

SOTALAPSUUS, ÄITIYS JA ISOÄITIYS

Kertomuksia sotalapsuuden varjossa

Helsingin yliopisto
Käyttäytymistieteellinen tiedekunta
Kasvatustieteen laitos
Pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2011
Marjut Helin
Ohjaaja Ulla-Maija Salo

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Käyttäytymistieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Kasvatustieteen laitos	
Tekijä – Författare – Author Marjut Helin			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Sotalapsuus, äitiys ja isoäitiys. Kertomuksia sotalapsuuden varjossa.			
Oppiaine – Läroämne – Subject Kasvatustiede			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Maaliskuu 2011	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 98+1
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Sotalapset siirrettiin toisen maailmansodan puhjettua turvaan toisiin Pohjoismaihin, lähinnä Ruotsiin. Ilmiö oli mittakaavassaan merkittävä, arviolta 80 000 lasta lähetettiin junilla ja laivoilla matkaan ilman omia vanhempiaan. Suurin osa lapsista sijoitettiin Ruotsissa yksityiskoteihin. Lapset olivat kasvatustieteissä eripituisia aikoja, toiset jopa useita vuosia. Lopulta heidän piti kuitenkin jättää kasvatustietensä ja palata Suomeen. Pitkään Ruotsissa olleet lapset joutuivat luopumaan perheestään ensin Suomessa ja sitten Ruotsissa. Paluu Suomeen oli usein vaikea, ja tutkimusten mukaan äitisuhte saattoi jäädä etäiseksi. Myöhemmin elämässään osa sotalapsista on kokenut juurettomuutta.</p> <p>Tutkielman tavoitteena on kuvata kuinka sotalapsista myöhemmin tuli äitejä sekä isoäitejä, ja kuinka he kokevat sotalapsuuden merkityksen omassa vanhemmuudessaan. Tutkielma kuvaa lisäksi heidän kokemuksiaan sotalapsiajasta kasvatustieteissä. Tutkielman aineistona oli seitsemän entisen sotalapsen ja kolmen tyttären haastattelu. Lähestymistapa oli narratiivinen. Haastattelut olivat elämäkertahaastatteluja. Valmiiseen haastatteluaineistoon sovellettiin narratiivien teemallista analyysia (Riessman 2008) etsien tutkimuskysymyksiin liittyviä teemoja.</p> <p>Aineisto puhuu sen puolesta, että oman kodin merkitys ja turvallisuus ovat sotalapsille tärkeitä asioita. Toisten auttaminen ja vastuu heikommista koettiin myös tärkeäksi. Matka Ruotsiin ja jatkuva matkalla olon tunne oli jäänyt hyvin mieleen useilla sotalapsilla. Erityisen vaikeana sotalapsuudessa he kokivat paluun Suomeen. Osa haastatelluista oli ehtinyt kiintyä ruotsalaisiin kasvatustieteen vanhempiinsa ja kaikilla haastatelluilla oli jonkinasteisia kielivaikeuksia. Suomen kieli oli osalta kokonaan unohtunut. Vieraskieli vaikeutti koulun aloittamista Suomessa. Äitisuhte oli paluun jälkeen pääosin hyvä, mutta osalla se oli jäänyt etäiseksi. Omassa äitiydessään ja isoäitiydessään haastatellut sotalapset ovat halunneet olla turvallisia tukipylväitä. Aineiston haastatellut halusivat olla läsnä isoäiteinä ja auttaa vaikeissa perhetilanteissa. Perheen vuorovaikutus koettiin myös tärkeäksi. Puhumisen ja vuorovaikutuksen tärkeyttä korostettiin, mutta osassa aineistoa aiheesta oli myös vaiettu. Hankalia kokemuksia oli tärkeä saada jakaa puhumalla omassa perheessä ja vertaisilleen tukiyhdistysten kautta. Sotalapsien kokemuksia tulisi hyödyntää mietittäessä lapsen asemaa nykyisissä sota- ja konfliktitilanteissa. Tutkielmassani he osasivat asettua myös lapsen vaikeaan tilanteeseen avioeron keskellä. Tutkielmani perusteella sotalapsilla on paljon annettavaa myös kasvatustieteelliselle jatkotutkimukselle.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords sotalapset, äitiys, sukupolvi, narratiivi, elämäkertatutkimus			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellisen tiedekunnan kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Faculty of Behavioral Sciences		Laitos – Institution – Department Faculty of Education	
Tekijä – Författare – Author Marjut Helin			
Työn nimi – Arbetets titel – Title War childhood, motherhood and grand motherhood. Stories in the shadows of war childhood.			
Oppiaine – Läroämne – Subject Education			
Työn laji – Arbetets art – Level Master's thesis		Aika – Datum – Month and year March 2011	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 98+1
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>War children were sent away to shelter without their parents to other Nordic countries, mainly to Sweden. The phenomenon was remarkable. During the Second World War nearly 80,000 children were sent from their homes by trains or boats. These children travelled to foster homes where they were placed with new parents looking after them. After the conclusion of the peace, for some months or sometimes years later, orders were given to send the children back to their families in Finland. Returning back to Finland and to their biological parents and families was not always easy. Deep bonds between the children and their foster families were created and leaving caused grief to those small travellers once again. In some cases, distances were created in the relations between Mothers and their daughters. Many had forgotten their Finnish, and returning to school proved difficult. Some of the war children felt rootlessness, a result of being torn away from their family and culture.</p> <p>The aim of this study is to describe how former war children became mothers by themselves, and later on grandmothers. The study also explores how they describe the meaning of the war and their childhood in their own parenthood and what were their experiences of time in foster homes. Seven former war children and three daughters were interviewed for this study. Interviews were biographical. A narrative approach and thematic reading (by Riessman 2008) has guided the analysis of the texts.</p> <p>According to the results of this study, the importance of having your 'own home', family and security in childhood relationships is significant. Caring and having responsibility for disadvantaged others was important for former war children. What come from the detailed experiences of the 'war childhood' most of all were the difficulties they found on returning to Finland. Some of them had become very attached to their foster parents. There were varying degrees of language problems among the returnees. Some of the interviewees had completely forgotten their native language. Given that, starting the school at home was difficult. They also remembered continuous travelling. When asked on the outcome of their relationship with their biological mother, most interviewees were happy, with a few experiencing some distance in this relationship.</p> <p>Security and being available to protect their children were important in their own motherhood and grand motherhood. In difficult family situations like divorce, they wanted to give their time and support for helping with grandchildren. Another important aspect in family life is interaction between all its members. Talking things through in families and also in War Child Associations was highly valued. However, talking of war childhood had been silenced in some families. In conclusion, the experiences of former war children should take in consideration when difficult situations between parents and children or children's positions in war zones are resolved. War children also have a lot to give for further educational study.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords War children, motherhood, generation, narrative, biographical research			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsinki university library of behavioural sciences			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Historiallinen tausta	9
3	Tutkimuksia sotalapsuudesta.....	12
4	Tutkimusaineisto ja aineiston tuotantoehdot.....	16
5	Narratiivinen tutkimusote.....	25
6	Matkalla.....	36
6.1	Ennen lähtöä: Evakkous ja pula-aika.....	36
6.2	Matka Ruotsiin – kehon muisti.....	39
6.3	Arki ja juhla kasvatuskodissa	44
6.4	Suojaavia tekijöitä matkan aikana	48
6.5	Paluu Suomeen, kieleen ja kouluun.....	55
7	Koti ja perhe	62
7.1	Oman kodin merkitys.....	62
7.2	Äitiys.....	65
7.3	Isoäitiys	72
7.4	Perheen vuorovaikutus.....	77
7.5	Sotalapsuuden perintö	80
8	Pohdinta.....	85
	Lähteet.....	91
	Liitteet	99

1 Johdanto

Talvisodan ja jatko-sodan aikana suuri joukko lapsia, arviolta 80 000 lasta, lähetettiin junilla ja laivoilla muihin Pohjoismaihin. Lapsia siirrettiin Suomesta eniten Ruotsiin ja lisäksi Norjaan ja Tanskaan. Lastensierrot alkoivat talvisodan aikana, mutta eniten lapsia lähetettiin pois kotoaan vuosina 1942 ja 1944. Aloite lastensierroihin syntyi Ruotsissa, jossa oli kokemusta vastaavasta toiminnasta jo ensimmäisen maailmansodan ajalta. Tuolloin Ruotsiin oli siirretty lapsia sotaa pakoon muista Euroopan maista kuten Saksasta ja Itävallasta. (Kavén 2003, 18.) Lastensierrot järjestettiin pääosin organisaatioiden kautta, vaikka osa lapsista lähti myös yksityisesti perheen kontaktien kautta (Kirves 2007, 104–107).

Toisesta maailmansodasta on kulunut yli seitsemänkymmentä vuotta. Viime vuosi oli talvisodan päättymisen juhlavuosi, jolloin media herätteli meitä muistamaan viime vuosisodan suurta kansallista tragediää. Yhtenä sodan ainutkertaisten tapahtumien sivupolkuna on julkisuudessa vasta viime vuosina puheenvuoron saaneet entiset sotalapset. Heidän kohtaloistaan on alettu kiinnostua, vaikkakin silloin vallinnutta yhteiskunnallista tilannetta on nykyihmisen vaikea ymmärtää. Sotalapset ovat jo iäkkäitä ja heidän kokemuksensa ovat tämän tutkielman innoittajana. Sotalapsilla on kokemuksia kahdesta eri perheestä ja oletan menneisyyden vaikuttavan siihen, kuinka he ovat omaa perhettään ja kasvatusta rakentaneet. Otaksun, että perheenvaihdokset lapsuudessa ovat saaneet heidät pohtimaan entistä enemmän kasvatukseen liittyviä asioita kuten lapsen turvallisuuden tunnetta.

Tutkielmani aineistona ovat sotalapsuuden kokeneiden äitien haastattelut. Työni rakentuu sotalasten kertomuksista lapsuusajastaan ja omasta perheestään. Haluan tutkielmassani kertoa, kuinka sotalapsiksi lähetetyistä tytöistä kasvoi äitejä ja myöhemmin isoäitejä. Tehdävänäni on selvittää mitä asioita haastateltavat pitävät merkittävinä omassa lapsuudessaan ja sotalapsuudessaan ja millaisina lapsuudessa koettuja tapahtumia kuvataan. Olen kiinnostunut siitä, mitä nämä entiset pienet tytöt muistavat ja miten sotalapsuus elää heidän äitiydessään ja isoäitinä olemisessaan.

Sotalapsi-ilmiö oli Suomen mittakaavassa merkittävä. Väkilukuun suhteutettuna siirrettävien lasten joukko on suurin maailmanhistoriassa. Suomalaiset sotalapset muodostavat

erityisen ja määrätyn ryhmän, jolla tässä tutkielmassa tarkoitetaan talvisodan puhkeamisen jälkeen muihin Pohjoismaihin lähetettyjä lapsia. Sotalapsiksi (ruotsiksi *krigsbarn*, englanniksi *warchild*) alettiin kutsua niitä lapsia, joita lähetettiin sodan jaloista pakoon, kasvatti-perheisiin ilman biologisia vanhempiaan. Sijoitusten kestot vaihtelivat muutamasta kuu-kaudesta useisiin vuosiin. Suomalaisten sotalasten sijoitukset perheissä jatkuivat sota-ajan jälkeenkin. Osa sotalapsista palasi kotiinsa vasta vuosien päästä sodan jo loputtua. Lapsia myös adoptoitiin kasvatusperheisiinsä. (Salminen 2007, 37.)

Ruotsissa Suomen sotaan joutuminen koettiin uhkana ja Suomen tilanne omana asiana. Naapurimaamme pysyi sodassa puolueettomana eikä osallistunut Suomen tukemiseen sotilaallisesti. Uhka Suomen joutumisesta Neuvostoliiton vallan alle aiheutti kuitenkin tarvetta järjestää sotaan joutuneelle naapurimaalle materiaalista ja humanitaarista apua. Uutiskuvat pommituksista ja myöhemmin nälkiintyneistä lapsista saivat ruotsalaiset kiirehtimään avun tarjoamistaan. (Kavén 2010, 58–60.)

Talvisodan aikana Ruotsiin perustettiin lastensiirtoja hoitamaan järjestö *Centrala Finlandshjälpen*. Järjestön edustajat kävivät aktiivisesti neuvotteluja suomalaisten poliitikkojen kanssa lastensiirtojen käynnistämiseksi. Avun tarjoamiseen suhtauduttiin aluksi Suomessa melko kielteisesti, mutta vähitellen lastensiirrot käynnistyivät. Myöhemmin lastensiirtoja hoitamaan perustettiin Ruotsissa prinssi Wilhelmin johdolla *Kungliga kommitten för Centrala Finlandshjälpen*. Suomessa vastaava järjestö oli yksityinen keskusjärjestö *Pohjoismaiden Avun Suomen keskus*. Jatkosodan aikana perustettu *Lastensiirtokomitea* vastasi laajoista lastensiirroista ja sai hoidettavakseen noin 50 000 lapsen Ruotsiin siirron. (Kirves 2007, 104–106; Salminen 2007, 44–45.)

Sotalapsiksi valittiin lapsia, joiden kotiolut olivat vaikeat. Sotalapsien vanhemmat olivat esimerkiksi Karjalasta evakkoon lähteneitä, joiden vanhempien oli päästävä jälleenrakennustyöhön tai pommituksissa kotinsa menettäneitä lähinnä kaupunkien lapsia. Myös huonoissa, puutteellisissa oloissa maaseudulla eläneitä lapsia siirrettiin. Perheen isän sotainvaliditeetti oli myös valintaan vaikuttava tekijä. Ikärajana oli lastensiirtojen alkaessa talvisodan aikana 2 – 7 vuotta, mutta jatkosodan aikana säännöt olivat joustavampia ja myös vanhempia lapsia siirrettiin. Talvisodan aikana pienten lasten äiti sai myös halutessaan lähteä mukaan. Äiti ei kuitenkaan aina saanut seurata kaikkien lastensa mukana, kun käytännössä pienet lapset ja isommat sisarukset sijoitettiin eri paikkoihin. (Kavén 2003, 62; Kirves 2007, 104–107.)

Ero äidistä oli usein traumaattinen ja yllättävä. Äiti katosi yllättäen ja tilalle tulivat täysin tuntemattomat aikuiset. Lapsi ei osannut ennustaa tulevaa, eikä eroa yleensä pohjustettu. Kiintymyssuhde uuteen aikuiseen syntyi vähitellen ja lujittui ajan kuluessa. Aiempi suhde biologiseen äitiin taas vaimeni, ja monet sotalapset ovat kertoneet miten tunsivat tulleensa vieraiden ihmisten luo palatessaan uudestaan koteihinsa vuoden tai kahden jälkeen. Suhde biologiseen äitiin oli sillä hetkellä katkennut. Monet sotalapset ovat joutuneet rakentamaan myös identiteettiään kahden erilaisen kulttuurin ja kielen välimaastossa vaihtuvissa olosuhteissa. Usein he ovat käsitelleet sisäisiä kokemuksiaan myöhemmin aikuisiässä. Terapeuttisessa roolissa ovat myös erilaiset tukiyhdistykset, kuten sotalapsiyhdistykset, joissa asioista voi puhua muiden samanlaisen taustan omaavien kanssa. (Serenius 2002, 43–45.)

Sotalapsi-asia on merkityksellinen, sillä monet sotalapset elävät erillään vanhemmistaan tänäkin päivänä ja sota on arkipäivää monissa maailman kolkissa. Tutkimusaiheen valintaan on vaikuttanut myös Helsingin yliopistossa käynnissä oleva *Lapsi myrskyn silmässä* -tutkimusprojekti. Ilman tämän projektin taustatukea en olisi varmastikaan alkanut tutkia tätä ilmiötä, koska omakohtaista tietoa pakolaisuudesta tai sotalapsuudesta ei minulla ole. Suomen sotalapset kokivat vaikeita eroja vanhemmistaan talvi- ja jatkosodan aikoina. Ero omista vanhemmista ja myöhemmin ero kasvattivanhemmista voi olla vaikea kokemus, jota tarvitsee läpikäydä omassa vanhemmuudessa. Schulman (2002, 177) korostaa, että äidin kyky sietää lapsensa eroahdistusta voi heikentyä, jos hänellä itsellään on kokemus erillisyyserotraumasta omasta lapsuudestaan. Lapsi ei silloin opi äidiltään kykyä selviytyä omasta eroahdistuksestaan ja sietää tätä.

Yleisemmän kiinnostukseni lisäksi aihetta kohtaan ei ole merkityksetöntä myöskään oma äitiytteni. Halusin lähestyä aihetta sekä kasvatuksellisesta että äidin näkökulmasta. Myös sivuaineeni psykologia on sivunnut aihetta ja alun perin tarkastelin teemaa erilaisten ero- ja separaatioteorioiden valossa sekä lapsen kiintymyssuhteen kannalta. Valitsin kuitenkin lähtökohdiksi äitiyden ja elämäkerrallisen, historiallisen viitekehyksen laajemmin tukeutumatta mihinkään yksittäiseen teoriaan.

Äitiys sanana ja käsitteenä tuli suomen kieleen 1800-luvun lopulla. Tätä ennen (vielä pitkään jälkeenkin) äiti oli ennen kaikkea perheen emäntä, ja lähinnä lasten synnyttäjä. Isän tehtävänä oli vastata kurista ja järjestyksestä perheessä. Varsinaiset ajatukset kasvatuksen tarpeellisuudesta ja erilaiset kasvatusoppaat tulivat Suomeen 1800-luvun kuluessa. Vähitellen naisten paikka kasvattajana kodissa vakiintui, ja etenkin Yhdysvalloissa kotiäiti-

ihannetta tuotiin esiin sotien jälkeisenä aikana. Suomessa äidit kamppailivat jo tuolloin rooleissaan palkkatyön ja äitiyden välillä. (Katvala 2001, 14–19) Maarit Alasuutari (2006, 79–80) toteaa, että vanhemmuudessa sekä lapsen kasvatuksessa ja kehityksessä äitiydellä on edelleen erityisasema. Vaikka isän asemaa koskevat näkemykset ja isyyden käytännöt ovat muuttuneet paljon viime vuosikymmeninä, on tulkinta äidistä lapsen ensisijaisena kasvattajana ja lapsen elämän avainhenkilönä vahva.

Sotalapsilla on oman lapsuutensa ja äitiytensä lisäksi kokemusta myös isoäitiydestä. *Isoäitiys* onkin tutkielmani yksi olennainen teema. Sotalapset kuuluvat sukupolveen, joka ei useinkaan saanut olla paljoa tekemisissä omien isoäitiensä kanssa. Omassa elämässään monet heistä haluavat osallistua lastenlastensa kasvatukseen ja antaa tukea heidän perheilleen. Isoäitiys on tullut yhteiskuntaamme keski-ikänsä noustua. Vielä sotien jälkeen vanhuusiän saavuttaneita oli suhteessa muuhun väestöön vähän. Vasta 1980-luvulla elinikänsä odote oli kasvanut niin, että naispuoleisesta väestöstä viidennes saavutti 60 vuoden iän. (Kolbe 2004, 17.) Stina Fågel (2010, 52–67) on vertaillut isovanhemmuutta sukupolvien ketjussa ja korostaa, että viime vuosisadan alkupuolella isovanhemmat olivat työteliäitä ja kunnioitettavia henkilöitä, joilla oli voimakas auktoriteetti. Vakautensa puolesta heissä oli myös lapselle tukea ja turvaa. Usein isovanhemmat asuivat samassa taloudessa ja heidän kanssaan vietettiin tavallista arki-aikaa. Lastenlapsilleen he opettivat käytännön taitoja ja työteliäisyyttä. Ne joilla oli oma isovanhempi, elossa saattoivat tavata häntä päivittäin, koska monesti elettiin suurperheessä, jossa vallitsi yhteisöllinen elämäntapa.

Isoäitiys on muuttunut sukupolvien saatossa. Perinteisiä maaseudun mummoloita on enää vähän. Modernit mummit käyvät töissä ja matkustelevat. Harvoin heillä on myöskään mielikuvien harmaata nutturaa ja mummolan kasvimaan on korvannut usein kesämökki, jossa maaseutumaiset luontoarvot kohtaavat. Vanhempaa sukupolvea kaivataan auttamaan ydinperhettä tilanteissa, joissa esimerkiksi lapsi sairastuu. Mummolat ovat usein kuitenkin kaukana ja nykyisin vain kaksi prosenttia isovanhemmista hoitaa lapsenlapsiaan säännöllisesti kotona vanhempien käydessä töissä. Päivittäinen hoitaminen vaatii lähellä asumista ja aikaa lapsenlapsille. Eläkkeellä olevat isovanhemmat haluavat kuitenkin usein antaa oman panoksensa lastenlapsilleen. Joskus he haluavat olla isovanhempiana erilaisia kuin osasivat tai ehtivät olla omana vanhempainaikanaan. Monilla ei ole omaa roolimallia isovanhemmasta vaan he haluavat olla omanlaisiaan ja säädellä omaa etäisyyttään suhteessa ydinperheeseen. Modernia mummoutta kuvaa myös kansainvälisyys. He saattavat asua eläkepäivi-

ään ulkomailla tai lastenlapset saattavat olla toisessa maassa. Avioerojen ja uusioperheiden johdosta on syntynyt myös uusiomummoja oman lapsen uusille perheenjäsenille. (Ijäs 2004, 91–100.)

Tutkielmani erityisyys on lähestyä aihetta äitiyden näkökulmasta. Tutkimusmenetelmäni on narratiivinen, elämäkertatutkimus. Aluksi selvennän tapahtumien historiallista taustaa ja aiempaa tutkimusta. Haastateltavien esittelyn kautta pyrin tuomaan heidän oman äänensä osaksi tutkielmaa. Tutkielman varsinaisen ytimen muodostavat sotalasten kertomukset. Aloitan lapsuusajasta ja lähdöstä, joita seuraa aika kasvatuskodissa sekä oman perheen rakentaminen, äitiys ja lopuksi isoäitiys.

2 Historiallinen tausta

Toista maailmansotaa edelsi Euroopassa levoton ajanjakso. Saksa vahvisti asemiaan Hitlerin valtaannousun ja uuden politiikan myötä. Kolmas valtakunta laajeni, kun Itävalta liitettiin Saksaan 12.3.1938. Kansainliitto ei täysin kyennyt valvomaan sille edellytetyjä tehtäviä, vaan maat Euroopassa solmivat erilaisia hyökkäämättömyys- ja puolustus sopimuksia toista maailmansotaa edeltävänä aikana. Suomi oli vielä nuori kansakunta ja sisällissodaksi levinneen kansalaissodan arvet olivat vielä parantumatta. Puolustukseltaan Suomi pyrki olemaan puolueeton ja omillaan pärjäävä maa. Kansainliiton aseman heikentyessä maassamme pyrittiin kohti pohjoismaista puolueettomuuslinjaa ja yhteistyöhön Ruotsin kanssa. Neuvoteltiin Suomen ja Ruotsin yhteisestä puolueettomuuslinjasta sekä Ahvenanmaan linnoittamisesta yhteistyössä. Hanke kariutui kuitenkin Neuvostoliiton painostavaan vastustukseen ja Ahvenanmaa jäi linnoittamatta. Pohjoismainen aseellinen yhteistyö hiipui vähitellen Ruotsin välttellessä sekaantumista suurvaltasuhteisiin. Neuvostoliitto ja Saksa olivat solmineet keskinäisen sopimuksen hyökkäämättömyydestä, jonka lisänä salaisesti sovittiin etupiirijaosta. Sopimuksessa Suomi, Baltian-maat, Bessarabia sekä Itä-Puola olivat Neuvostoliiton ja Länsi-Puola Saksan etupiiriä. Toinen maailmansota sai alkunsa 1.9.1939, kun Hitler marssi joukkoineen Puolaan. Pian Neuvostoliitosta alettiin esittää Suomelle vaatimuksia Leningradia ympäröivien alueiden luovuttamisesta kaupungin puolustuksen turvaamiseksi. Suomessa rajan muuttamiseen ja Neuvostoliiton vaatimukseen ei suostuttu, ja Paasikiven kolmesta Moskovan neuvottelumatkasta huolimatta neuvottelurat-

kaisuun ei päästy. Neuvostoliitto ei luopunut vaatimuksistaan eikä Suomen hallitus luopunut kannastaan. Suomen puolella oltiin optimistisia sodan välttämisen mahdollisuudesta loppuun asti, mutta Neuvostoliitto oli asian suhteen aggressiivinen. Lopulta Suomen ja Neuvostoliiton välillä puhkesi talvisota Mainilan laukauksista 30.11.1939 kestäen seuraavaan kevääseen 13. maaliskuuta 1940. (Meinander 1999, 131–187.)

Sota-aikana lapset elivät kaoottisessa maailmassa. Toinen maailmansota katkaisi monen lapsen siihen asti eletyn tutun elämänrytmin. Suurissa kaupungeissa, kuten Helsingissä joka oli tuolloin joutunut kahden laajan pommituksen kohteeksi, elettiin hätätilassa. Pommituksien uhreiksi joutui heti alussa myös lapsia. Neuvostoliittolaiset sotakoneet hyökkäsivät myös kuuteentoista muuhun kohteeseen. Asutuskeskuksia näistä olivat Hanko, Malmi, Kotka, Viipuri ja Imatra. (Meinander 1999, 162.) Hyökkäyksen kohteeksi joutuivat lähinnä kaupungit, joissa oli ase- tai metalliteollisuutta. Sodan aikana päivittäiset toiminnot piti sovittaa niin, että hälytyksen tullessa oli mahdollista lähteä pommisuojaan pakoon. Ruokatoimitukset alkoivat takkuilemaan, kun vienti ulkomailta tyrehtyi. Kehkeytyi ruoka ja vähitellen myös energiapula.

Talvisotaa seurasi 14 kuukautta kestänyt välirauha. Vähitellen aloitettiin laaja uudelleenrakentaminen ja totuteltiin rauhan aloihin. Laajalti tuhotun Karjalan alueen rakentaminenkin aloitettiin. Euroopassa suurvaltasota kuitenkin jatkui ja Suomessa elettiin epävarmoja aikoja. Lopulta Suomi lähensi yhteistyötään Saksan kanssa saadakseen tarvittavia aseita uhkaavassa tilanteessa. Tämä johti vähitellen liikekannallepanoon, ja jatko-sota alkoi 25.6.1941. kestäen lopulta aina aselepoon Neuvostoliiton kanssa, joka astui voimaan 4.–5.9.1944. Sodan loppuvaiheessa puna-armeija teki suurhyökkäyksen Karjalan kannakselle kolme päivää liittoutuneiden Normandian maihinnousun jälkeen. Jatko-sodan viimeiset kuukaudet olivat Suomelle jatkuvan miehitysuhan alla elämistä. Laajat pommitukset ja tappiot rintamalla lisääntyivät. Hävityllä sodalla oli Suomelle raskas loppulasku. Toisessa maailmansodassa menehtyi 84 000 suomalaista sotilasta ja 2000 siviiliä. Luovutettujen alueiden myötä Suomessa oli suuri määrä omista kodeistaan pois joutuneita pakolaisia asutettavana. Lisäksi Suomi joutui maksamaan mittavat sotakorvaukset. (Meinander 1999, 189–241.)

Sota-aikana puhuttiin puolustusrintaman lisäksi kotirintamasta. Kotirintama taisteli pysyäkseen hengissä puutteen keskellä. Sotavuosina kansanhuoltoministeriön tiedotuspäällikkönä työskennelleen Untamo Utrion kaunokirjallisessa muistelmateoksessa *Pois pula, pois puute. Kun kansa selviytyi* kerrotaan kuinka kerrostalojen pienille pihoille perustettiin omia

kasvimaita. Myös maatilat sopeutuivat tuottamaan ja luovuttamaan osan elintarvikkeistaan kaupunkilaisille. Täysikäiset kaupunkilaiset saivat työvelvoitteen osallistua maatalojen töihin. Perheenäidit saivat jäädä kotiin, olihan vaatteiden paikkaamisessa ja ruoan jonotuksessa paljon tehtävää. Talkoilla tehtiin polttopuita, joista oli myös pulaa. Myös kaupunkilaislapset osallistuivat kesäisin marja- ja sienitalkoisiin sekä elonkerjuuseen. Puulla kotinsa lämmittävät olivat paremmassa tilanteessa kaasutoimitusten tiukan säännöstelyn takia. Talvi 1941–42 oli poikkeuksellisen runsasluminen ja kylmä. Pysyvä lumi tuli jo marraskuussa Helsinkiin, jossa kunnon lumenluontia ei päästy suorittamaan tekijäpulan takia. Myös seuraavana talvena pakkaset olivat kovat ja paukkuvat vesiputket olivat arkipäivää. (Utrio 1994, 12–78.)

Perhepoliittisesti elämä sotien aikaan oli erilaista kuin nyky-Suomessa. Hyvinvointiyhteiskunta oli vasta muotoutumassa. Ruotsissa kansankoti-ajattelu oli saanut jalansijaa jo 1930-luvulla, mutta Suomessa 1920–30 -luvut eivät olleet suosiollista aikaa yhteisten sosiaalisten asioiden ja uudistusten kannalta. Elettiin sisällissodan jälkeistä aikaa ja kansakuntamme toipui syvästä kahtiajaosta. Vasta sotavuodet saivat aikaan uskon kaikille mahdollisesta, yhteisestä sosiaaliturvasta. Sosiaalipolitiikka oli pääosin järjestöjen harteilla. Järjestöjen vahva toiminta oli perua jo menneeltä vuosisadalta ja usko yhteisöllisyyteen sekä demokraattisuuteen kansakunnassamme vanhaa perua. Jo J.V. Snellmanin (1806–1881) aikaan luotiin pyrkimys kaikkien kansanosien kouluttamisesta ja kaikille yhteisestä sivistyksestä kansakunnan tukipilarina ja valttikorttina kansainväliseen menestykseen. Valistuksen aikana naiset pääsivät vaikuttamaan järjestöihin, jotka pyrkivät parantamaan lasten ja perheiden tilaa. Toimiminen näissä kotiasioiden järjestöissä jäi naisille miesten vallatessa muut alueet, mutta samalla naisille tarjoutui tilaisuus sekä uusille urille että pyrkiä toteuttamaan kansallisia uudistuksia. Porvarisnaisten toimintaa vähempiossaisten auttamiseen pyrkivissä järjestöissä ohjasi ikään kuin ”yhteiskunnallinen äidillisuus”. Naiset rakensivat maahamme lastentarhoja, kouluja ja hoitolaitoksia, joihin myös tytöt pääsivät. Kansalaisjärjestöt saavuttivat tärkeän voiton, kun yleinen ja yhtäläinen äänioikeus saavutettiin. Muut uudistukset jäivät kuitenkin vähemmälle. (Anttonen & Sipilä 2000, 42–43.)

Järjestöt olivat vahvoja toimijoita lastensuojelussa ja päiväkotitoiminnassa vuosisadan alussa ja vielä 1930-luvullakin. Valtion valta ja vastuu kentällä vahvistuivat vasta sotien aikaan. Tällöinkin valtio vei eteenpäin järjestöjen aloittamaa työtä, esimerkiksi 1900-luvun alussa aloitettua lasten neuvolatoimintaa sekä kotiaputoimintaa. Lastentarhatoiminta oli järjestöjen käsissä vielä sotien jälkeisinä vuosikymmeninäkin. 1930-luvulla köyhät äidit

olivat saaneet lakiin äitiysavustuksen ja 1940-luvulla monilapsisille perheille tarkoitetun perhelisän. Sotien aikana ja jälkeen eheä valtio ja sosiaaliturva alkoivat rakentua. Tätä prosessia helpotti kansan yhteinen muisti ja kokemus köyhyydestä ja lapsityöhistoriasta. Perheitä koskevat uudistukset tulivat vasta sotien jälkeen (esim. yleinen lapsilisäjärjestelmä 1948) valtion huomattua hedelmällisyyden laskeneen koko 1930-luvun ja luonnollisesti sotien välisenä aikana. Perheiden hyvinvointiin ja kodin hoitoon alettiin kiinnittää laajempaa huomiota. (Anttonen & Sipilä 2000, 42–44, 50, 61.)

3 Tutkimuksia sotalapsuudesta

Sotalapsuuden ja sotalapsien tutkimusta on aloitettu laajemmin vasta viime vuosina. Eräänä syynä aiheen vähään käsittelyyn julkisuudessa pidetään sitä, että ennen 70-lukua asian käsittely oli hankalaa (Kavén 2003, 13). Poliittiset syyt, kuten kylmän sodan päättyminen ovat muuttaneet myöhemmin keskustelukulttuuria. Aihe on ollut myös niin tunnepitoinen, että heti sotien jälkeen on tyydytty vain lyhyisiin raportteihin ja tilastotietoihin. (Salminen 2007, 21.) Itsekin sotalapsi Pertti Kavén on kirjoittanut teoksen *70 000 pientä kohtaloa*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1985. Kavén kirjoittaa arkistomateriaalin lisäksi muistoista, joita ero äidistä varhaisina vuosina synnytti. (Kavén 2003, 163). Helsingin yliopiston käynnissä oleva yli tuhannen sotalapsen tutkimus, *Lapsi myrskyn silmässä* -tutkimushanke tuo valmistuttuaan uutta tietoa sotalapsista. Heikki Salminen (2007) on tehnyt historianalaan liittyvän liseniaattitutkimuksen sotalapsista ja tämän työn pohjalta on julkaistu kirja *Lappu kaulassa yli Pohjanlahden*. Kirjassa käsitellään aihetta laajasti, kuten lastensiirto-organisaatioiden toimintaa, eri historian dokumenttien valossa.

Suomalaisista sotalapsista on tehty kolme väitöskirjaa. Kavén on kirjoittanut 2010 ilmestyneen historian väitöskirjan *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*. Kavén on erilaisten arkistolähteiden (pöytäkirjat, raportit, lehdet, yksityislähteet) kautta tutkinut sotalapsi-ilmiötä ja kirjoittanut siitä kattavan selvityksen. Erityisenä selvityksen aiheena ovat ne poliittiset tekijät, joita aiheen ympärillä oli. Kavén toteaa (2010, 58), että lastensiirtoihin suhtauduttiin Suomessa aluksi jyrkän kielteisesti, mutta tätä kantaa ei koskaan kerrottu suoraan ruotsalaisille. Haluttiin turvata kaikki eri muodoissa naapurimaalta saatava apu. Lastensiirrot käynnistyivät pien-

ten, yhteispohjoismaista linjaa korostavien piirien kautta. Talvisodan lastensierrot olivat mallina jatko-sodan toiminnalle. Humanitaarisen avun muotona lastensierrot ovat Kavénin mukaan (2010, 285) huono vaihto-ehto. Riskinä on lapsen kiintyminen uuteen perheeseen ja tätä kautta uuden eron aiheuttama psyykinen rasite pienelle ihmiselle.

Ruotsilla oli kokemusta erilaisista avustamisen muodoista, ja se oli toimittanut myös suoraa ruoka-apua esimerkiksi Kreikkaan sekä perustanut lastenkoteja Espanjan rajalle. Lastensierrot eivät olleet ainoa avustamisen muoto. Suomessa ruotsalaiset järjestivät lasten ruokintaa lähinnä teollisuuskaupungeissa maaliskuusta 1942 lähtien. Pysytellessään sodan ulkopuolella Ruotsin oli turvattava hyvät suhteet liittoutuneisiin, ja suora ruoka-apu voitiin nähdä puolueellisena. Etenkin jatko-sodan aikana Ruotsin apua Suomelle arvosteltiin naapurimaassa. Lastensierrojen lisäksi ruotsalaiset avustivat Suomea merkittävästi taloudellisesti. Muita avustamismuotoja oli kummikunta- ja kummilapsitoiminta. Kavén toteaa, että lastensierroilla oli alkuaan väestöpoliittiset tavoitteet turvata lasten määrä Suomessa, mutta osa lapsista jäi Ruotsiin ja näin Suomi menetti ikäluokasta noin 4200 lasta. Sodan jälkeen Paasikiven linja, jossa Ruotsi oli tärkeä kumppani Neuvostoliiton vastapainona, vaikutti siihen, ettei sotalapsi-asiaa käsitelty mittavasti Suomessa. (Kavén 2010, 27, 106–111, 283).

Ruotsalaisen psykologin Lillemor Lagnebron Uumajan yliopistossa vuonna 1994 tekemä tutkimus *Finska krigsbarn* käsitteli sotalasten identiteettiä ja erokokemusten vaikutusta psyykkeen. Tutkimukseen osallistui yhteensä 65 Västerbottenissa asunutta entistä sotalasta. Tutkimuksen menetelmänä oli teemahaastattelu. Lagnebro käsittelee tutkimuksessaan neljää teemaa: matkaa Ruotsiin, sitä mihin maahan sotalapsi tuntee kuuluvansa, mihin perheeseen sotalapsi tuntee kuuluvuutta ja lisäksi lapsuutta symbolisena representaationa. Lagnebro korostaa, että etenkin matka Ruotsiin on sotalapsia yhdistävä tekijä ja prosessi sotalapsikokemusten taustalla. Monilla matka on jäänyt hyvin mieleen ahdistavana kokemuksena ahtaissa ja huonoissa olosuhteissa. Sotalapset ovat joutuneet myöhemmin tekemään identiteettityötä vertaisiaan enemmän jouduttuaan jättämään oman perheensä, kulttuurinsa ja kielensä. He ovat pohtineet kuuluvuuttaan ja omia juuriaan. Osalle on jäänyt tunne, että he eivät kuulu ruotsalaiseen eivätkä suomalaisen yhteiskuntaan. Oman biologisen perheen jättäminen on merkinnyt osalle syyllisyyden tunteita ja kysymyksiä miksi juuri heidät on valittu lähetettäväksi Ruotsiin. Adoptoidut lapset ovat pystyneet saamaan hyvän kiintymyssuhteen uuteen perheeseensä, mutta lastenkotiin sijoitetut lapset ovat usein joutuneet kaltoin kohdelluiksi ja kokeneet väkivaltaa. Lastenkotiin sijoitetut lapset ovat myös jääneet

monesti yhteiskunnan ulkopuolelle. Lagnebro toteaa, että tapa jolla sotalapseen suhtauduttiin kasvatuskodissa vaikutti hänen itsetuntonsa kehittymiseen ja minäkuvaansa, joka joskus oli sekava. Sotalapsi tunsu olevansa osaksi suomalainen, osaksi sotalapsi ja ei aina haluttu perheenjäsen. (Lagnebro 1994, 43, 55–56, 183–185.)

Tutkimuksessa päädyttiin näkökantaan ettei sotalapsia olisi pitänyt siirtää pois kotimaastaan. Siirrot aiheuttivat sotalapsille erilaisia psyykkisiä ongelmia myöhemmin elämässä. Monet entiset sotalapset olivat selvinneet pinnallisesti hyvin, mutta sotalapsuus oli aiheuttanut syvällisempiä arpia. He kärsivät eroahdistuksesta, kieliongelmistä, identiteettiongelmistä ja häiritsevän voimakkaista lapsuuden muistikuvista. Tutkimuksen mukaan naapuriin apu olisi pitänyt koordinoita lapsille ja perheille heidän omaan maahansa, jotta he olisivat saaneet varttua omassa kulttuurissaan ja biologisen perheensä kanssa. (Lagnebro 1994, 184–185.)

Kolmas väitöskirja on suomalaisen lastenlääkärin Eila Räsänen (1988) tutkimus lähes samasta aiheesta: *Lapsuusajan separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Psykososiaalinen tutkimus sotalapsiseparaation myöhäisvaikutuksista*. Tutkimusjoukkoon kuului 379 sotalasta ja 144 hengen vertailuryhmä Itä-Suomesta. Räsänen on tullut erilaisiin johtopäätöksiin lomake- ja haastattelututkimuksessaan kuin edellä mainittu Lagnebro. Räsänen korostaa, että sotalapsuus on harvoin haitannut lasten kehitystä. Monilla sotalapsilla on ollut kehitystä suojaavia tekijöitä, kuten hyvät ihmissuhteet lapsuuden perheessä. Myös uudet kasvuolosuhteet Ruotsissa olivat hyvät ja lapsen kehitystä tukevat. Sota syynä vanhemmista eroon joutumisena on ollut lapsille ymmärrettävä ja tämä on myös helpottanut sopeutumista uusiin olosuhteisiin. Lyhyet ja usein toistuvat erot on Räsänen tutkimuksessa todettu kehityksen kannalta huomommiksi kuin pitkä separaatio kasvatusvanhempien luona. Omien vanhempien kanssa sotalapset kokivat luonnollista etäännyntä ollessaan heistä pitkään erossa. Räsänen toteaa myös, ettei lapsensa lähettäneiden perheiden turhaan tarvitse tuntea syyllisyyttä tapahtuneesta hänen tutkimuksensa pohjalta. Tutkimuksessa ei pystytty osoittamaan, että lastensiirroista olisi koitunut mitään fyysistä tai psyykkistä haittaa. Sotalasten ja verrokkien vertailussa ainoa selvästi esiin noussut seikka oli sotalasten saama vähäisempi koulutus. Koulutus jäi usein vähäiseksi kieliongelmiensa takia. Sotalasten kielellisten valmiuksien kehittymistä on vuonna 2000 ilmestyneessä lisensoitetyössä *Finska krigsbarns minnesbilder av språkväxlingar i olika kontext* tutkinut Astrid Marie-Louise Smeds Åbo akademian kasva-

tustieteellisessä tiedekunnassa. Sotalasten kielenvaihdos on tutkimuksen mukaan ollut nopeampaa suomesta ruotsiin kuin takaisin. Takaisin Suomeen tullessa koulunkäyntiin sopeutuminen on ollut hankalaa kielivaikeuksien takia. (Räsänen 1988, 116; Salminen 2007, 22–23.)

Sotalapset ovat olleet esillä mediassa viime aikoina ja kiinnostus ilmiötä kohtaan on herännyt. Taustatietoa saadakseni olen tutustunut myös muistelmakirjallisuuteen, jota sotalapsuudesta on tehty melko paljon. Esimerkiksi *Matkalla kodista kotiin – sotalapset muistelevat* -kirjassa vuodelta 2003 on kerätty haastatteluja ja kirjallisen materiaalin kautta erilaisia sotalasten tarinoita. Mukaan on liitetty vanhoja valokuvia ja arkistomateriaalia. Tarinoista saa kuvan erilaisista matkoista ja kokemuksista. Monilla on sotalapsiajasta myös hyviä muistoja. Kirjassa painottuu tarinoiden erilaisuus.

Sotalapsista on tehty myös elokuvia, kuten Klaus Härön *Äideistä parhain*, joka kertoo 9-vuotiaan Eeron tarinan. Eeva Tammert on ohjannut dokumenttielokuvan *Sotalapset* (2003), jossa seitsemän henkilöä pohtii elämäänsä lastensierojen keskellä. Dokumentissa on mukana arkistomateriaalia haastattelujen lisäksi. (Salminen 2007, 35.) Monelle dokumentin lapselle kotiinpaluu oli ollut vaikeaa. Olosuhteet olivat niin erilaiset, ja oloihin Ruotsissa oli ehditty jo tottua. Dokumentissa kerrotaan kuitenkin, että oikea koti ja perhe lopulta tuntuivat omilta, ja että ruotsalaisissa kodeissa hienous ja juhliminen olivat hämmentäneet vaikeista oloista tulleita lapsia.

Kasvattiperheet ovat olleet hyvin erilaisia, kuten myös lasten omat taustat. Tarinoiden erilaisuutta ja moninaisia myöhempää kehityskertomuksia tukee myös englantilaisista sotalapsista tehty tutkimus (Foster, Davies & Steele, 2003). Saatu sosiaalinen tuki vähensi riskiä turvattomaan kiintymystyyliin ja tuki myöhempää kehitystä. Perheen ulkopuolisen sosiaalisen tuen, joka kannustaa lasta ja auttaa käsittelemään tapahtunutta on todettu auttavan omien positiivisten mekanismien kehittämisessä myös pakolaislapsilla. Lapsen joustavuuden tai sitkeyden (*resilience*) synnyssä auttavat lisäksi persoonallisuustekijät ja kannustava perheympäristö. (Daud, af Klinteberg & Rydelius, 2008.)

4 Tutkimusaineisto ja aineiston tuotantoehdot

Tutkimukseni aineistona ovat seitsemän entisen sotalapsen elämäkertahaastattelut ja kahden tyttären haastattelut sekä yhden tyttären kirjallinen (sähköposti-) haastattelu. Lisäksi yksi tutkimukseen osallistunut antoi luettavakseni oman elämäkerrallisen kirjoituksensa ja kaksi haastatteluun osallistunutta oli kirjoittanut artikkelin, jonka sain häneltä mukaani luettavaksi. Haastateltavat sain tutkielmaani *Sotalapsi*-lehdessä (4/2008) (joulukuu) ilmestyneen ilmoitukseni kautta. Osallistuvat ottivat yhteyttä joko soittamalla tai sähköpostitse. En valikoinut haastateltavia, vaan kaikki yhteyttä ottaneet ovat mukana tutkielmassa. Haastattelut tein tammi-helmikuussa 2009.

Tutkielmani seitsemän entistä sotalasta ovat syntyneet vuosina 1934–1940. Aineistoni naiset lähetettiin sotalapsiksi pääosin perheensä vaikean taloudellisen tilanteen takia. Osalla haastatelluista isä oli kuollut sodassa ja perheen koko oli suuri. Osallistuneet sotalapset ovat syntyisin eri puolilta Suomea: Karjalasta, Etelä-Suomen pommitetuista kaupungeista ja Sisä-Suomen maaseutupaikista. Lapsuuden kotien sosioekonomiset taustat vaihtelivat. Suurella osalla vanhemmat olivat työntekijän asemassa tai maanviljelijöitä, mukana on kuitenkin myös rauhan aikana hyvin toimeen tulleen kaupunkilaisperheen tytär. Kaikilla haastateltavilla on lapsia ja lapsenlapsia. Kolme haastateltavaa ilmoitti, että myös heidän tyttäriään voi haastatella. Haastatellut sotalasten tyttäret ovat syntyneet 1950–70 -luvulla. Haastatelluista tyttäristä kaksi asuu lähellä äitiään ja yksi muualla kuin Suomessa. Tyttäret ovat mukana tutkielmassa antamassa oman näkökulmansa sotalapsi-ilmiöön ja kertomassa sen vaikutuksia omaan elämäänsä. He kertovat millaisia ajatuksia heillä on kasvatuksesta ja kokevatko he äidin sotalapsuuden vaikuttaneen omaan lapsuusaikansa kasvatukseen.

Haluan työssäni selvittää mitä asioita haastateltavat pitävät merkittävinä omassa lapsuudessaan ja sotalapsuudessaan. Mitä ovat ne suojaavat tekijät, joita sotalapsilla on ollut? Lisäksi työssäni selvitän millaisina lapsuudessa koettuja tapahtumia kuvataan. Mitkä asiat tulevat esille kertomuksissa tärkeinä muistoina kasvatuskodista ja omasta perheestä? Mitkä asiat ovat heille tärkeitä omassa vanhemmuudessa ja isovanhemmuudessa?

Tutkielmassa on mukana seitsemän entistä sotalasta ja heidän kolme tyttäriään. Haastattelujen aikana sovimme, että alkuperäisiä nimiä ja yhteyksiä ei voisi tutkielmasta jäljittää. Emme kuitenkaan sopineet peitenimien käytöstä. Tutkielman yksi ongelma liittyikin esittämiseen ja tutkittavista kirjoittamiseen. Toisaalta on tärkeää kertoa tutkittavien taustoista,

mutta en voi työssäni kertoa paljastavia yksityiskohtia, joista haastateltavat voi tunnistaa. Esitän seuraavassa lyhyesti taustatietoa haastateltavista yksinkertaisesti aakkostamalla haastateltavat. Kyseessä ei ole oikea haastattelujärjestys vaan se järjestys, jossa paperinen haastatteluaineisto oli esittelyn kirjoittamisen alkaessa. Luonnollisesti tutkimukseen osallistujat itse tunnistavat omat tietonsa, mutta elämäkertojen lyhyt esittäminen tuo myös syvyyttä ulkopuoliselle lukijalle. Esittelemällä elämäntarinoita pyrin välttämään vaikutelman, että aineisto ikään kuin ilmestyy tyhjästä.

Henkilö A:n lapsuuden perhe oli karjalainen ja hän syntyi evakkoaikana vuonna 1940 Suomen puolella. Kuten muukin karjalainen väestö, myös hänen perheensä joutui siirtymään evakoiksi eri puolille Suomea. Haastateltavan lapsuuden perheeseen kuuluivat vanhemmat, A:n nuorempi sisko ja isovanhemmat. Välirauhan aikana perhe palasi Karjalaan. Sotatilanne kuitenkin jatkui, ja A jäi sotaorvoksi isän menehdyttyä rintamalla. Kuultuaan, että sukulaislapset olivat lähdössä sotalapsiksi, päätyi perheen äiti lähettämään omat kaksi ja neljävuotiaat tyttärensä Ruotsiin vuonna 1944.

Haastateltava oli lähetettäessä neljävuotias ja vietti sotalapsena yhteensä kuusi vuotta käymättä välillä Suomessa. Maaseudulla asuneella kasvattiperheellä, johon kuului vanhempien lisäksi isoäiti, ei ollut omia lapsia. Perheiden välillä oli jonkin verran kirjeenvaihtoa ja oma äiti kävi kasvattiperheessä, kun neljä vuotta sijoituksesta oli kulunut. Tuossa vaiheessa äiti tuntui vieraalta ja haastateltu olikin ehtinyt kiintyä kasvattiperheeseensä. Perhe Ruotsissa olisi halunnut adoptoida tytön. Kuuden Ruotsissa vietetyn vuoden jälkeen tuli virallinen kirjallinen kehotus palata Suomeen ja A lähti takaisin luullen aluksi menevänsä vain kesäksi käymään synnyinmaassaan. Järjestely oli kuitenkin pysyvä ja tästä seurasi järkytys, koska kieli oli kokonaan unohtunut. Suomeen takaisin tullessaan henkilön perheen taloudellinen tilanne oli parantunut ja olosuhteet, joihin palata olivat hyvät. Sisko oli palannut Suomeen kaksi vuotta aiemmin.

Yhteydenpito kasvattiperheeseen jatkui kirjeitse ja kesävierailuina Ruotsiin. Oma äiti kannusti opiskelemaan ja arvosti koulutusta. A kouluttautui opistotasolle alun kielivaikeuksista huolimatta. Työpaikka löytyi toiselta paikkakunnalta, kuten myös aviomies. Myöhemmin syntyivät kaksi lasta ja haastatellulla on myös lapsenlapsia. Työstään A jäi sairauden vuoksi eläkkeelle ennenaikaisesti. Hän on aktivoitunut mukaan sotalapsi-yhdistykseen vasta viime aikoina ja tilannut myös omia tietojaan kansallisarkistosta. Asiasta ei ole perheessä puhuttu paljoa ja se on ollut haastateltavan mukaan arka asia.

Henkilö B syntyi vuonna 1937 Viipurin lähellä. Viipuria pommitettiin talvisodassa useasti. Haastatellun isä haavoittui sodassa ja kuoli myöhemmin saamaansa vakavaan sairauteen. Äiti oli kotona hoitamassa perheen viittä lasta. Isän menehtymisen jälkeen perhe muutti evakkoon. Haastatellun vanhempi sisko sai pikkulottana toimiessaan tiedon, että lapsia lähetettiin Ruotsiin turvaan, ja tätä kautta B kaksoissisarensa kanssa lähti matkaan.

Haastateltu sijoitettiin sisarensa kanssa pieneen, idylliseen kalastajakylään, joka sijaitsi saarella. Perheet asuivat melko lähellä toisiaan ja tytöt saivat välillä viettää aikaa yhdessä. Sodan loputtua B oli kiintynyt ruotsalaiseen sijoitusperheeseensä ja ei olisi halunnut vielä palata Suomeen. Perhe sai lisää aikaa kirjoitettuaan Suomeen äidille, mutta reilun kahden Ruotsissa vietetyn vuoden kuluttua lähdön aika lopulta tuli. Kotona Suomessa oli köyhää, mutta perheen jälleennäkeminen oli onnellinen. Ainoastaan suomen kieli oli unohtunut ja kouluun palaaminen oli tuskallista. Koulun jälkeen B meni nuorena naimisiin ja sai seitsemän lasta. Hän kuvaa elämäänsä perhekeskeiseksi.

Ruotsissa kasvatuserheensä seudulla haastateltu on vierailut viimeksi 60-luvulla oman tyttärensä kanssa. Hänen omassa perheessään Ruotsin ajoista on puhuttu avoimesti ja hän korostaakin puhumisen merkitystä. Sotalapsuus on osa elämänsäkirjoa. Lapsuudessa on ollut paljon ikäviä tapahtumia; sota, isän kuolema, evakkoon lähtö ja sotalapsuus, mutta silti elämänmyönteinen asenne on säilynyt ja siirtynyt lapsille. Haastattelussa korostuu karjalaisuus, evakkoon lähteminen ja oma suku. Haastattelun jälkeen B esitteli tekemiään käsitöitä ja evakkomatalla säästyneitä vanhoja huonekaluja. Omien lastensa ja lukuisten lastenlastensa kanssa hän on pyrkinyt sanojensa mukaan yhteisöllisyyteen. Juhlapäivinä ja lom aikoina lapset perheineen tulevat äidin luo. Sotalapsiajalta on peräisin läheinen sisarus-suhde kaksoissisareen ja he soittelevatkin päivittäin.

Henkilö B:n tytär. Äidin haastattelun jälkeen haastattelin tyttäätä, viisikymmenvuotiaasta kasvatusalalla olevaa perheenäitiä. Lapsena hänellä oli paljon sisaruksia, joista kaikki saivat olla omia yksilöitään. Hän muistaa lapsuus- ja nuoruusvuosiensa olleen urheilullisia. Isoäitinsä kanssa haastateltu oli paljon tekemisissä, ja he asuivat aluksi samassa talossa. Kouluiässä perhe muutti uuteen kotiin ja kaveripiiri muuttui. Koulun ja lukion jälkeen B:n tytär hakeutui kasvatusalalle ja on ollut tyytyväinen uravalintaansa. Hän meni naimisiin ja on kolmen lapsensa kanssa viettänyt omien sanojensa mukaan melko perhekeskeistä elämää. Haastateltu on käynyt äitinsä kanssa Ruotsissa paikassa, jossa tämä oli sotalapsena. Asiasta on perheessä myös aina puhuttu.

Henkilö C syntyi Sisä-Suomessa vuonna 1939. Hänen isänsä oli kuollut ennen tyttären syntymää, ja äidin taloudellinen tilanne oli vaikea. Asuintilat kotona olivat ahtaat, lapset asuivat keittiössä ja äiti hoiti sairasta sukulaista perheen kamarissa. Perheeseen kuului lisäksi kaksi vanhempaa sisarusta. C:n ollessa kolmevuotias hänet ja vanhempi, kahdeksanvuotias sisko päätettiin lähettää sotalapsiksi Ruotsiin.

Haastateltava matkusti siskonsa kanssa junalla Ruotsiin ja pääsi sisarensa kanssa samaan kylään eri kasvattiperheisiin. Sisko oli kasvattiperheessä vuoden ja palasi Suomeen, mutta haastateltava jäi Ruotsiin ja palasi vasta ollessaan yhdeksänvuotias. Hän kiintyi kasvattiperheeseensä, jonka ainoa lapsi oli. Hänellä on hyviä muistoja yhdessäolosta ja kasvattiperheestä. Kesäisin retkeiltiin paljon ja kasvattivanhempien vanhemmat olivat myös läheisiä.

C jatkoi yhteydenpitoa kasvattivanhempiinsa kirjeitse ja vieraili Ruotsissa kaikkina kesinä koulun loppumiseen saakka. Tämän jälkeen hän kävi kansanopistoa ja kouluttautui hoitoalalle, jossa oli erilaisissa tehtävissä myös kasvatusalalla. Aikuisena hän on asunut jonkin aikaa Ruotsissa, jossa myös kouluttautui lisää. Perheeseen kuuluu kolme lasta ja neljä lapsenlasta. Lapsenlapsiaan hän käy ajoittain hoitamassa toisella paikkakunnalla. Pieninä lapsenlapset olivat usein mummolassa ja haastateltava on halunnut luoda läheisen suhteen lapsiinsa. Haastateltavan lapsenlapset ovat myös kiinnostuneita sotalapsuudesta ja aiheesta on perheessä avoimesti puhuttu.

Henkilö C:n tytär. Haastattelin äidin jälkeen tämän tytärtä, joka asui lähellä ja tuli paikalle äidin kutsusta. Tytär on kolmekymmentäviisivuotias ja työskentelee kaupallisella alalla, josta on haastattelun aikaan jäänyt äitiysvapaalle esikoistyttärensä synnyttyä. Hän on syntynyt Suomessa, mutta kolmevuotiaana muuttanut Ruotsin puolelle, jossa on käynyt myös ruotsinkielistä koulua. Kuudennella luokalla perhe on muuttanut takaisin Suomeen ja paikkakunnalle, jossa ruotsia ei juuri puhuttu. Alku koulussa oli ollut hankalaa, mutta yläasteelle siirryttyään hän oli kokenut sopeutuvansa paremmin joukkoon. Oman hevosen saaminen oli myös lohduttanut ja auttanut sopeutumaan. Kouluaika oli sujunut hyvin, ja lukion jälkeen tytär on viettänyt väli vuoden ulkomailla. Myöhemmin hän on opiskellut ammattikorkeakoulututkinnon. Hän on ollut paljon mukana erilaisissa opiskelu- ja kesävaihto-ohjelmissa sekä töissä erilaisissa tehtävissä matkailualalla. Matkailualan tehtävissä eri puolilla maailmaa hän on tutustunut perheisiin ja ihmisiin, joihin on läheisissä suhteissa. Tavattuun tulevan miehensä haastateltu hakeutui töihin, joissa ei ollut yhtä paljon mat-

kustelua kuin aiemmissa tehtävissä ja oli hetken aikaa yksityisrittäjänä. Tytär korostaa, että sotalapsuudesta on perheessä puhuttu ja asia on ollut kaikkien tiedossa. Ruotsin kieltä ja kulttuuria on tyttären mukaan perheessä vaalittu.

Henkilö D syntyi vuonna 1935 eteläsuomalaisessa maaseutuperheessä. Lapsuuden perheeseen kuului haastateltava, äiti, isä ja isoiso sekä sukulaispoika. Isä kuoli talvisodassa 1940. Lapsuudestaan haastateltu muistaa, että se oli isän poismenoa ja sotatilannetta lukuun ottamatta onnellinen. D piti esiintymisestä ja laulamisesta. Kotikasvatus oli hänen muistonsaan tiukkaa ja kotona oli paljon velvollisuuksia hoidettavana. Haastateltava lähti Ruotsiin 1944 kesällä ollessaan 9-vuotias ja palasi jo seuraavana keväänä kotiin. Lähtöön vaikutti se, että perheen tuttava työskenteli lastensiirtoja järjestäneessä organisaatiossa.

Haastateltava lähti matkalle yhdessä kahden serkkunsa kanssa ja he menivät laivalla Tukholmaan. Hänet sijoitettiin samaan kylään serkkunsa kanssa. Alussa kasvatusperhe tuntui vieraalta, ja kasvattiäidin ulkomuoto on jäänyt mieleen pelottavana. Perheessä D:llä oli aluksi vähän kielivaikeuksia, mutta hänen isovanhempansa puhuivat kotona ruotsia, joten kieli ei ollut täysin vieras. Perhe oli uskonnollinen lapsiperhe maaseudulla, mutta hän sopeutui mielestään hyvin.

Koulu-aika Ruotsissa ja paluu suomalaiseen kouluun sujui hyvin, johtuen osaksi lyhyestä Ruotsin ajasta ja jo valmiista osittaisesta kaksikielisyydestä. Myöhemmin D kouluttautui viestintäalalle, avioitui ja sai kaksi lasta. Avioliitto päättyi myöhemmin eroon. Lapsiinsa hänellä on läheiset suhteet ja lapsenlapset ovat ajoittain hoidossa mummollaan. Ystävyys-suhde ja yhteydenpito ruotsalaisen kasvattisisaren sisaren ja muun perheen kanssa on jatkunut sotalapsiajan jälkeen säännöllisesti.

Henkilö E syntyi vuonna 1937 eteläsuomalaisessa kaupungissa. Perheeseen kuuluivat isän ja äidin lisäksi kolme ja puoli vuotta vanhempi sisko. Kaupunkia pommitettiin useasti sota-aikana ja äiti tyttäreineen oli maaseudulla jonkin aikaa paossa pommituksia. Myöhemmin vanhempi sisar oli saanut koulussa kuulla lasten lähettämistä Ruotsiin ja haastateltavan sanojen mukaan suostutteli äitiä päästämään hänetkin sotalapseksi Ruotsiin. Sisar oli E:n mukaan kiinnostunut lähtemään sotalapseksi ja olikin ensin yksin vuoden Ruotsissa, josta oli kirjeenvaihdossa kotiin ja lahjojakin lähetettiin. Talvisodan jälkeen sisko palasi ja kertoi ajastaan kasvattiperheessä, jossa oli viihtynyt. Jatkosodan syttyessä sama perhe kirjoitti ja halusi ottaa mukaan myös pienen sisaren, joka oli tuolloin kuusivuotias.

Sisarukset matkustivat junalla Ruotsiin. Perhe ja ympäristö olivat Ruotsissa erilaiset kuin kotona Suomessa. Kasvattivanhemmat olivat iäkkäitä ja koti iso kartano maaseudulla. sisarukset saivat kuitenkin olla paljon yhdessä ja maaseudulla riitti tekemistä. Lapsilla ei teetetty kasvattiperheessä ruumiillista työtä vaan E:n mukaan opetettiin kauniille tavoille ja tekemään käsitöitä. Haastateltu oli Ruotsissa yhteensä yhdeksän kuukautta.

Palatessaan hän oli unohtanut suomen kielen ja kommunikointi äidin kanssa oli vaikeaa. Koulukaan ei tahtonut Suomessa sujua. E:n äiti kuoli pitkälliseen sairauteen hänen ollessaan varhaisessa teini-iässä. Isä huolehti lapsista siitä lähtien. Kuusitoistavuotiaana haastateltu lähti kesätöihin Ruotsiin siskonsa kanssa ja hankki myöhemmin hoitoalan koulutuksen Suomessa. Avioliittonsa aikana E asui monessa eri paikassa myös ulkomailla ja sai kolme lasta sekä myöhemmin lastenlapsia.

Henkilö E:n tytär oli haastattelun ajankohtana neljäkymmentäkolmevuotias ulkomailla asuva korkeakoulutettu kolmen lapsen äiti. Hän on perheensä esikoinen ja nuoremmat sisarukset ovat poikia. Perhettään hän kuvaa tavalliseksi keskiluokkaiseksi perheeksi. Perhe muutti paljon isän työn perässä, mutta kouluja tytär vaihtoi vain kahdesti. Teini-ikäisenä he muuttivat Pohjois-Suomesta Etelä-Suomeen, mutta muuttaminen ei ollut tyttären kertoman mukaan vaikeaa. Koulussa tytär oli menestynyt ja kotoa kannustettiin opiskelemaan. Tytär hakeutui korkeakouluun, mutta opinnot jäivät kesken. Matkustellessaan ulkomailla hän tapasi ulkomaalaisen miehensä ja he muuttivat miehen työn perässä toiseen maahan asumaan. Haastateltava suoritti korkeakoulututkinnon myöhemmin ulkomailla ja oli koulutustaan vastaavassa työssä, kunnes perhe muutti uudelleen miehen työn perässä toiseen maahan, jossa he nyt asuvat. Tyttären kertoman mukaan sotalapsuudessa keskusteltiin perheessä, ja se nähtiin voimavarana. Lapsuuden perheessä tytär muistaa oman kasvatuksensa olleen tiukempaa kuin veljiensä. Isona siskona hänen oli pärjättävä poikia paremmin. Toisaalta hän sai hoitaa asiansa itsenäisesti. Omien lastensa kanssa hän on halunnut olla vanhempiaan rennompia kasvattajia.

Henkilö F syntyi Karjalassa vuonna 1934 kuusilapsiseen perheeseen. Hänen ollessaan viisivuotias puhkesi talvisota ja perhe lähti evakkoon. F oli sisaruksista vanhin ja, kuten sisarusmatkoilla usein, piti huolta sisaruksistaan matkan aikana. Haastateltava sijoitettiin Ruotsissa maanviljelijäperheeseen ja sisaret pääsivät samaan kyläyhteisöön. Vuonna 1943 syksyllä F palasi takaisin Karjalaan perheensä luo. Taloudellinen tilanne ei ollut parantunut vaan edelleen oli pulaa kaikesta, mutta isosiskon apua tarvittiin myös kotona. Kielikin oli

päässyt unohtumaan Ruotsin aikana. Sotatilanne Karjalassa alkoi taas paheta ja kolme sisarusta palasivat kevättalvella 1944 samoihin perheisiin Ruotsiin. F:n sijoitusperheessä äiti oli sairaalloinen ja joutui olemaan vuodelevossa. Perheen isä oli tästä syystä läheisempi. Haastatellulla oli perheessä yksi veli, jota hän kuvailee kiltiksi. Vapaa-aikaa ja leikki-aikaa järjestyi lopulta kuitenkin myös kasvatuskodissa ja F kertoo viihtyneensä lopulta hyvin.

1945 vanhemmilta Suomessa tuli kirje, että olisi palattava kotiin. Sekä perhe Ruotsissa että haastateltava olisivat halunneet jatkaa vielä sijoitusta, mutta Suomen perhe halusi tytön jo palaavan. F palasi Suomeen perheensä luo, joka oli tuolla välin joutunut uudelleen evakkoon Keski-Suomeen. Hän aloitti suomenkielisessä koulussa ja pääsi oppikouluun sekä myöhemmin yliopistoon. Kaksi sisarusta palasi kotiin vasta muutamia vuosia myöhemmin, ja heidän paluunsa korkeasta elintasosta niukkuuteen oli F:n mukaan vielä vaikeampi. Sisarukset muuttivatkin myöhemmin Ruotsiin ja läheisistä väleistä huolimatta perhe on tavaltaan jakautunut kahtia Suomen ja Ruotsin välillä.

Opiskelun jälkeen haastateltu meni naimisiin ja sai kolme lasta. Myöhemmin avioliitto päättyi avioeroon. Suhdetta lastenlapsiin haastateltava kuvaa on läheiseksi ja he vierailevat isoäidin luona säännöllisesti. F on pitänyt yhteyttä Ruotsiin. Hänen sisarensa perheineen asuvat Ruotsissa ja myös sijaisperheen kanssa on pidetty yhteyttä. Perheensä Ruotsiin jakautumisen kautta naapurimaasta on tullut tuttu. Asioista on myös koetettu puhua avoimesti. Hän on säännöllisesti yhteydessä sisaruksiinsa naapurimaassa ja ruotsin kieli on ollut hänen työuransa kannalta tärkeä.

Henkilö G syntyi eteläsuomalaisessa kaupungissa vuonna 1937. Hänen lapsuuden perheensä oli taloudelliselta taustaltaan vakaa, mutta sota-ajan kaaos ja pula elintarvikkeista ei jättänyt heitäkään ulkopuolisiksi. Sodan puhjettua haastateltava yhdessä äitinsä, isomman sisaruksensa ja taloudenhoitajansa kanssa lähtivät pakoon pommituksia sukulaisperheeseen maaseudulle. Siellä he olivat G:n mukaan huonosti ravittuja, kun ruoka ei riittänyt kaikille.

Perheen tuttava järjesti lasten kuljetuksia Ruotsiin ja tuolloin kolmevuotias G sisarineen päätettiin sijoittaa sinne turvaan sodan ajaksi. Hän matkusti naapurimaahan lentokoneella. Ruotsissa hänen kasvatusvanhempansa olivat kurin suhteen tiukkoja, mutta muuten olosuhteet vastasivat kotia. G oli Ruotsiin sijoitettuna yhteensä kaksi kertaa. Haastateltavan perheeseen Suomessa oli tällä välin syntynyt pikkuveli. Suomeen palattuaan G joutui asumaan jonkin aikaa tätinsä luona eri paikkakunnalla ennen pääsyään omaan kotiin.

Perheen äiti muutti ulkomaille asumaan ja vanhempien avioliitto päättyi eroon. Haastateltava kuvaa lapsuuden perhettään taloudellisesti hyvinvoivaksi, mutta ristiriitaiseksi. G jäi asumaan isänsä luokse ja kouluttautui. Myöhemmin hän meni naimisiin ja sai kolme lasta. Lastenlapsiensa kanssa hän on ollut paljon tekemisissä. Haastatellulle isoäiti ja kodinhoitaja ovat olleet tärkeitä aikuissuhteita omassa lapsuudessa. Haastateltavan isovanhemmat ovat joutuneet osallisiksi sisällissodasta, ja sodan kauhut levottomuuksineen olivat olleet läsnä myös haastatellun äidin elämässä, joka oli asunut vallankumouksen aikaan Venäjällä. Hän pitääkin itseään paitsi sotalapsena myös sotalapsen lapsena, koska hänen äitinsä joutui muuttamaan sotaa pakoon omassa varhaisuoruudessaan.

Aineiston tuotantoehdoista

Alun perin tarkoitukseni oli haastatella sotalapsuudesta äitejä, joilla oli tytär ja lisäksi tätä tyttärtä. Vastaajista kaikilla ei kuitenkaan ollut tyttärtä, mutta he olivat kiinnostuneita osallistumaan. Otin heidät mukaan tutkielmaan, koska he halusivat kertoa äitiydestä ja omista kokemuksistaan kasvattiperheessä. Mukana haastatteluissa on kolme tyttären näkökulmaa. Haastattelujen määrä elämäkertatutkimuksessa on kuitenkin yleensä rajallinen, koska haastattelut ovat pitkiä ja aineistoa tulee runsaasti yhden tutkijan käsiteltäväksi (Goodson & Sikes 2001, 22).

Haastattelukerrat erosivat toisistaan haastattelun keston ja sisällön syvällisyyden suhteen. Tästä syystä oli perusteltua ottaa kaikki kiinnostuneet mukaan, jotta erilaista materiaalia syntyi. Lyhin haastattelu kesti 50 minuuttia ja pisimmät kaksi yhteensä kaksi tuntia neljäkymmentä minuuttia kumpikin. Pisimmissä haastatteluissa oli lopuksi tyttären haastattelu yhdessä äidin kanssa eli kaksi haastattelua yhdessä. Haastateltavat ehdottivat tyttären haastattelua omansa jälkeen ja tämä oli helppo toteuttaa, koska toisessa tapauksessa tytär asui lähellä ja toisessa oli käymässä vanhempiensa luona viikonlopun yli.

Haastattelu on pohjimmiltaan aina vuorovaikutustilanne, kuten kaikki keskustelutilanteet (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 22). Elämäkerrallisessa tutkimuksessa tutkija haluaa saada haastateltaviltaan tarinoita ja kertomuksia heidän elämästään. Kysymykset ovat kertomuksia hakevia (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 198). Narratiivisilla kysymyksillä pyritään saamaan haastateltavilta tarinoita ja vasta aineistolle esitetään teoreettisia kysymyksiä (Hyvärinen 1998, 323). Omassa tutkimuksessani on kyse haastateltaville merkittävistä, jopa traumaattisista tapahtumista lapsuudessa. Tutkimustilanne on tällöin hyvin erityislaatuinen ja sensitiivinen. Aineiston ja haastattelun laajuuteen vaikutti se, kuinka paljon haas-

tatellut halusivat aiheesta kertoa. Haastattelut tapahtuivat haastateltavien kotona heidän toiveestaan. Haastattelun alussa pyysin haastateltavia ensin kertomaan elämästään omin sanoin, jonka jälkeen siirryimme lapsuuden ja oman vanhemmuuden kertomuksiin. Traumaattisesta aiheesta voi olla hankalaa saada tietoa yhdellä laajalla kertomusta hakevalla kysymyksellä (Laitinen & Uusitalo 2008, 140). Pyrin haastatteluissa saamaan kertomusta jatkavien kysymysten avulla aineistoa vanhemmuudesta ja kasvatuksesta.

Haastattelujen kulku vaihteli sen mukaan, miten haastateltavat kertoivat elämästään. Kertomus saattoi olla lähellä valmista jäsentynyttä kertomusta tai sitten asiat vaativat hieman aikaa ja muistiinpalautusta. Kahdella haastateltavalla oli tukenaan kirjallista materiaalia ja muistiinpanoja. Neljällä haastateltavalla oli valokuvia ja muistoesineitä, joista he kertoivat. Yhdessä haastattelussa elämäkerrallinen ote tuntui hankalalta, koska haastateltava oli vaurautunut tarkkoihin kysymyksiin ja oli valmistautunut vastaamaan raportin omaisesti. Tässä haastattelussa tein niin, että kysyin eri elämänvaiheista pyrkimällä saamaan kertomuksellisia vastauksia. Haastattelu oli lyhyempi kuin muut, ja haastattelun jälkeen mietin mitä minun olisi pitänyt osata kysyä. Haastateltava oli kuitenkin puhelias ja juttua olisi varmasti tullut, jos olisin osannut kysyä. Yleisesti muutkin haastateltavat aktivoituivat haastattelun edetessä ja tutkimukseen osallistuneilla oli yhteystietoni, ja he saivat tarvittaessa soittaa kertoakseen lisää. Kaksi haastateltavaa ottikin heti tapaamisen jälkeen yhteyttä elämäkertansa täydentämiseen.

Haastatteluympäristönä oli osallistujan oma koti ja haastattelutilanteet olivat sujuvia. Kaikki haastattelut olivat kuitenkin erilaisia. Paikalla saattoi olla aviomies, kuten henkilö A:n, B:n ja E:n kohdalla. Aviomies ei ollut mukana haastattelutilanteessa, vaan puuhasteli toisessa huoneessa. Haastattelu ei miehen läsnäolosta häiriintynyt. Kotona voi olla myös kotieläimiä, jotka osallistuvat omalla tavallaan vuorovaikutukseen kuten henkilö C:llä. Osassa haastattelua koiria komennettiin tai käytettiin pihalla.

Henkilö B:n haastattelun aikaan paikalla, toisessa huoneessa oli myös hänen kylään tullut tyttärensä. Tyttären haastattelu oli äidin jälkeen. Henkilö C oli hiljattain muuttanut asumaan lähelle tytärtään ja äidin jälkeen haastattelin myös häntä. Jälkimmäisessä haastattelussa äiti oli paikalla tyttären haastattelun aikana, mutta en huomannut tämän häirinneen kertomista. E:n tytär puolestaan asui ulkomailla. Haastattelun jälkeen hän soitti tyttärelleen ja sovimme haastattelusta sähköpostin sekä puhelimen välityksellä. E:n tyttären haastattelu olikin erilainen kuin muut haastattelut, koska sovimme että hän saisi vastata kirjallisesti.

Joskus aiheesta oli vaikea puhua, ja tunteet nousivat pintaan. Näin tapahtui useassa haastattelussa, mutta pienen tauon jälkeen kertomukset jatkuivat sujuvasti. Liikuttumista tapahtui sekä äitien että tyttärien kohdalla. Oman elämän muistelu synnyttää tunteita ja se oli luontevaa ilman, että haastatteluun olisi muodostunut vaivautunut tunnelma.

Tutkielmaani valikoitui henkilöitä, jotka olivat sotalapsiyhdistyksen jäseniä ja heille tuli jäsenlehti. Haastatteluun ilmoittautuneet olivat eri tavoin aktiivisesti mukana sotalapsitoiminnassa. Haastateltava A oli liittynyt sotalapsiyhdistykseen vasta lähiaikoina, kun taas G oli itse ollut mukana perustamassa alueensa yhdistystä jo vuosikymmen sitten. Myös henkilö D oli aktiivinen sotalapsiyhdistyksessä, ja on kirjoittanut yhdistyksen lehteen.

Osa haastateltavista on aiemmin osallistunut aiheeseen liittyviin tutkimuksiin ja haastatteluihin. Osa on mukana ensimmäistä kertaa. Henkilö B on ollut mukana alueensa sotalapsien muistelmateoksessa sekä lehtihaastattelussa, jossa toimittaja haastateltavan mielestä osuvasti vertasi sotalapsia avioerolapsiin, jotka vuoroviikoin matkasivat vanhemmalta toiselta. Esillä oli myös kirja, jonka lapsenlapset olivat tehneet isovanhemmille. Kirjassa lapsenlapset kertovat asioita suvustaan ja mummolan hyvistä puolista. Henkilö A ja C eivät ole aiemmin osallistuneet sotalapsitutkimuksiin, eivätkä kirjoittaneet muistelmiaan. He ovat omien sanojensa mukaan vasta aktivoituneet asiassa. Henkilö G on kirjoittanut muistelmansa jälkipolville. Tästä on kertynyt kokonainen kirja, ja sain siitä kopion luettavaksi. Haastattelu pohjautuikin pitkälti siihen, että G kertoi elämänsä vaiheista nojautuen omaan kirjalliseen tekstiinsä.

5 Narratiivinen tutkimusote

Tutkimukseni aineisto on kerätty haastattelemalla. Haastattelun kulku oli kerronnallinen eli osallistujat kertoivat aluksi omasta elämästään tärkeinä pitämiään seikkoja, jonka jälkeen he kertoivat omasta vanhemmuudestaan ja isovanhemmuudestaan. Tällaista kerronnallista haastattelua on nimitetty *elämäkertahaastatteluksi* tai *kerronnalliseksi haastatteluksi*. Laajemmin kyseessä on narratiivinen tutkimusote (Heikkinen 2007, 142).

Elämäkertatutkimuksessa voidaan erottaa elämäkerrallinen ote, jossa pyritään kuvaamaan ymmärtämään ja haastateltavien kokemuksia ja toisaalta elämänhistoriallinen ote, jossa

voidaan käyttää myös muuta tukevaa materiaalia sekä suhteuttaa tutkittavien tarinat historialliseen aikaan (Erkkilä 2005, 197). Oma tutkielmani on elämäkerrallinen sisältäen myös elämänhistoriallisia aineksia. Haastatteluissa käsiteltiin myös historiaan liittyviä aiheita, kuten sotaa. Historian alan tutkimusmuotona ihmisten omien kokemusten ja kerronnan kautta syntyvää historian tulkintaa nimitetään englanniksi sanaparilla *oral history*. Kertoessaan kokemuksiaan haastateltavat ovat sidoksissa historian tulkintaan. (Ukkonen 2006, 178–179.) *Kokemuskertomuksessaan* kertoja pyrkii sekä jäsentämään omia elämänvaiheitaan ja kokemuksiaan mielekkäällä tavalla sekä suhteuttamaan niitä muiden kokemuksiin ja historiaan (Ukkonen, 2000, 40).

Elämäkertahaastattelu pyrkii tuomaan haastateltavan moniäänisyyden ja on luonteeltaan kerronnallinen. Haastateltava saa kertoa omilla sanoillaan elämästään ja tutkija (haastattelija) ottaa esiin kohdat ja tapahtumat joista haluaa lisätietoa. Haastattelija pyrkii näin tuomaan esiin haastateltavan oman äänen. Se, millä tavalla haastateltavat antavat merkitystä kertomilleen asioille, on tärkeää ja merkitys pyritään välittämään mahdollisimman aitona tutkimustietona eteenpäin. (Heikkinen 2007, 155).

Myös Antikainen ja Komonen (2003, 149) määrittävät elämäkerrallisen aineiston yksilön vapaasti kerrotuksi, kirjoitetuksi tai puhutuksi, tarinaksi omasta elämästään. Termit suullinen historia, elämänhistoria ja henkilökohtainen historia viittaavat aineiston historialliseen luonteeseen. Lisäksi elämänhistoria ja elämäntarina ovat sisällöltään eriäviä termejä. *Elämäntarina* on usein subjektiivisempi versio elämäkulusta kokijan näkökulmasta. Tutkimuksen keskiössä on yksilö ja hänen kokemuksensa, ja kertoessaan niistä hän tuo toissijaisesti esille myös näkemyksiään ympäröivästä yhteiskunnasta. Kertoessaan elämäntarinaansa haastateltava selittää valintojaan ja tuo esiin omaa subjektiivisuuttaan. Keskeiset tutkimusongelmat liittyvät yksilön ja yhteisön väliseen jännitteeseen. Antikainen ja Komonen kysyvätkin, kuinka voidaan samaan aikaan keskustella uniikista ja yksilöstä, sekä jaetusta ja kulttuurisesta, ja siitä miten nämä kohtaavat. Yksilö on kulttuurinsa edustaja myös edustaessaan tiettyä ikäkohorttia ja yhteiskunnallista luokkaa. Näkökulman mukaan tarinat kerrotaan aina jossain tarkoituksessa ja haastattelijallakin oma vaikutuksensa. (mt.2003, 149–150.) Sekä tutkijan esittämät kysymykset ja kiinnostuksen kohteet sekä kertojan valinnat vaikuttavat kuitenkin siihen, mitä tarinoita kerrotaan ja mitkä asiat saavat haastattelussa pääroolin. (Laitinen & Uusitalo 2008, 115.) Haastattelijana olen oman kiinnostuksen aiheeni eli perheen ja kasvatuksen kautta vaikuttanut siihen, mitä asioita haastattelijat erityisesti kertomuksissaan tuovat esille. He ovat keskittyneet kertomaan suomalaisesta ja ruot-

salaisesta perheestään sekä matkasta Ruotsiin. Yhteiskunnallinen aika on seurannut kertomuksissa sivujuonena.

Susan Chasen (2005, 651–653, 671, ks. myös Hatch & Wisniewski 1995, 124–125) mukaan narratiivisella elämäkertatutkimuksella on juurensa vuosisadan alun amerikkalaista maahanmuuttoa käsitelleessä sosiologisessa tutkimuksessa, kulttuuriantropologiassa ja marginaaliryhmien tutkimuksessa. Periaatteena voidaan nähdä pyrkimys luoda vastapainoa vallalla oleville ns. metanarratiiveille ja vallalla oleville yleistyksille jostain tietystä asiasta. Chasen mukaan narratiivinen tutkimus on saavuttanut tieteen kentällä oman asemansa, mutta aloittelevan tutkijan voi olla hankalaa saada siitä selvää kuvaa. Narratiiviset tutkimukset voivat käyttää hyvin erilaisia aineistoja ja tutkimusasetelmia. Kyseessä voi olla etnografia, elämäkerrallinen aineisto ja monet kirjalliset lähteet. Tällaisessa tutkimuksessa tutkimusjoukko on yleensä pieni ja voi rajoittua yhteen tutkittavaan. Narratiivi voi olla suullinen tai kirjoitettu tarina tai keskustelu. Tarinan tai kertomuksen kohde voi olla jokin tietyn tapahtuman tai vuorovaikutustilanteen lyhyt kuvaus, laajennettu kertomus henkilön elämästä ja siihen liittyvästä merkittävästä tapahtumasta tai laajemmillaan käsittää koko tämän hetkisen elämän. Termit elämänhistoria (*life history*) ja elämäkertomus (*life story*) kulkevat usein rinnakkain, mutta elämäkertomus sisältää yleensä enemmän kertojalleen merkittäviä henkilökohtaisia tapahtumia ja näkökulmia. Elämäkerrallinen kirjallisuus ja tutkimus osana historian tutkimusta on kasvattanut suosiotaan 1970-luvulta lähtien. Tällöin on kiinnostuttu erityisesti marginaaliryhmien mikrohistoriasta, mihin myös naisista kirjoitettu elämäkertatutkimus on voitu sijoittaa. Naisten näkökulmasta on kirjoitettu mm. perhehistoriasta. (Leskelä-Kärki 2001, 103–105).

Shelley Day Sclaterin (2008, 102) mukaan elämäntarinat voivat rakentaa ikään kuin lasten tarinoiden luovia todellisuuksia. Tarinoissa todellisuus ja oma itse saavat mahdollisuuden ottaa haluamansa muodon vaikka sankarina. Vaikeistakin tapahtumista voi kertoa rakentamaan sävyyn voittajan tai sankarin, ei uhrin asemassa, vaikka todellisuus olisi ollut haasteellista. Kertomukset ovat itsessään osa sitä palapeliä, joka rakentuu sosiaalisen todellisuuden ympärille. Sankaritarinoilla on suuri merkitys kertojalleen ja elettyä elämää ymmärretään palasten yhteensovittamisen avulla. Sotalapsilla saattaa olla tarvetta pyrkiä kertomuksissaan eheyteen, vaikka palaset puuttuvat joiltain osin, niitä pyritään löytämään.

Anni Vilkon mukaan (1997, 76–77) elämäntarinaa kerrottaessa keskiössä on aina yksilö, joka pyrkii käsittelemään ja esittämään omaa elämäntarinaansa. Kertojaa ympäröivä yh-

teiskunta on toissijainen. Omassa aineistossani haastateltuja sukupolvia on kaksi, ja ne elävät eri elämänvaihetta. Vanhempi, äitien muodostama sotalapsisukupolvi on eläkeiässä ja nuorempi, tyttärien sukupolvi on haastatteluhetkellä oman perheen perustamisiässä. Nuoremmassa sukupolvessa ikävaihteluja on niin, että yhden haastatellun lapset ovat jo muuttamassa pois kotoa.

Muistitiedon lisäksi haastateltavat ilmaisevat kertomuksissa tunteitaan, ajatuksiaan ja tulkintojaan tilanteista. Näin on myös omassa aineistossani, jossa paikka paikoin muistelu on tunteellista ja omaa historiaa analysoidaan. Haastatellun kertomus on osaltaan oman kuvan rakentamista ja esittämistä sekä todellisuuden ja kokemusten rakentamista uudelleen. Vertauskuvallisten analyttisten linssien läpi tutkijan tulisikin kiinnittää huomio yksilöllisiin tapahtumankulkuihin, joissa kertojan oma ääni on avainasemassa. Tutkija kiinnittää huomion sekä siihen miten kertoja kommunikoi että hänen sosiaaliseen asemaansa. Kertomus sijoittuu aina tiettyihin paikallisiin olosuhteisiin, tiettyihin sosiaaliseen ja yhteisöllisiin ryhmiin kuulumiseen sekä kulttuuriseen ja historialliseen aikaan ja paikkaan. Vaikka kaikissa elämäkertomuksissa on omat erityisyytensä, voi tutkija kiinnittää huomiota myös samankaltaisuuksiin ja eriävyyksiin kertomusten välillä. (Chase 2005, 656–657.) Eroavaisuutta omassa aineistossani on esimerkiksi siinä, miten kertojat näkevät tiettyjen tapahtumien merkitykset omassa elämässään. Haastatellut peilaavat myös omia lähtökohtiaan ennen sotalapsuutta, sen merkitystä sopeutumiselle ja tapahtuman onnistumiselle.

Elämäkertatutkimuksen ohella voidaan sosiologiassa erottaa *elämänkulun tutkimus*. Elämänkulussa on Antikaisen ja Komosen (144–145, 2003) mukaan kyse toisiaan seuraavien elämänjaksojen sarjasta, jossa eri elämänalueita voidaan jäsentää urina tai polkuina. Merkittävät elämäntapahtumat toimivat käännekohtina ja merkitsevät usein siirtymää positiosta tai roolista toiseen. Elämänkulun siirtymiä on nimitetty elämänkulun pysäkeiksi tai elämän avainkokemuksiksi. Siirtymät ovat polkujen osia ja antavat niille merkityksen. Siirtymää tiettyihin keskeisiin rooleihin voidaan verrata kehitystehtävistä suoriutumiseen, mutta sosiologisessa elämänkulkuteoriassa ei oleteta, että tietyt roolit seuraavat automaattisesti tiettyssä järjestyksessä. Se, miten omasta elämänkulusta puhutaan ja mikä koetaan julkiseksi tai yksityiseksi, vaihtelee J.P. Roosin (1987, 75) mukaan laajasti. Talonpoikaisen perinteen mukaan tietyistä asioista ei vain puhuta. Toisen tyyppinen, elämässään katkeroitunut kertoja, haluaa tuoda kaiken vuolaasti esille. Myöskään aidosti onnellinen kertoja ei halua salata mitään. Joskus vastoinkäymiset halutaan pitää omassa tiedossa, *onnellisuusmuurin* takana. Omassa aineistossani haastateltavat jäsensivät elämäänsä nimenomaan siirtymien kautta.

Aluksi puhuttiin lapsuudesta, sitten ajasta vanhempana ja lopuksi isovanhemmuudesta. Kertomukset eivät aina olleet lineaarisia vaan muistoja eri ajoilta saattoi putkahdella esiin satunnaisessakin järjestyksessä.

Narratiiveja käytetään myös terapeuttisessa työssä. Myöhäismodernissa maailmassa identiteetin on katsottu olevan jatkuvasti muuttuva ja siitä voidaan luoda kokoavia minäkertomuksia (Heikkinen 2007, 151). Etenkin vanhuus on nähty ajanjaksona, jolloin omaa elämää käydään läpi ja rakennetaan mielessä eheäksi kokonaisuudeksi (Saarenheimo 1997, 43). Chase (2005, 658) korostaakin, että narratiivista tutkimusta käytetään ja sovelletaan monella eri tieteenalalla. Psykologisessa tutkimuksessa narratiivit voivat olla myös osana kyselytutkimusta, jossa tavoitellaan suhteita ja muuttujia elämäkertomusten hyvinvointia ja käännekohtia kuvaavien osa-alueiden kautta. Elämäkertomuksissa rakennettu minäkuva usein muuttuu aikojen saatossa. Tutkimus keskittyy lähinnä kysymykseen *mitä* elämäkertomuksissa kerrotaan. Toinen lähestymistapa on sosiologinen elämäkertatutkimus, jossa huomio kiinnittyy siihen miten identiteettiä rakennetaan ja kertojien kokemuksiin. Tutkijat ovat yhtä kiinnostuneita siitä *miten* kertomuksia kerrotaan ja rakennetaan kuin siihen mitä kerrotaan. Tutkittavat narratiivit liittyvät yleensä tiettyihin yhteisöihin ja niiden rakenteisiin. Mielenkiinto on niissä mekanismeissa, joiden kautta yhteisön narratiiveista tulee osa yksilön henkilökohtaista narratiivia. Kolmas, myös sosiologinen lähestymistapa on kiinnostunut yhteisöllisyyden sijasta merkittäviin henkilökohtaisiin tapahtumiin haastateltujen elämässä ja siitä kuinka itseä esitetään ja kerrotaan. Neljäntenä lähestymistapana on *narratiivinen etnografia*, jossa tietyn yhteisön elämässä ollaan mukana suhteellisen pitkä aika ja pientä määrää, tai vain yhtä yhteisön jäsentä haastatellaan useasti. Tutkija tuo oman vuorovaikutteisen roolinsa esille tutkimuksessa. Narratiivinen tutkimus voi lisäksi olla myös omiin kokemuksiin perustavaa *autoetnografiaa*. Tällaisessa tutkimusotteessa on mukana erilaisia omia tuotoksia. (Chase 2005, 658–660.)

Kerronnallinen haastattelu on haasteellinen vuorovaikutuksellisuutensa suhteen. Jos vuorovaikutuksessa haastateltavan ja haastattelijan välillä on ongelmia, ne näkyvät lopputuloksessa eli saadussa materiaalissa. Myös se onko vastaaja aktiivinen vai passiivinen ohjaa haastattelua, onhan kyseessä keskustelunomainen aineiston hankkimistapa. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 201.) Omassa aineistossani tämä tuli esille haastattelujen keston ja sisällön moninaisuutena. Yksi haastattelu oli muita lyhyempi kestäen alle tunnin, kun taas suurin osa kesti tunnista kahteen. Haastattelun lyhyys johtui siitä, että haastateltava oli va-

rautunut vastaamaan lyhyesti ja asiallisesti, eikä elämäkerrallinen ote tuntunut omalta. Tästä huolimatta aineistoa kertyi myös tästä haastattelusta riittävästi.

Narratiivinen haastattelu eroaa spontaanista keskustelusta, koska haastateltava pohjustaa jo ennalta tulevaa tilannetta ja miettii mitä asioita aikoo kertoa, millä tavalla ja kenelle. Haastattelija osallistuu itse kertomuksien luomiseen eikä saa niitä annettuina. (Riessman 2008, 3.) Narratiivit ovat luonteeltaan aina sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotettuja esityksiä, joilla on tietty yleisö ja tarkoitusperät (Chase 2005, 657). Kirjoittaessaan tutkijan tulee ottaa huomioon myös yleisönsä. Tutkimuksessa mukana olevat haastatellut ovat tärkeä yleisö. Pyrinkin ottamaan huomioon sen tavan, jolla heistä kirjoitan ja mitä kirjoitan. Esittämistapa on tärkeää etenkin, jos tutkimus koskee marginaaliryhmiä ja sisältää näkökulmia olosuhteiden parantamiseksi. (Nespor & Barber 1995, 53, 59.)

Kertomusten kautta olen pyrkinyt saamaan tietoa sotalapsuudesta. Tutkijana en voi päästä käsiksi todellisuuteen kertomusten takana vaan saan haastateltavan version tapahtumista (Riessman 2008, 21). Kertomukset ovat aina tulkintoja ja reflektiota tapahtumista. Riessman käyttää tästä taiteen termiä *mimesis*, joka viittaa todellisuuden jäljittelyyn. Todelliset historialliset tapahtumat tutkija voi tarkistaa muista lähteistä, jos se on edes tarpeellista. Tutkija ei voi myöskään koskaan tietää tutkittavan kokemusta vaan hänen pitää luottaa siihen joskus sekavaankin muistituotokseen, joka rakennetaan nykyisyydessä (Riessman 2008, 28, 188). Tutkijalla on osaltaan valta valita ne asiat, joista kirjoittaa ja joita haastateltujen puheesta valitsee ja tällä tavoin rakentaa todellisuutta lukijoilleen (Leskelä-Kärki 2001, 102).

Elämäkerrallisessa tutkimuksessa valitsemani yhden laajan kysymyksen haastatteluote voidaan nähdä myös haasteellisena. Riessman (2008, 25) varoittaa olettamasta että jokaisella haastatellulla olisi takanaan tarve kertoa juuri oma tarinansa, koska se voi painostaa haastattelutilannetta turhaan. Haastattelija voisi kiinnittää sen sijaan haastateltavan huomion esimerkiksi johonkin tiettyyn aikaan tai sattumukseen onhan narratiivisen lähestymistavan kiinnostuksen kohteena erilaiset käännekohdat kertomuksissa. Haastateltavan voi olla helpompi kertoa jostain tietystä ajasta kuin että hänen pitäisi muistaa laajoja ajanjaksoja.

Haastateltavani ovat kaikki naisia, äitejä ja tyttäriä. Siitä, kuinka naisten ja miesten tapa kertoa elämästään eroaa on käyty keskustelua elämäkertatutkijoiden kesken. Aiemman feministisen näkemyksen mukaan omaelämäkerta lajityyppinä on marginalisoinut naisten äänen, koska kirjoitetut omaelämäkerrat ovat menneinä vuosikymmeninä keskittyneet

suurmiesten ympärille. Naiselämänkertoja on ollut aikojen saatossa, mutta niitä on luettu maskuliinisesta näkökulmasta. Aiemmin tutkijat ovat todenneet myös, että naiselämäkerrat tulkitsevat maailmaa enemmän yksityisen, esimerkiksi kodin ja siihen liittyvän, näkökulmasta kun taas miesten elämäkerrat keskittyvät enemmän julkisen maailman esittämiseen. (Hyvärinen ym. 1998, 8–10.)

Myös esitystavoissa on nähty eroavaisuuksia. Naisten kertomuksia on luonnehdittu pirstaloituneiksi ja epäjatkuviksi, miesten lineaaristen kertomusten rinnalla. Kertomusten pirstaloituneisuuteen liittyy itsen esittäminen jonkun muun, kuten aviomiehen tai lasten kautta, kun taas miesten kertomusten on väitetty olevan autonomisia. Tämä tapa esittää on kuitenkin myös kulttuuriin ja tapoihin sidonnainen. (Hyvärinen ym. 1998, 9–10.) Anni Vilkko korostaa, että nuorempien sukupolvien elämäkerroissa lineaarisuus ja ulkoisten asioiden, kuten työn ja uran osuus on tullut tärkeämmäksi kotiin ja perheeseen liittyvien kertomusten rinnalla ja niiden kustannuksella. Ylipäätään julkisen ja yksityisen kertomusten erottelua sukupuolten välillä voidaan pitää melko konservatiivisena ajattelutapana. (Vilkko 1998, 118, 124.)

Historiallisesti naisten elämäkertoja on kuvattu passiivisiksi. Naiset eivät kerro niinkään itsestään toimijoina kuin toiminnan kohteina ja osana tiettyä tapahtumaa tai jonkun suurmiehen kohtaloa. Tuoreemmassa keskustelussa sukupuoli on nähty liikkuvana määreenä eivätkä edellä esitetyt väitteet ole sidoksissa naiselämäkertoihin sinänsä. Kertomukset ja kertojat ovat moniäänisiä. Myös kertomusta lukeva nainen tekee tulkintoja oman sukupuolensa kautta. (Hyvärinen ym. 1998, 10–15.) Omassa aineistossani naiset ovat olleet sotilapsina tekemisen kohteena vailla suuria mahdollisuuksia vaikuttaa omaan kohtaloonsa. Myöhemmässä elämänsä elämässä he ovat sen sijaan olleet aktiivisia ja toiminnallisia.

Narratiivisessa tutkimuksessa tavalla, miten kerrotaan ja miten kertojan ääni kirjoitetaan lopulliseen tutkimukseen on merkitystä. Monet sosiologiset ja psykologiset tutkimukset on itsestään selvästi kirjoitettu hyvin autoritaariseen muotoon ja tällöin kertojan ääni jää tavallaan alisteiseksi verrattuna tulkitsijan ääneen. Tutkijan puhe poikkeaa alkuperäisen kertojan puheesta ja puheen luonteesta, mutta se kuinka se vaikuttaa alkuperäiseen narratiiviin riippuu tutkijan yleisestä tavasta kirjoittaa. Toisaalta on myös tutkimuksia (testimoniot, historiallinen elämäkertatutkimus, oral history), jotka nojaavat enemmän kertojiinsa ja antavat kertomusten puhua puolestaan tutkijan ääneen ollessa lähinnä tukemassa näitä kertomuksia. Tutkijalle jää kuitenkin vielä kolmas vaihtoehto, jossa hän pohtii omaa asemaansa

ja vuorovaikutustaan osana tutkimusta sekä oman toimintansa tarkoitusperiä ja motiiveja. Tutkija kirjoittaa esiin omat ennakko-oletuksensa ja tutkimukseen liittyvät valintansa. (Chase 2005, 664–666.)

Olen pyrkinyt kirjoittamaan esiin tutkielman aikana tekemiäni valintoja työn edetessä. Tutkimuspäiväkirja on ollut hyvä apu tarkistaa työn etenemistä ja tehtyjä valintoja. Omalla kohdallani päiväkirjan asemassa on ollut vihko, johon olen kirjoittanut muistiinpanoja, työhön liittyviä ongelmakohtia ja ideoita sekä käynyt niitä aika ajoin lävitse. Työn edetessä olen saattanut palata aiempiin muistiinpanoihin ja tarkkailla kirjoitelman kehittymistä.

Haastattelujen jälkeen nauhoitukset yleensä puretaan tekstimuotoon. Näin tapahtui myös omassa tutkielmassani. Kuunnellessani nauhoitukset uudelleen sain kokonaiskuvan haastattelun kulusta ja sisällöstä. Vasta haastattelujen tekstimuotoon purkamisen jälkeen saatoinkin aloittaa kuitenkin varsinaisen analyysivaiheen. Polkinghorne (1995, 5) jakaa narratiivisessa tutkimuksessa käytettävät analyysimallit kahteen. Narratiivinen tutkimus voi olla luonteeltaan ensinnäkin paradigmalliseen ajatteluun perustuvaa. Paradigmallinen narratiivinen tutkimus käyttää aineistonaan kertomuksia, joista tutkija etsii yhtenäisiä piirteitä ja kategorioita. Juonellinen narratiivinen tutkimus taas kerää kuvauksia tapahtumista ja muodostaa näistä selittävän kertomuksen.

Narratiivisten tekstien analyysi voi olla luonteeltaan joko *narratiivien analyysia* tai *narratiivista analyysia*. Narratiivien analyysissa valmiista kertomuksista etsitään yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia. Se on luonteeltaan analyttistä ja kategorioita muodostavaa. Narratiivisessa analyysissa taas pyritään muodostamaan kerätystä aineistosta juonellinen tarina. Muodostettu tarina toimii aineistossa esiintyvien asioiden, tapahtumien ja valintojen, selittäjänä. Tapahtumien ja tehtyjen valintojen välillä pyritään näkemään kausaaliyhteys ja kirjoittamaan se esiin juoneksi. Narratiivinen analyysi pyrkii selittämään, miksi tiettyihin päämääriin ja valintoihin päädyttiin. Polkinghorne pitää kumpaakin analyysimallia tärkeänä osana laadullisen tutkimuksen tutkimusmenetelmiä. (Polkinghorne 1995, 6–8, 19, 21.)

Omassa työssäni etsin kertomuksista yhteneväisiä teemoja ja käytin työssäni pääosin narratiivien analyysia, vaikka juonellisuutta on mukana. Juonellisuus toteutuu tutkielmassani myös tutkimuskirjallisuuden kuljettamisena mukana jatkuvasti yhdessä aineiston tulkinnan kanssa. Muiden tutkimusten sitominen omaan aineistoon voidaan nähdä yleistämisen tapana laadullisessa tutkimuksessa. (Alasuutari 1994, 217). Tällöin omat havainnot suhteutetaan muuhun alan tutkimukseen.

Riessman (2008, 54) esittelee neljä erilaista tapaa analysoida narratiivista aineistoa. Näitä ovat teemallinen, rakenteellinen, keskustelun ja visuaalinen analyysi. Teemallisessa analyysissä keskitytään lähinnä sisältöön, siihen mitä on sanottu enemmän kuin miten, kelle tai millä tarkoituksella. Riessmanin (2008, 73) mukaan teemallista analyysia on käytetty hyvin erilaisissa yhteyksissä. Toisissa pyritään etenemään elämäkerrallisesti ja toisissa narratiivit ovat haastatteluista lohkottuja tarinoita. Yhteistä tutkimuksille on kuitenkin niiden sitoutuminen aiempaan teoriaan ja tutkimukseen.

Elämäkertahaastatteluin kerätystä aineistosta olen tutkielmassani etsinyt yhdistäviä teemoja. Välttääkseni alkuperäisten kertomusten pilkkoutumista ja taustojen katoamista haluan kertoa myös haastateltavien taustoista sekä kertomusten uniikista luonteesta. Kertomusten analysoinnissa olen keskittynyt siihen mitä kertomuksissa sanotaan ja mitkä teemat toistuvat eri kertomuksissa.

Aloitin lukemalla läpi koko valmiin haastatteluaineiston useaan kertaan. Seuraavilla luku-kerroilla keskityin lukemaan yhden aineiston kerrallaan etsien kertomuksesta erityispiirteitä. Etsin myös tutkielmani tutkimuskysymyksiin liittyviä teemoja kertomusten sisältä, ja kertomuksia yhdistäviä tai erottavia teemoja. Lopulta keskityin kertomusten osiin, joissa tutkielmani kannalta kiinnostavia asioita esiintyi. Muodostin yhdistäviä teemoja koko aineistosta. Erityistä tutkielmassani on se, että olen pyrkinyt osin myös juonellisuuteen kategorioinnin rinnalla. Tämä on seurausta siitä, että tarinat muodostavat ajallisesti jatkuvan kokonaisuuden. Olen pyrkinyt kuvaamaan tapahtumien historiallista taustaa ja tutkielmani on kronologisesti etenevä.

Tutkijalla on narratiivisessa lähestymistavassa kertojan rooli. Sen lisäksi että hän tulkitsee tutkimuksessa mukana olevien ääntä tietyssä kontekstissa, on hänen otettava huomioon oma tulkintansa ja tapansa kertoa asioista. Tutkijan rooli kertojana tuo tutkimukseen monia ristiriitaisia ja pohdittavia asioita, jotka liittyvät ääneen, esittämiseen ja kertomuksia tulkitsevaan tutkijaan. (Chase 2005, 657–658.) Tunnelatautuneiden haastattelujen muuttaminen tekstimuotoon ja osaksi tutkimusta ei ole ongelmattonta. Kertoja voi kuvata omia tunteuksiaan osana tutkimusta, kuten etnografisessa tutkimuksessa. Tekstin rakennetta ja kuinka omat tunteuksensa liittävät mukaan tulisi ennalta miettiä. (Emihovitch 1995, 41.) Omassa tutkielmassani erilaiset tunteenpurkaukset olivat luonnollinen osa monia haastatteluja. Olen merkinnyt litteroituihin teksteihin, jos kyseisessä kohdassa on ollut naurua tai itkua. Tunteet ovat elämäkerrallisessa aineistossa läsnä.

Luotettavuus narratiivisessa tutkimuksessa mitataan eri tavalla kuin vaikka määrällisessä tutkimuksessa. Kertomusten paikkansa pitävyyttä on vaikea arvioida. Narratiivisen tutkimuksen ongelma on, että tutkija toimii yksin tutkimuskentällään eikä lukija voi olla varma kertomusten synnystä tai todenmukaisuudesta. Pohdittaessa kertomuksen luotettavuutta kiinnitetään yleensä huomio sen sisäiseen tasapainoisuuteen. Narratiiveilla saadaan tietynlainen osa totuudesta. Monissa Riessmanin esimerkeissä teorian oikeaksi nimeäminen ei ollut yhtä tärkeää kuin se, mitä merkityksiä niillä oli yksittäisille kertojille. Narratiivi ei ole pelkkä raportti tapahtumista vaan kertomus, jolla kertoja haluaa tuoda esille oman näkökulmansa tutkittavaan asiaan. Kertoja selittää ja tulkitsee menneitä tapahtumia tarinoissaan eikä luo tapahtumia uudelleen sellaisina niin kuin ne todellisuudessa ovat tapahtuneet. Tutkijan tehtävä on omalla vuorollaan tehdä tulkinnat näistä valinnoista. Vaikka tapahtumien vastaavuus todellisuuden kanssa on historiallisessa tutkimuksessa ensisijaista, ei näin narratiiveissa yleensä ole. Tosin ei voida väittää, etteivätkö narratiivissäkin tietyt tapahtumat sattuneet juuri kuten kerrotaan, mutta aineistona on yleensä vain kertojan reflektio ja omat ajatukset. Tutkimuksessa onkin tärkeä kuvata se reitti miten tutkimuskysymyksistä on päädytty menetelmän valintaan ja edelleen johtopäätöksiin tai oletuksiin tutkittavista kertomuksista (Riessman 2008, 186–188.) Oma lähtökohtani on sotalasten lapsuuden ja oman vanhemmuuden tutkiminen. Valitessani tutkimusmenetelmää katsoin, että elämäkerrallinen ote antaisi mahdollisuuden kertoa näistä asioista omin sanoin ja rajaamatta aihetta ennalta teemoihin.

Elämäkerrallista aineistoa voidaan analysoida tutkimalla sitä kuinka kertomuksen eri osat ovat loogisesti yhteydessä toisiinsa ja kuinka koherentti kertomus on. Tarinan eheys ja yhteneväisyys ovat sekä sosiaalisia että psykologisia vaatimuksia, joilla kertoja rakentaa tarinaansa. Kuten edellä on todettu, historiallisten tapahtumien yhdenpitävyys voidaan jättää toisarvoiseksi ja keskittyä esimerkiksi siihen millaisia syy-seuraussuhteita kertoja tarinassaan rakentaa. Narratiivinen tutkimus traumaattisista tapahtumista ei yleensä kuitenkaan täytä koherentiuden vaatimusta. Traumaattisista tapahtumista kerrottaessa tarinat voivat olla rikkonaisia ja muistikuvat eivät seuraa toisiaan tarkassa järjestyksessä. Vaikeille tapahtumille kuten sodille ja luonnonmullistuksille voi olla mahdotonta löytää merkitystä. Tarinoissa oman itsen käsite saattaa myös muuttua kertomuksen edetessä. (Riessman 2008, 189–190.) Tämä pitää paikkansa omassa tutkimuksessani, jossa sota muistetaan pirstaloituina muistikuvina ja tapahtumina, joille ei pyritäkään löytämään selitystä. Sodan kau-

heutta on aikuisenkin vaikea ymmärtää. Ainoastaan ahdistava tunne tapahtumista on monilla jäljellä.

Riessman (2008, 190) pohtiikin, onko tarve ehjään tarinaan vain lukijalla ja mikä oikeutus tähän on. Hän korostaa, että traumaattisia narratiiveja tutkittaessa luotettavuus syntyy myös aineiston tulkinnan eheydestä ja yhteneväisyydestä. Tutkija voi unohtaa pyrkimyksensä saada eheitä elämäkertoja ja pyrkiä tulkitsemaan sen sijaan lähentäviä ja erottavia kokemuksia, jotka erottavat ja yhdistävät traumaattisissa tilanteissa mukana olleita. Toisaalta Vilko (1997, 55) toteaa, että useissa etenkin kirjoitetuissa elämäkertoissa, on pyrkimys eletyn elämän kokoamiseen ja matkustamiseen omaan itseen. Tutkijan paikka ja tehtävä on kutoa yhteen näitä erilaisia tarinoita sekä kerätä erilaisista tarinan palasista kokonaisuuksia. Vilko kirjoittaa, että tutkiessaan naisten omaelämäkerrallisia tekstejä hän on toiminut kuvainnollisesti ompelijana kootessaan tilkuista kokonaisuuksia. Elämäkertoja luettaessa kohtaavat sekä kirjoittaja että lukija omine taustoineen ja olettamuksineen. Toisaalta jo elämäkerrallinen tutkimustapa houkuttaa tutkijaa pyrkimään kokonaisiin ja yhtenäisiin kertomuksiin, vaikka identiteetin rakentamisenkin kannalta sirpaleisuus ja tarinoiden uudelleen työstäminen palasista on luonnollista (Hyvärinen 1998, 317–318).

Tutkimuksen vakuuttavuutta lisää se, että omia päätelmiä perustellaan ja niiden oikeutusta pohditaan rinnakkain aineiston kanssa ja myös poikkeavat tapaukset pääsevät mukaan. Aineiston pitäisi olla aina olla yhteydessä kontekstiin, jossa se on tuotettu. Myös kielen tulee olla sellaista, että se on sopivaa sekä tarpeeksi vakuuttavaa kirjoituksen lukijakunnalle. *Läpinäkyvyys* on myös yksi luotettavuustekijä. Tutkijan tulisi mahdollisimman hyvin kuvata tutkimuksen kulkua ja selittää tekemiään metodologisia valintoja. (Riessman 2008, 191, 196.) Elämäkerrallisessa aineistossa voi olla monenlaisia palasia, eivätkä niiden kategorisoiminen ja yhdistely ole välttämättä mielekäästä. Tutkittaessa elämäkertoja löytyy yhteneväisyyksiä, mutta myös eriävyyksiä. Aineiston tulkinnassa tulisi keskittyä kertojan oma ”äänen” löytämiseen ja esille tuomiseen jokaisesta haastattelusta. (Chase 2005, 663.)

Luotettavuuden ongelmaa miettiessään Riessman (2008, 194) lainaa Bengt Flyvbjergia, joka on määritellyt tapaustutkimukselle viisi luotettavuuteen liittyvää ominaisuutta. Tapaustutkimuksessa saatava tieto on aina yhteydessä asiayhteyteen (kontekstiin), jossa se on tuotettu. Olen pyrkinyt selostamaan tutkielmassani tapahtumien taustoja ja sitä historiallista aikaa, jossa elettiin ja joka poikkeaa nykyajasta monilla tavoilla. Flyvbjergin mukaan tarkkaan valituilla tapauksilla on historiassa ollut suuri merkitys tieteen kehityksen kannal-

ta. Kolmanneksi poikkeavat tapaukset voivat tuoda erilaista tietoa yleisistä ongelmista. Lisäksi tutkimalla tapauksia saadaan tietoa siitä, miten jokin asia ilmenee arkielämässä. Tällaiseen tapaustutkimukseen en ole tietoisesti pyrkinyt, vaan mukaan on valikoitu henkilöitä oman kiinnostuksensa mukaan. Viimeisenä ja tärkeimpänä kohtana narratiivisessa tutkimuksessa voidaan nähdä keskittyminen pieniin asioihin ja eroihin vastakohtana yleistämiselle.

Omasta aineistostani nousee esiin kaksi pääteemaa, joissa kerrotaan matkustamisesta ja oman kodin merkityksestä. Matkat Ruotsiin ja takaisin Suomeen ja näihin liittyvät asiat muodostavat sotalapsille erittäin merkittävän tapahtuman. Lähtiessään matkaan heistä tuli sotalapsia ja juuri muistot matkoista voivat olla monille päällimmäisiä muistoja. Tähän liittyvät asiat ja ajan ennen lähtöä olen liittänyt *matkalla* -teeman alle. Matkalla vietetty aika kasvatuskodissa, suojaavat tekijät matkan aikana ja paluu Suomeen kuuluu myös tähän liikkeellä olon teemaan. Palattuaan Suomeen sotalapsille oman kodin merkitys on siirtolaisajan jälkeen ollut suuri. Tämän, toisen pääteeman nimi on *koti ja perhe*. Se sisältää pohdintoja kodin merkityksestä, äitiydestä, isoäitiydestä, perheen vuorovaikutuksesta ja sotalapsuuden merkityksestä kasvatukseen.

6 Matkalla

Sotalapsuus alkoi matkalle lähtemisestä kohti tuntematonta ja uutta kotia. Matka Ruotsiin yhdistää kaikkia sotalapsia, vaikka olikin jokaiselle haastatelluille erilainen. Toiset matkustivat sisarustensa kanssa, ja osa yksin joko junalla, laivalla tai lentokoneella. Lähteminen jatkui vielä takaisin kotiin saavuttuakin. Muutettiin takaisin Ruotsiin tai Suomen sisällä toiselle paikkakunnalle.

6.1 Ennen lähtöä: Evakkous ja pula-aika

Talvisodan puhjettua marraskuussa 1939 lasten leikit lomittuivat ilmahälytyksien ja pommitusten mukaan. Hälytyksen tullessa paettiin pommisuojaan tai muuhun suojaan, maaseudulla usein kellariin tai maakuoppaan. Aikuisten eli työväestön jouduttua maanpuolustustehtäviin myös lapset tekivät parhaansa auttaakseen perheensä toimeentulossa. Lapsuus muuttui sodan johdosta aika tavalla. Sota-ajan kaoottisuus ja uhkaavat tilanteet olivat pien-

ten lasten arkipäivää sodan keskellä. Sotalapset joutuivat siirtymään turvaan ja pois kotoaan talvisodan puhjettua. Lapsuuden sodasta ja hälytyksistä on jäänyt useille haastatelluille muistoja mieleen ahdistavina muistikuvina.

Äiti oli leski ja meitä oli kolme lasta ja muistan hämärästi sellaisen, meillä on sellainen vanha raanu, mustavalkoinen ja apulainen, kun tuli hälytys niin hän kääri meidät, siskot oli vanhempia, niin ulkovaatteet ja minut sitten tähän mustaan raanuun, ja lumihangessa sinne metsään! (Henkilö C)

Kolmevuotiaana Ruotsiin lähetetty nainen muistaa sota-ajan pelottavat ja yllättävät tapahtumat vielä selvästi. Hänen äitinsä oli töissä, kun hälytys tuli päivällä. Kertojan mukaan muistikuvat ovat niin voimakkaita, että ne palaavat unissa mieleen ja tuntuvat traumaattisilta. Traumaattinen tapahtuma on psykoanalyttisen teorian mukaan niin voimakas, ettei yksilö pysty sitä käsittelemään. Tällainen yllättävä tapahtuma pääsee haavoittamaan yksilön minuuden suoja mekanismeja. Siirtolaisuuteen tai maanpakoon liittyviä traumoja syntyy myös menetys- ja separaatiokokemuksista. Pienille lapsille separaatiokokemukset synnyttävät ahdistusta, koska heidän suoja mekanismeinsa eivät ole kehittyneet. Taaperoikäiselle separaatio äidistä on kokonaisvaltaisesti uhkaava, ja lamaannuttava tilanne jota aikuisen on vaikea ymmärtää. Traumojen on todettu myös siirtyvän usein jälkipolville. Pitkäaikaisen, kumulatiivisen traumaprosessin vaikutukset eivät välttämättä näy heti vaan vaikutus voi olla kauaskantoinen. Kuten kaikki kokemukset myös se miten trauman vaikutukset aikuisena koetaan on yksilöllistä ja riippuu paljon ihmisestä. (Saraneva 2002, 51–52, 60.)

Tutkielmassa mukana olleista sotalapsista osa oli joutunut evakkoon sodan sytyttyä. Sana *evakko* tuli suomen kieleen sota-aikana ja tarkoitti evakuoituilta alueilta siirtymään joutuneita (Oksanen 2007, 70). Evakot olivat siis jo lähtökohtaisesti siirtolaisia, tosin omassa maassaan. Sotatoimialueet tyhjennettiin talvisodassa, mutta osa evakuoituista palasi myöhemmin kotikyliinsä. Evakuointiin määrättyssä Karjalassa oli vuoden 1940 joulukuussa asukkaita 406 807 henkilöä, joten uudelleen asutettavia oli paljon. (Sallinen-Gimpl 2005, 11–12.) Haastatelluista osan äidit olivat lisäksi sotaleskiä. Sotaleskien asema oli turvaton ja viranomaistuesta, joka oli usein pieni, säädettiin vuoden 1941 tapaturmalaisissa. Suomen sotaleskien saama eläketurva oli yleisesti pienempi kuin muissa Euroopan maissa. Sota-aikana ruokapula oli konkreettista ja taloudellinen toimeentulo niukkaa. Hankalien olosuhteiden vuoksi sotaorpous on ilmoitettu muita syitä useammin sotalapseksi lähettämisen syyksi (Näre 2007, 149, 152).

Tämä nuori täti, hän on kertonut, että kun he tuli sinne Karjalaan välirauhan aikana niin sitten äiti yritti saada kyytiä sieltä asemalta meille, niin sitten joku sanoi et ei sinne oikein taida mennä, niin äiti näytti tyhjää kassia, että vauvalle ei ole edes maitoa. (Henkilö A)

Kaikesta oli puutetta ja äiti oli saanut kun hän odotti sitten kuudetta lasta, niin hän mennyt kansanhuollosta pyytämään et saisi sen verran lamppuöljyä, et saisi pullollisen, sai sen sitten ja helmikuussa syntyi meidän nuorin sisar. No, sitten samana keväänä niin meidät lähetettiin, meidät kolme tyttöä Ruotsiin. (Henkilö F)

Evakkoajasta muistetaan, että joissain paikoissa heitä ei otettu avosylin vastaan vaan koettiin taakaksi. Oksanen (2007, 82) korostaa, että evakot nähtiin monissa paikoissa kiertolaisina eikä todellinen tilanne sotapropagandan vuoksi aina ollut selvillä. Haastateltavan perhe sai lopulta Keski-Suomesta maatiluksen ja ehti jo aloittamaan pellon raivaukset ja talon rakennuksen, kun välirauha tuli ja he päättivät lähteä takaisin Karjalaan. Sota puhkesi kuitenkin uudelleen ja kaikesta oli edelleen pulaa. Oksanen (2007, 82) mukaan etenkin evakkoajan alkuvaiheet ja välirauhan aika olivat siirtoväelle vaikeita ja ravinnosta jouduttiin tinkimään.

Sotaa seurannutta niukkuuden aikaa on totuttu kutsumaan *pula-ajaksi*. Puutetta tavaroista tuli, kun sodan vuoksi laivaliikenne ja tuonti ulkomailta loppuivat. Suomen kansanhuolto perustettiin kolme viikkoa Saksan Puolaan hyökkäämisen jälkeen syyskuussa 1939. Tarkoituksena oli estää tavaroiden hamstraaminen ja ensimmäinen takavarikkoon joutunut tuote oli sokeri. Kansalle jaettiin valtion ostokortit, joita vastaan kaupasta sai tietyn määrän tavaraa. Suurin osa tavaroista joutui säännöstelyn piiriin, jotta niitä olisi riittänyt kaikille. Kaikkea ei välttämättä kuitenkaan saanut vaan teollisuuden raaka-aineiden hiipumisen johdosta vaatteet, kengät ja kulutustuotteet kuten kahvi ja tupakka loppuivat. Esimerkiksi kahvia riitti joulukuuhun 1941. Loppuneiden tuotteiden tilalle kehitettiin uusia vastaavia tuotteita saatavissa olevista materiaaleista, vastikkeita. Kengät ja kankaat tehtiin paperista ja kahvi rukiista. Makeutusaineena oli sikuria. Vastikkeiden keksimisestä ja markkinoimisesta tuli oma teollisuudenalansa. Kahvin ja sokerin säännöstely loppui vasta 1954, kun ulkomaankauppa vapautui ja valuuttaa riitti niiden ostoon. Voi ja margariini säännösteltiin lokakuussa 1940 ja maito joutui kortille saman vuoden marraskuussa. Aikuisten annos oli aluksi kolme ja lopulta kaksi desiä päivässä. (Sinerma 119–121, 1995.) Taloudellinen

niukkuus ja epävarmat olot olivatkin osaltaan vaikuttamassa siihen, että moni perhe päätyi lähettämään lapsensa Ruotsiin parempiin oloihin.

6.2 Matka Ruotsiin – kehon muisti

Lähtö matkaan, eroaminen kodista ja perheestä olivat pienille sotalapsille mullistava tapahtuma. Matkaan lähteminen oli siirtymistä kohti tuntematonta ja pelotti osaa lapsista. Osa sotalapsista pääsi matkustamaan sisarusten, sukulaislasten tai hyvien ystävien kanssa. Tällöin matka saattoi vaikuttaa lapsista seikkailulta, josta ei kuitenkaan ollut todellista käsitystä (Lagnebro 62, 1994). Seuraava haastateltu sisarineen matkusti pitkän matkan junalla Ruotsiin yhdessä siskonsa kanssa. Matkalle lähtö ei haastateltavan mukaan jännittänyt vaan hän kertoo olleensa rauhallinen.

Siinä vaiheessa mulla oli sellainen näytön paikka. Iso juna lähti sieltä tai täytyi niistä lapsista ja muistan kun naapurin tätikin kävi kattomassa että niin siellä se tyttö istui, eikä ikävöinyt. Ne oli kaikki niin kuin ihan ihmeissään. (Henkilö E)

Lähteminen sotalapseksi on tapahtuma, joka on jäänyt suurelle osalle hyvin mieleen. Lähtöön liittyi eron haikeutta ja usein kyyneleitäkin. Matkalla Ruotsiin äiti ei ollut mukana, mutta jos saatavilla oli sisaruksia, he olivat turvallisuuden lähde. Kaksoissisar oli seuraavalle haastatellulle tärkeä turva matkan aikana ja he huolehtivat toisistaan.

H: Me lähdettiin sellaisella koppikuorma-autolla. Ja sitten muistan vielä, että pressu siinä päällä.

M: niin, oliko teitä monta

H: Oli se melkein täynnä. Ei se nyt iso ollut se kuorma-auto, ja penkit siinä, ja sitten junaan. Se oli..ei äiti eikä siskot lähteneet mukaan. Sitten me nukuttiin, muistan me nukuttiin Turun satamassa, sanomalehtien päällä ja sitten meitä alkoi itkettää.(...) Sitten me itkettiin, mutta se mun kaksoissisko, se oli turva, meillä oli toisissamme turva. (Henkilö B)

Lapset joutuivat laivamatkan jälkeen perusteelliseen lääkärintarkastukseen ja tämän jälkeen he yleensä päätyivät lastenkotiin odottamaan kasvatusvanhempiaan. Laivamatka oli seuraavan kertojan mukaan pelottava. Perillä sisaret joutuivat aluksi lastenkotiin melko pitkäksi aikaa odottaessaan sijoituspaikkaa toistensa läheisyydestä. Lastenkotiaikana haastateltava uskoi nähneensä enkelin, ja tätä hän muistelee varjelevana hahmona.

Yläpedissä tosissaan nukuin ja mulla oli hirveä pissahätä ja jokaisella potit siinä vieressä ja mä pelkäsin hirveästi, olis pitänyt nousta ja mennä..ja sitten mä kuulin ääntä että joku pissaa, siinä mä nousin istuun oikeen ja siinä mun potilla istu, valkonen enkelin oikeen, ja se sano että älä pelkää. Sen jälkeen mä sukelsin sinne peiton alle (nauraa), ja ihan sinne jalkopäähän ja tota, en uskaltanu tulla sieltä ennen kuin kaikki oli heränny. (Henkilö B)

Lagnebro (62–63, 1994) toteaa, että sotalapset kuljetettiin joko ensin junilla tai busseilla satamaan, joita oli Helsingissä ja Vaasassa ja sitten laivalla Ruotsiin. Vaihtoehtoisesti sotalapsia kuljetettiin punaisilla risteillä merkityillä junilla Haaparantaan ja sieltä muualle Ruotsiin. Sotalapseksi lähteminen merkitsi pitkää matkaa Ruotsiin yleensä ilman vanhempia. Kaikki haastatellut matkustivat ilman äitiä, mutta mukana oli sisaruksiakin. Osa matkusti junalla ja osa taas laivalla Helsingistä Tukholmaan. Aineistossani on myös lentokoneella sotalapiseksi lähetetty. Matkoilta muistetaan erityisesti nukkumiseen ja vaatteisiin liittyviä asioita.

Vaatteet saavat paljon huomiota kuusivuotiaana vanhemman siskonsa kanssa Ruotsiin lähteneen naisen matkatarinassa. Kertomus kuvaa matkaa, jonka aikana matkustusolosuhteet eivät olleet parhaasta päästä. Tarinassa ei välttämättä ole kysymys traumasta, mutta hameella on merkittävä osuus muistoissa. Haastateltava lähinnä häpeää hameensa kuntoa tultaessa kasvattivanhempien luokse.

Meillä molemmilla oli ihan uuden uutukaiset vaatteet kun me mentiin sinne junaan ja mä muistan aina sen mekon. Se oli leveä, siinä oli nauhat tuolla takana ja se oli villakangasta, jota ei varmaan enää tänä päivänä lapsille laiteta..Ne helmat oli leveät. Mut sen mä muistan et se mekko oli täynnä niitä palkeenkieliä ja oltiin matkustettu siellä junassa. Kun me päästiin sitten perille sinne niin siinä vaiheessa sitten Trelleborgissa joku punaisen ristin mekko tai sitten joka oli joku avustusmekko laitettiin mun päälleni, mut ne säästi sen mekon mun mukaani . Kyllä ne oli järkyttyneitä siellä (perheessä) et tota kun siinä oli niitä palkeenkieliä. (Henkilö E)

Haastateltavalle oli kotona puettu hieno mekko, mutta matkan aikana se oli mennyt pilalle. Kasvattivanhemmille välittyi kuva huonosti vaetetusta suomalaislapsesta, jota kertoja häpesi. Suzanne Kaplan (2002) on tutkinut keskitysleireiltä eloon jääneiden silloin lapsuuttaan eläneiden kokemuksia ja elämäkertomuksia massiivisen trauman jälkeen. *Body mar-*

king on Kaplanin (2002, 148) termi ja hänen aineistossaan muistettiin vaatteiden tuntu traumaattisissa tapahtumissa. Vaatteet ja tekstiilit merkitsivät oudossa tilanteessa turvallista ja 'omaa suojelevaa kuorta'. Vaatteet ovat sitä omaa, jota mihin Kaplanin aineistossa vainoajat eivät voi koskea.

Vanhemmat sisarukset huolehtivat matkan aikana nuorimmista. He joutuivat ottamaan aikuisen roolin tilanteessa, jossa omat vanhemmat eivät olleet saatavilla. Usein vanhemmat olivat velvoittaneet isosiskon huolehtimaan pienemmistään matkan aikana. Huoli oli valtava, kun kolmevuotias pikkusisko (kertoja) oli lähtenyt etsimään äitiä kesken matkan.

H: Samassa sängyssä nukuttiin, että siitä alkaa semmoinen niin kuin muisti.

M: Joo..

H: Mä siellä karkasin..yöllä, mulla oli kauhea ikävä äitiä..

M: Niin..

H: Ja odotin, että kun sisko nukkuu. Hän oli luvannu, että pitää huolen minusta, kun olin hirveän vilkas ja kädestä aina piti. Sitten kun hän nukahti niin minä irrotin käden ja läksin. Jossain vaiheessa sitten menin..rappujen alla oli jokin viljasäkkivarasto, sinne ja ihan perimmäiseen nurkkaan ja nukahdin. Sisko oli jonkin ajan kuluttua herännyt ja hän itkien etsi koko sen ison salin. Sieltä sitten etsinyt ja nämä lottatädit kaikki paikat, että ei ole siellä..ja sitten viime hetkellä joku kuitenkin keksi että, jos se kuitenkin ja sähkölampun etsivät.

M: Ja sisko oli tietysti luvannut pitää huolta

H: Niin..luvannut, kun kahdeksan vuotta oli jo. (Henkilö C)

Vastuun kantaminen ja sisaruksista huolehtiminen on läsnä useiden sotalasten haastatteluaineistossa. Seuraavan kertojan oli vanhempana sisarena toimittava äidin sijaisena ja pikkusiskoista huolehtivan isosiskon rooli on kertojan mukaan säilynyt koko elämän.

Siellähän oli aina satoja lapsia näillä matkoilla..ja tuota minä tietenkin minut oli vanhemmat velvoittaneet pitämään huolta näistä mun vanhemmista sisaruksista ja mä olin niinkun sellaisessa äidin roolissa et mä huolehdin pikkusisaresta, joka itki melkein koko ajan ja hän oli kolme vuotta silloin ja myöhemmillä matkoilla hän oli tietenkin vanhempi ja toinen sisko taas oli sellainen vallaton ja eläväinen ja nauravainen. (Henkilö F)

Kaplanin (2002) tutkimuksessa keskitysleiriltä selvinneet lapset olivat menettäneet luonnollisen yhteyden edellisiin sukupolviin. Kaplan käyttää termiä *generational tearing apart* tarkoittaen sukupolvien välisen kulttuurin, traditioiden ja psyykkisten voimavarojen siirron häiriintymistä, kun lapset joutuivat kokemaan ikäviä asioita ja aikuistumaan liian aikaisin. He joutuivat selviytymään itse ja kantamaan vastuuta itsestään sekä usein toisista sisarusistaan. Sukupolvien ketju oli katkennut Kaplanin tutkimuksessa. Edellinen sukupolvi oli konkreettisesti poissa toisen maailmansodan seurauksena. Tämän lisäksi sodan aikana Saksassa lapsuuttaan eläneet juutalaiset olivat menettäneet yhteyden omaan sukupolveensa. He eivät saaneet käydä samaa koulua muiden ikäistensä kanssa ja heidät oli eristetty ympäröivästä kulttuurista, tutusta ympäristöstä ja vuorovaikutuksesta naapureiden kanssa. Sukupolvien ketju katkesi natsien vainojen aikana. Tästä aiheutui eräänlainen tyhjiö, kun tärkeät asiat poistuivat elämästä ja ei voinut peilata itseään entiseen. Kaplanin aineistossa ilmeni ahdistuneisuutta perheeseen liittyvien ajatuksien ja myös suvun jatkamisen suhteen selviytyneessä sukupolvessa. Kun oma lapsuus oli tavallaan jäänyt elämättä, haastateltavat epäilivät omia voimavarojaan turvallisina aikuisina. Osa päätti jättäytyä suvunjatkamisesta kokonaan. Myös aikuisuus ja vanhemmuus olivat jääneet sodan jalkoihin. Ne aikuiset, jotka selvisivät vainoista eivät aina olleet psyykkisesti läsnä vanhempina. Sota-aikana aikuisista tuli haavoittuvia ja tavallinen elämä ei ollut mahdollista. Lapset joutuivat selviytymään ja aikuistumaan aikaisin. Selviytyneiden lasten käsitys omasta iästään ei yleensä vastannut todellista vaan he tunsivat olevansa vanhempia kuin kronologinen ikänsä. Toisaalta seuraavalla sukupolvella oli havaittavissa pyrkimys suvun yhteyden ja yhteisen historian etsimiseen. Tätä pyrkimystä eheyttää omaa historiaansa Kaplan kutsuu termillä *generational linking*. Termit toimivat näin synergisesti, toisiaan täydentäen. Jos yhteys menneeseen on vahingoittunut, sitä pyritään yleensä rakentamaan ja luomaan uudelleen omaa tarinaansa eheyttäen. (Kaplan 2002, 101, 138.)

Merkittävät tapahtumat, joita haluttaisiin muistaa kuten äidistä eroaminen voivat olla myös unohtuneet. Pienen siskonsa kanssa matkaan lähetetty sotalapsi muistaa saapumisen satamaan ja lähtötapahtuman, mutta eroamista äidistä hän ei muista. Hän oli lähdön aikaan kolmevuotias ja tapahtuma tuo edelleen mieleen emotionaalisia muistoja.

Siitä itse Ruotsiin lähdöstä, siitä kun me erottiin niin siitä mä en muista yhtään mitään, mutta sitten mä muistan että siinä junassa oli sellanen isompi tyttö. Kun me tultiin satamaan, niin hän näytti laivaa ja sanoin että me menään tuohon (itkee). (Henkilö A)

Kaplanin (2002, 230–231) mukaan massiivisesta traumasta selvinneille haastattelujen kertomuksille ominaista oli se, että muistettiin hyvin omat ja toisten kehon liikkeet. Haastatellut muistivat erityisesti myös ääniä samoin kuin tunteiden ilmaisua kuten itkemistä ja nauramista, mutta toisaalta haastatelluilla oli muistiaukkoja ja elämänhistoria oli pirstaloitunut. Haastatellut eivät aina muistanee itselleen tärkeitä asioita kuten olisivat toivoneet. Joillekin matkan tapahtumat olivat unohtuneet lähes kokonaan. Haastateltava, joka oli useamman kerran laivamatkalla Ruotsiin ei muista matkoista yksityiskohtia. Matkojen aikana hän oli huolehtiva isosisko, mutta tapahtumat eivät ole jääneet mieleen, mikä kummastuttaa henkilöä:

En mä niistä matkoista muista kovin paljoa mä en jostain syystä muista niistä matkoista paljon mitään ja mun sisaret muistaa kyllä paljon enemmän. Mä ihmettelen sitä, että miksi mä en muista. (Henkilö F)

Sinikka Vesterbergin (2000) *Kaksi kotimaata* on pienen Sirkka-tytön tarina sotalapsuudesta Ruotsissa. Osa asioista, joita liittyy matkaan on kadonnut hänen muististaan. Kirjassa Sirkka ihmettelee:

”Miksi minä en muista? Miksi en muista mitä minulle tapahtui? Kokonaisia viikkoja kadoksissa! Enhän minä mikään pikkulapsi ollut, minun olisi pitänyt pysyä selvillä ajan kulusta. Minulla pitäisi olla muistikuvia.” (Vesterberg 2000, 218.)

Räsänen (1988, 72) korostaa, että sotalapsilla on hänen tutkimuksessaan evakuoimatonta verrokkiryhmää vähemmän muistoja lapsuusajaltaan. Räsänen mukaan tähän saattaa vaikuttaa se, että lapset olivat keskellä monia emotionaalisesti vaikeita tapahtumia. Maaseudulla perheensä kanssa eläneet verrokkit taas saivat elää rauhallisempaa ja tasaisempaa elämää. Kaplan (2002, 270–271) kertoo juutalaisvainoista selvinneestä naisesta, joka oli viisivuotiaana piilotettu eläinten joukkoon maatilalle. Hän ei pystynyt muistamaan tuolta ajalta mitään vaan hänen muistonsa alkavat seitsemänvuotiaasta, jolloin hän muutti perheineen puolalaiseen taloon asumaan. Haastattelujen aikana nainen oli tukeutunut kirjoittamiinsa muistiinpanoihin tapahtumista ja ajankohdista. Muistiinpanot tarjosivat keinon suojautua äkillisiltä emotionaalisilta reaktioilta. Kaplanin tutkimuksessa haastateltaville tuotti tuskaa se, että he olivat menettäneet turvallisen lapsuutensa lisäksi myös muistonsa. Toisaalta muistot olivat niin kipeitä, ettei niitä haluttu liikaa pohdiskella. (Kaplan 2002, 270–271.)

Omassa tutkielmassani osalla haastatetuilla on tukenaan muistiinpanoja ja etenkin lähteminen Ruotsiin koettiin emotionaalisesti vaikeana tapahtumana.

Muistiteorioiden mukaan se, miten muistamme asioita on yksilöllistä. Muistaminen on monimutkainen prosessi ja muisti on jaettu perinteisesti lyhytkestoiseen, pitkäkestoiseen ja taitomuistiin. Niistä neurologisista prosesseista, jotka johtavat siihen ettei asioiden palauttaminen pitkäkestoisesta muistista onnistu, on vielä vähän tutkimustietoa. Muistamiseen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi persoonallisuus ja mieliala. Joskus myös emotionaalisesti vaikeat asiat halutaan tiedostamatta unohtaa, ja rakentaa itselle myönteisempiä mielikuvia tapahtuneesta. (MacDonald 2009, 96–97, 106–108.)

Toisaalta Daniel L. Schacter (2001, 279) korostaa, että jotkin vaikeatkin tapahtumat saattavat hämärtyä muistissa ja sekoittua toisiinsa toistuttuaan useamman kerran. Tähän ei tarvitse liittyä ollenkaan tiedostamatonta torjuntaa, vaan yksittäisiä tapahtumia on vain vaikea erottaa toisistaan. Edellä haastatellulla henkilöllä oli kaksi laivamatkaa takanaan sekä kaksi pikkusisarusta huolehdittavana matkojen aikana. Hänellä oli myös useita hyvästijättöjä palattuaan ensin välirauhan aikana Suomeen ja sitten lähdettyään taas sotalapseksi.

6.3 Arki ja juhla kasvatuskodissa

Aineistossani on kertomuksia juhlimisesta sekä erilaisesta arjesta kasvatuskodin ja lapsuuden kodin välillä. Sodan jaloista poislähteneet lapset kummeksuivat aluksi ruotsalaista huoletonta elämäntapaa ja juhlimista, johon ei kotona sota-oloissa ja säännöstelyn aikaan ollut totuttu. Nämä ovatkin jääneet mieleen erityisenä osana Ruotsissa vietettyä aikaa. Haastateltu muistelee joulun aikaa ruotsalaisperheessä erityisen juhlallisena ja poikkeavana kotimaan oloista.

Kun joulu tuli, niin jouluvalmistelut, se oli maalaistalo, siel tehtiin esimerkiksi itse makkaroita ja muuta kaikkea sellaista teurastuksen jäljiltä. siellä valmisteltiin sitä joulua hiukan eri lailla kuin meillä. toki oli joulukuusi ja oli jouluruokia ja näin, ne oli hiukan erilaiset kuin meillä..mutta, jäi koristelemisen mitä ei pula-ajan Suomessa ollut ja sitten toinen juttu, joulun jälkeen oli kuusen riisujaiset, jolloin järjestettiin lasten juhlia oli hyvin monessa perheessä ja oli pappilassa isot juhlat. (Henkilö D)

Siihen joulun aikaan liittyi myöskin koulussa oli nämä koulun juhlat ja piirileikit, siel oli paljon sellaista hauskaa, joka oli toisenlaista selvästi kuin meil-

lä. Ja tämä Lucia juttu se oli niin iso juttu siis. Se oli aivan käsittämätöntä, enhän mä ollut koskaan kuullutkaan tällaisesta asiasta. Se koko joulun alus aika oli paljon just sitä Luciaa ja joulun valmistelua ja koulun juhlia ja joulun jälkeen oli just tämä dansa ut granen tällaiset on jääneet just mieleen. (Henkilö D)

Iloinen mieliala ja juhlinta olivat naapurimaassa jotain aivan erilaista kuin mitä sota- ja pula-ajan Suomessa oli tarjolla. Yhteiset juhlahetket kasvatusperheen kanssa ovat jääneet hyvin mieleen. Myös juhannuksen juhlinta oli erilaista kuin mihin kotimaassa oli totuttu.

Juhannukset oli aivan ihania, midsommerstångin ympärillä ne usein vietettiin Taalainmaalla, mamma oli sieltä kotoisin, hänen sukunsa ja siellä on tämä juhannus sellainen suuri juhla. Ja nämä karjamajat, siellä usein oli nämä juhlat. (Henkilö C)

Paitsi juhlapäivinä, erilaisia kekereitä oli varaa pitää myös muulloin. Tarjolla oli herkkuja, kun ei eletty pulan ja säännöstelyn keskellä. Näistä herkuista osattiin ottaa ilo irti. Haastateltava muistelee, että hänen kasvatusperheessään juhlia pidettiin kylän naapureiden kesken:

Välillä siellä oli sellaiset hurjat. Paljon kutsuttiin naapureita ja ihan vieraita ihmisiä joita me ei..mut me saatiin olla siellä ja mä muistan aina että siellä tarjottiin sellaista hyytelöä, vihreätä, ruotsalaiset vissiin sellaista hyytelöä, niin mä söin ainakin niin et mä olin ihan kipeä (nauraa). (Henkilö E)

Ruokakulttuuri poikkesi sijoituspaikan ja maakunnan mukaan ollen kuitenkin erilaista kuin perinteinen suomalainen tai karjalainen ruoka. Erilaiset ruoat ovat jääneet mieleen sotalapsialta monelle. Keski-Suomessa nykyisin asuvan haastateltavan sijoituskoti oli saarella ja hän kertoo kasvattiperheensä merellisistä ruokailutottumuksista seuraavaa:

Siellä syötiin paljon kalaa, mikä se on se lohensukuinen kala..makrilli. Ja sitten syötiin paljon noita rapuja, ja sitten onks ne hummereita, missä oli kanssa sakset semmoisia isoja. (Henkilö B)

Kasvatusperheet pyrkivät luomaan lapselle turvallisuutta ja lapsen omia juhlapäiviä muistettiin. Ruotsin ajoilta seuraava haastateltu muistaa joitain tapoja, jotka liittyvät syntymäpäivien juhlimiseen. Tavat ovat siirtyneet omille lapsille ja lastenlapsillekin.

Kun oli syntymäpäivä, niin aina laulettiin ja tuotiin kaakaota sänkyyn ja mä on kanssa ja tytärkin on, se on jäänyt meille siirtynyt ja lapsillekin, ja sitten se suklaalevy, ei siinä sen kummempia lahjoja. Ja illalla ne aina peitteli. Ne tuli peittelemään. Semmoisia ihania asioita oli. (Henkilö B)

Sotien aikaan ja vielä sodan jälkeisessä Suomessa elettiin köyhästi ja juhlimiseen oli harvoin varaa. Sota vaikutti elämään 1940-luvun pula-ajan lisäksi vielä 1950-luvulle jolloin sotakorvaukset ja elintarvikkeiden sääntely lakkasivat (Näre & Kirves 2007, 9–10). Myös lapsuus käsitteenä oli ennen toista maailmansotaa erilainen kuin nykyisin. Aiemmin lapsen odotettiin osallistuvan työntekoon ja etenkin köyhissä oloissa lapset laitettiin jo nuorina ansiotyöhön. Oppivelvollisuuslaki 1921 vaikutti merkittävästi lasten työntekoon, sillä lapsilla piti olla mahdollisuus ensisijaisesti koulunkäyntiin ja työnteko ei saanut häiritä koulua. (Näre & Kirves 2007, 18.) Sota-aikaan isien palvellessa rintamalla työn merkitys korostui edellyttäen myös lapsilta varhaista aikuistumista ja arjessa auttamista. Ruotsissa lapset pääsivät pakoon paitsi sotaa, myös työtä ja puutetta vaikka toisenlaisiakin kertomuksia on.

Haastateltavalle on jäänyt mieleen juhlimisen sijasta tiukka työkuulttuuri, jossa ei ollut suomalaisille tyypillisiä piirteitä. Ruotsalainen työkuulttuuri oli tarkempaa ja säännöllisempää kuin suomalainen. Työn jäljestä ja laadusta oltiin ruotsalaiskodissa hyvin tarkkoja.

Siellä oppi tämän säännöllisen työnteon, että suomalaisissa on enemmän tällaista slaavilaista huolettomuutta. Et tehdään töitä silloin kun huvittaa. Kai monet loukkaantus aika tavalla, mut mä luulen et on aika paljon semmoista. Se oli siellä et kaikki oli työteliäitä ja kaikki hoidettiin niin mallikkaasti. (...) Olen käynyt siellä niin hoitamaton puutarhaa sieltä ei löydä, että pistää kylä heti silmään, jos on vähänkin hoitamaton. Että rikkaruohotkin on ojennuksessa. (Henkilö F)

Haastatellun ruotsalaisperheessä oltiin myös taloudellisia ja säästäväisiä. Haastateltava onkin huolestunut nykypäivän kulutuskulttuurista, jossa kaikki on totuttu ostamaan valmiina. Hän pyrkii itse säästämään ja välittämään taloudellisuutta lapsilleen:

Ne oli niin mahdottoman taloudellisia silloin että joka ikinen äyri piti laskea. (...)..Mutta on tänä päivänä varmaan sellaisia nuoriakin ihmisiä jotka ymmärtää että kun tekee itse niin siinä säästää valtavasti..ja tätä mä oon yrittänyt

lapsilleni, pojilleni ja miniöilleni salakavalasti vähän niin kun viestittää. Esimerkiksi sämpylät ja hiivaleivät mä leivon aina itse. (Henkilö F)

Osa ruotsalaiskodeista oletti kasvatuslapsen osallistuvan talon töihin ja askareita saattoi olla paljonkin. Hän osallistui paljon maatilan töihin, ja oli sanojensa mukaan perheessä pikku-piikana. Kasvatusäiti oli vuodelevossa sairautensa takia, ja lapsi sai tehdä osan hänen töistään.

Mä jouduin sellaiseen perheeseen, maanviljelijäperheeseen, jossa äiti tämä rouva oli sairaaloinen..ja minut oli otettu niin kuin pikkupiiaksi, mä jouduin tekemään taloustöitä ja puutarhatöitä, enhän mä tietenkään siitä tykännyt ja varsinkin kun siellä oli aika paljon suomalaistytöjä naapureissakin niin ei ne joutunut tekemään mitään ja mä olin vähän katkera niille, että kun ne tuli hakemaan leikkimään ja mä en päässyt kun mun piti tehdä töitä. (Henkilö F)

Maaseudun lasten elämässä työllä oli suuri merkitys 1900-luvun alussa. Maaseutulaislapsen ihanteessa lapsi oli itsenäinen ja omillaan pärjäävä ja osallistui maatilan töihin. Toisaalta kaupunkien lapset eivät osallistuneet ruumiilliseen työhön yhtä paljon vaan leikki oli Arvo Ylpönkin sanoin keskiluokkaisten kaupunkilaislasten työtä. Lasten ja leikin asema heidän elämässään riippui siis, sattuiko asumaan maaseudulla vai kaupungissa. (Tepora 2007, 50.)

Muitakin kulttuurieroja koettiin. Joissain kasvatuskodeissa oli omasta kodista poikkeavia uskonnollisia tapoja. Haastateltava sijoitettiin kasvatusperheeseen, joka oli syvästi uskonnollinen.

Se mikä minusta oli siellä vaikeata oli että siellä oli hyvin tiukka uskonnollinen kasvatus siihen liittyi, joka sunnuntai tietysti kirkossakäynti ja joka ilta tällaiset postillan luvut, se oli minusta outoa ja se oli rasittavaa, mutta nämä olivat hyvin, hyvin miellyttäviä ihmisiä ja kunnon väkeä. (Henkilö D)

Uskonnollisuuden suhteen kasvatusperheet vaihtelivat. Toiset perheet olivat näkyvämmiin uskonnollisia kuin toiset. Rukoukset ja kirkossakäynti kuuluivat yleensä arkeen. Ajan hen- gen mukaan uskonnollista kasvatusta pidettiin tärkeänä ja huolehdittiin, että lapsi sai osallistua kirkollisiin menoihin oman uskonnollisen yhteisönsä piirissä, jos kasvatusperhe ei siihen kuulunut.

6.4 Suojaavia tekijöitä matkan aikana

Lapsen kehityksen kannalta oli tärkeää, että suhteet omiin vanhempiin Suomessa säilyivät. Ruotsin lastensiirroista vastanneet järjestöt, kuten *Centrala Finlandshjälpen* pyrkivät ohjeistamaan kasvatusvanhempia säilyttämään yhteyden suomalaisiin perheisiin. Seuraavan haastatellun sijoitusperhe toimi esimerkillisesti pitäen huolta siitä, että hän kirjoitti kotiin säännöllisesti. Hän ei myöskään saanut kutsua sijoitusvanhempiaan isäksi tai äidiksi, vaan tädiksi ja sedäksi.

Kun mieli teki sanoo setää..mieli teki sanoo isäksi, kun isä oli kuollut, mutta kun ne sano sitä että heillä ei ole oikeutta. Et se aina..ja sitten piti kirjoittaa aina kotiin. (Henkilö B)

Oman isän menehdyttyä sodassa olisi sotalapsilla ollut rinnallaan paikka uudelle isähahmolle. Sitä nimitystä ei kuitenkaan saanut käyttää. Useille haastatelluille kasvatuskodin aikuiset olivat lapsille täti ja setä. Monille aineiston sotalapsille oli selvää, että oma äiti olisi Suomessa odottamassa.

Minä en nimittänyt häntä kasvattiäidiksi koskaan, häntä sanottiin tädiksi.
(Henkilö D)

Haastatellut olivat sijoituksensa aikana eri-ikäisiä ja myös sijoituksen kesto vaihteli. Osalle kasvuympäristön ja oman perheen pitkäaikainen menetys ja tämän toistuminen uudelleen palatessa Suomeen olivat vaikeita, osin traumaattisiakin kokemuksia. Tutkimusten mukaan väliaikaisen trauman jälkeen, kuten sota ja katastrofit, lasten palautuminen ja joustavuus kehittyvät yleensä myönteisesti. Lapsi pystyy hyödyntämään omia suoja mekanismejaan päästessään takaisin turvalliseen perheympäristöön. Vaikeampi tilanne on lapsilla, joilla on monia riskitekijöitä, kuten köyhyys, pahoinpitely tai kodittomuus. Tällaisissa perheissä riskitekijät kumuloituvat ja voivat johtaa huonoon ravitsemukseen tai koulusta poissaoloihin. Se, kuinka haavoittuvia lapset ovat kehityksensä aikansa tapahtuville negatiivisille asioille johtuu myös lasten yksilöllisistä ominaisuuksista. Levottomasti ja jännittyneesti muutoksiin suhtautuvalla lapsella esimerkiksi koulun aloittaminen voi olla hankalaa. Ulospäin suuntautuneella lapsella, joka tuntee olevansa pidetty ja pärjää koulussa on paremmat mahdollisuudet vaikeitten tilanteiden selvittelyyn. (O'Dougherty Wright & Masten 2006, 19–20, 29–30.) Haastateltava kertoo olleensa ulospäin suuntautunut lapsi ja pitäneensä esiintymisestä lapsena:

Mä tykkäsin esiintyä jo silloin, mä esimerkiksi tanssin hyvin mielelläni ja sitten mulla oli sellainen niin sanottu optikon laite, jolla näytettiin elokuvia..(..) Ja sillä sitten näytettiin lasilevyjä joilla oli erilaisia stooreja ja tämä oli ihan mun tapani koota kaikki sukulaiset yhteen ja sitten näytettiin nopeasti tällainen näytös läpi ja se oli ihan mun bravuurini se. Mä tykkäsin myös laulaa, sodan aikaan mä kunnostauduin kun oltiin pommituksista paossa kellarissa niin mä kovasti lauloin. (Henkilö D)

Myös yhteiskunnan tarjoama, saatavissa oleva apu ja erilaiset turvatoimenpiteet ovat suojaavia tekijöitä. Terveystieteiden saatavuus ja esimerkiksi neuvolatoiminta pyrkivät osallistamaan lapsen kehitystä. Suojaavat tekijät voivat kumuloitua ja auttaa kehitystä. Esimerkiksi köyhällä perheellä voi olla turvallinen koti ja lämmin, osallistuva kasvatustapa sekä hyvät suhteet kouluun ja seurakuntaan. (O'Dougherty Wright & Masten 2006, 19–20, 29–30.) Haastateltu muistelee paluustaan Suomeen, että kotona oli köyhää, mutta onnellista:

H: Niin se oli niin, erilaista..ja sitten se köyhä koti, hyvä äiti ja siskot, ei se koti merkinnyt mitään, vain se henkinen.

M: Niin, aivan

H: Minä en muista yhtään, että mä olisin kaivannut omaa huonetta ja niitä hienoja sieltä Ruotsista, että siinä on vähän väärinkäsitystä. Se on se henkinen puoli kaikista tärkein. (Henkilö B)

Joustavuus on kulttuuriin ja kontekstiin sidonnaista. Vallitseva kulttuuri määrää, millainen asema esimerkiksi kunnallisilla palveluilla (esim. koulu) ja kirkolla on perheen ja lapsen tukena tai miten yhteisöllisesti eletään ja huolehditaan toisista. (O'Dougherty Wright & Masten 2006, 19–20, 29–30.) Kouluaikana Ruotsissa haastateltava ei kertomansa mukaan tullut kiusatuksi vaan päinvastoin koulu oli kiinnostava ja mielekäs. Koulutoverit olivat auttavaisia ja opettaja koulussa oli mukava.

Mut hän oli oikein kiva ja mä osallistuin oikein kovasti lukemiseen, siitä mä tykkäsin kovasti ja mä tykkäsin kun mä sain lukea ääneen ja voimistelu oli oikein mun haka-lajini ja sitten matikkaa me laskettiin yhdessä tämän tytön kanssa ja välillä kun me ei osattu niin tämä aikuinen poika aina auttoi meitä..ja niitä me tehtiin erittäin tunnollisesti niitä laskuja ja kasviopin piirustuk-

sia nämä on jääneet mulle mieleen ja mä viihdyin siel koulussa, ikinä ei koskaan meitä mobattu. (Henkilö D)

Haastateltu kirjoitti säännöllisesti kotiin ja koulu Ruotsissa sujui myös hyvin. Koulussa ei kiusattu, vaan päinvastoin siellä oli viihtyisää. Koti-ikävästään huolimatta paluu Suomeen oli vaikea. Äiti oli työssäkäyvä yksinhuoltaja ja isoisä oli ehtinyt kuolla ja serkku muuttaa uuteen kotiin. Ympäristö oli erilainen ja ajoittain yksinäistä. Lähellä oli kuitenkin muita lapsiperheitä, jotka auttoivat arjen keskellä.

Naapureitahan oli, oli esimerkiksi tällainen evakkoperhe, jossa oli tällainen joka kävi katsomassa, jos äiti oli töissä, että mulla oli rusetti päässä ja kirjat mukana kun mä lähdin kouluun. (Henkilö D)

Kotiin oli neuvottu pitämään yhteyttä, ettei oma perhe unohtuisi. Vähitellen suomen kieli kuitenkin unohtui ja vaihtui ruotsiksi. Kotiin oli tärkeää pitää yhteyttä ja opettaja auttoi kirjeiden kääntämisessä kotipuolella, kun kirjoittaminen omalla kielellä ei enää luonnistunut.

Et sekin, sitten sattui sellainen tapaus kun mä istuin keittiössä kirjoittamassa tikkukirjaimilla kotio, niin sit mä rupesin itkeen ja setä tuli et mikä sulla on, niin minä että kun minä en osaa enää kirjoittaa suomeksi. Setä sanoi siihen, että kirjoitat ruotsiksi, mutta kirjoittaa pitää. Meillä oli koulun opettaja joka hallitsi ruotsin. Se käänsi aina sitten kirjeet. (Henkilö B)

Ruotsin ajoilta muistetaan huoleton yhdessäolo ja leikki, joka erosi lapsen elämästä Suomessa. Kasvatuskodissa lapset saivat olla yhdessä ja touhuta eikä tarvinnut pelätä ilmahälytyksiä. Monesti ympäristö oli turvallinen kyläyhteisö. Seuraavassa haastateltu kertoo olleensa leikkien seurauksena myös fyysisesti taitava palatessaan Suomeen.

Ja sitten meillä oli kumipallot, kun me leikittiin siellä kolmella pallolla jo..ja sitten kuulilla, ne meni sellaista rinkiä, ja sitten hypättiin narua kahdella vastakkain, että meillä oli aika hyvät taidot kun me tultiin sieltä. Siellä oli niin paljon sitä leikkiä. Ja sitten kun juostiin pitkin maanteitä ja kallioita, kun ei autoja ollut. (Henkilö B)

Joustavuuden kehittyminen ei tarkoita, ettei lapselle olisi muodostunut kokemastaan vaikeasti ymmärrettävästä tilanteesta jonkinlaista traumaa. Joustavuutta ja hyviä tuloksia voi

lapsella olla joissain asioissa ja toiset elämänalueet ovat vaikeampia. Pääosin pienet lapset ovat erityisen haavoittuvia ja riippuvaisia hoitajistaan sekä hoitosuhteessa tapahtuville muutoksille. Johtuen kehityksestään he eivät kuitenkaan ymmärrä sotaa tai katastrofeja kaikessa laajuudessaan ja ovat näin osittain niiltä suojassa. Vanhemmat lapset voivat käsitellä vaikeita asioita koulussa ja ystäviensä kanssa. Samalla he kuitenkin jo ymmärtävät mitä voivat menettää, mikä aiheuttaa yleistä huolta ja samalla voivat tuntea erilaista pettymystä sekä ristiriitaa suhteessa vanhempiinsa. (O'Dougherty Wright & Masten 2006, 23.)

Erään haastatellun sijoitusperheessä oli tiukka kuri, mutta jälkikäteen hän on tyytyväinen opittuaan lukemaan. Henkilön mielessä tiukat rajat olivat välittämistä, vaikka se tuntuikin aluksi vaikealta.

Kun oli nämä pommitukset mut lähetettiin Ruotsiin lentokoneella. Mul on, mutta ei paljon, muistikuvia. Mä asuin silloin yhden ankaran tädin luona, joka pakotti mut lukemaan. Mutta se oli hyvä koska mä en ois oppinut lukemaan, jos ei joku ois pitänyt mua niskasta kiinni. Mä tykkäsin et hän on häijy ja ilkee ja tänään mä kunnioitan häntä, hän oli ainoa ihminen joka todella välitti musta. (Henkilö G)

Sotalapsuusaikaa myöhemmin muistellessaan kuva kasvatusäidistä on muuttunut ja tässä kertomisen hetkessä hänen kasvatustapansa tuntuu oikealta. Kertoja näkee lapsuuden tiukan kurin tarkoittaneen vain hyvää ja olleen opettavaista.

Sodan jälkeen ydinperhe saattoi muuttua. Monet äidit olivat yksinhuoltajia, kun isät olivat menehtyneet rintamalla. Ankaralla työnteolla selvittiin ja sotalasten paluuta helpotti, että perheenjäsenet olivat tuttuja. Seuraavassa haastateltu kertoi paluuta Suomeen helpottaneen se, ettei perheeseen ollut tullut uusia jäseniä heidän Ruotsin oleskelunsa aikana vaan he saivat palata samaan perheeseen.

Sitten meidän oli hyvä tulla Suomeen, äidillä ei ollu uutta miestä, eikä se ketään, ollenkaan. Sanoi, että ihan tarpeeksi kun nämä viis lasta saa vietyä eteenpäin. Se oli se sama koti odottamassa, siinä ei ollu ketään ulkopuolisia. (Henkilö B)

Sotaleskien asema oli Näreen (2007, 149–157) mukaan vaikea. He saivat yhteiskunnalta korvausta, mutta yhteisön normit ja moraalilait säätelivät tiukasti sitä miten sotaleski sai

käyttäytyä. Sankarivainajan muiston vaalimista pidettiin sotaleskien tärkeänä tehtävänä. Selvitäkseen yksin sotaleskistä noin puolet kävi työssä kodin ulkopuolella.

Seuraavan haastattelun suvussa karjalaisuus ja yhteisöllisyys ovat olleet suojelevia tekijöitä. Äiti oli menettänyt perheensä varhain ja suku piti huolta jälkikasvusta. Suvusta huolehtiminen ja sukulaisiin yhteydenpitäminen koetaan tärkeänä. Sukuyhteys on säilynyt haastateltavan omien serkkujen kanssa. Omiin lapsiin haastattelulla on läheiset suhteet ja oma tytär jatkaa samoja perinteitä. Sodan jälkeen sukulaisten osuus huolenpidossa korostui uudelleen, kun apua tarvittiin arjen pyörityksessä.

Et äiti on ollut siellä, sukulaiset on siitä pitänyt huolta, että mun kummitäti, äidin serkku, se oli täällä asti. Se odotti toista lasta, kun sen mies kuoli sodassa. Ne äitin serkut, ne on koko ajan pitänyt.. Ne on koko ajan pitänyt ja sitten on ollut näitä isosiskojakin on ollu siellä maalaistalossa. En tiedä pitääkö nuo omat lapset, mutta me ollaan pidetty, se on karjalaisilla ilmeisesti kaikilla.

(Henkilö B)

Lasten on todettu selviävän paremmin ja palautuvan vaikeista elämäntilanteista, kun heillä on hyviä aikuissuhteita ja he ovat tekemisissä muiden kanssa. Jordan (2006, 88) toteaa, että erityisesti tytöille on ominaista pyytää apua ja hakeutua aikuisen seuraan. Myöhemmin he myös tarjoutuvat auttamaan pienempiään. Vastavuoroisuus ihmissuhteissa on tytöille erityisen tärkeää. Sotalapset saivat kasvatuskodeissaan hyviä ihmissuhteita sijaisperheiltään ja muilta yhteisön jäseniltä. Sotalapsilla tämä näkyy kiitollisuutena vielä seuraavassa sukupolvessa. Haastattelun tyttärelle toisten auttamisesta on aikuisena tullut ammatti:

Mä oon sellanen tuki. Moni kysyy et saanko mä jotain palkkaa, niin mä usein sanoin et mä maksan velkaa, kun mun äiti ollut sotalapsena Ruotsissa ja siellä on ollut tosi kiva ihminen joka on pitänyt siitä huolta. Se on varmaan niinku sellainen samantyyppinen juttu. (B:n tytär)

Kasvatuskodit saattoivat Ruotsissa olla erilaisia kuin oma koti Suomessa. Olosuhteet olivat toisenlaiset, mutta samankaltaiset arvot kasvatuskodin ja oman kodin välillä koettiin tärkeiksi lapsen sopeutumisen kannalta. Haastateltu arvioi, että erilaiset arvot aiheuttaisivat ristiriitaa paluun kannalta. Hänen paluutaan helpotti samankaltainen ajatusmaailma omassa kodissa.

Kyllä mä luulen että jos nyt ajatellaan lasta joka lähetetään ja se on kouluikäinen niin se jo ehkä hyvinkin niin kuin tajuaa tällaiset kasvatukselliset erot ja kasvatus ei oo se mikä lapsella on mielessä eikä arvot oo se sana. Mutta ne arvot on siellä pohjalla, ja jos kodissa on ollut erilaiset arvot kuin siinä kasvatuskodissa niin kyllähän sen täytyy olla suuri ristiriita ja mun täytyy sanoa, että vaikka tässä oli muodollisesti niin suuria eroja niin kyllä ne oli ne arvot kuitenkin loppujen lopuksi oli ihan samat siinä perheessä jossa mä olin, ne oli vaan korostetun kristillisiä ja korostetun vaatimattomia. (Henkilö D)

Kasvatusperheitä oli monenlaisia ja sijaisvanhemmat saattoivat olla huomattavasti vanhempia kuin omat vanhemmat. Maalaiskartanossa sotaa paossa olleelle haastatetulle kasvattivanhemmat olivat ikänsä puolesta kuin mummo ja vaari. Heitä puhuteltiin tädiksi ja sedäksi. Läheiseksi aikuiseksi kasvattiperheessä muodostui sisäkkö, joka oli oman äidin ikäluokkaa. Hänen kanssaan lapset viettivät paljolti myös aikaansa. Lämpimät suhteet sisäkköön ovat jatkuneet sota-aikojen jälkeenkin.

Enemminkin me sen sisäkön kanssa, joka oli nuorempi. Hän oli ehkä kolmekymppinen. Sen kanssa me oltiin paljon, autettiin, mansikoita kerättiin.. Semmoista siellä oli, ihanaa. Oli mansikat omasta takaa. Ei työtä ei teetetty niin kuin mä oon kuullut kauhutarinoita. Ei meillä oli vapaus ja se oli tosi ihanaa aikaa. (Henkilö E)

Haastatellulle on jäänyt mieleen tunne, että hänet haluttiin kumpaankin kotiin. Hänellä oli ikään kuin kaksi kotia eri maissa. Oma koti Suomessa oli kuitenkin se, johon hän myöhemmin kiintyi. Kaksi kotia on haastatellulle voimavara ja kasvua tukeva seikka.

H: Minulla ei ole sellaista tunnetta että mut ois hylätty..vaan mul on sellainen tunne et mut haluttiin molemmille puolille. Tietysti itse siinä vaiheessa tuntu et se oli se Ruotsi, mut kuitenkin molemmille puolille. Täytyykö jakautua kah-tia, että toinen puoli olisi toisella ja toinen toisella..semmonen tunne.

M: Et kumpanenkin oli tavallaan koteja

H: Joo..joo..mutta myöhemminhän mä tänne Suomeen sitten enemmän kiinnyin..ja sillä lailla sitten kun silloin syksyllä viiskymmentä ne rupes ottaan esille koulukirjoja. Se oli mulle kamala paikka, koska mä näin, että jaahas, mä en nyt sitten pääse takas. (Henkilö A)

Vaikka omassa tutkielmassani kaksi kotia nähtiinkin lähinnä voimavarana, korostaa Lagnebro (1994, 55), että suomalaiset sotalapset joutuivat usein kysymään itseltään minne he kuuluivat ja kenen lapsia he oikeastaan olivat. Kodistaan siirretyt lapset pohtivat muita lapsia enemmän identiteettiään. Identiteetin muodostumisen kannalta kieli, kulttuuri ja oma perhe ovat tärkeitä ja nämä sotalapset joutuivat hylkäämään.

Mua otti oikein päähän ja mä sanoin et enks mä saa tulla niin ne sano 'et ei, tämä on nyt perheen valokuva'. Mä muistan et on se nyt kumma, kun mua ei päästetä tähän mukaan, et se on aika jännä et siihen sitten kuitenkin tavallaan sitten syntyi tämmöinenkin lenkki. (Henkilö D)

Joskus ydinperheeseen kuulumattomuus ja oma paikka ulkopuolisena saattoi mietityttää. Entisen sotalapsen muistiin on jäänyt tapaus, jossa perhe kerääntyi valokuvaan ja hän ei saanut osallistua. Haastateltavaa asiaa harmitti, vaikka hän muuten tuntuikin kuuluvansa perheeseen. Lagnebron (102,1994) mukaan sotalapset joutuivat pohtimaan mihin he oikeastaan kuuluivat. Monet sotalapset tunsivat kiitollisuutta kasvatusperhettään kohtaan, mutta myös juurettomuutta.

Pohtiessaan keitä ja millaisia ovat ja mihin he kuuluivat sotalapset joutuivat työstämään identiteettiään, minäkuvaansa ja minäkäsitystään. Päivittäinen vuorovaikutus ja kulttuuri ovat identiteetin rakennusosia. Sosiaalista identiteettiä muodostetaan siltä pohjalta kenen kanssa ollaan samanlaisia ja tunnetaan yhteenkuuluvuuden tunnetta. Persoonallinen identiteetti taas rakentuu vuorovaikutuksessa läheisten ihmisten kanssa ja ylläpitää minäkokemuksen jatkuvuutta elämän varrella tapahtuneiden merkittävien kokemusten kautta. (Lahikainen 2010, 97.) Perheen tuki ja katkeamattomuus suhteiden jatkumossa suojaavat yksilöä vieraantumiselta. Luottamus sosiaaliselta verkostolta kuten kodilta saatuun kannustavaan, ei-arvottavaan palautteeseen suojaa ja ylläpitää yksilöllisen identiteetin kehitystä. Muuttaessaan toiseen kulttuuriin yksilölle tulee haaste ja mahdollisuus työstää identiteettiään uudelleen. Myös yhteiskunnallisten asioiden muuttuessa ihmiset joutuvat tulkitsemaan ulkopuolisten tapahtumien merkitystä oman elämänsä kannalta. Sekä sosiaalinen että persoonallinen identiteetti ovat joustavia ja voivat tarvittaessa muuttua. Erilaiset sosiaaliset verkostot ja niiltä saatu palaute muovaavat sosiaalista identiteettiä. Lahikainen (2010, 132–140) pitää positiivisena sitä, että myöskään persoonallinen identiteetti ei ole kaavoihin kangistunut vaan auttaa sopeutumaan erilaisiin kulttuureihin ja elämäntilanteisiin.

6.5 Paluu Suomeen, kieleen ja kouluun

Palatessaan Suomeen sodan jälkeen lapset joutuivat eroamaan uudestaan perheestään, tällä kertaa ruotsalaisista kasvatusvanhemmistaan. Ero oli vaikea etenkin niille, jotka olivat viettäneet perheessä pitkän, yhtäjaksoisen ajan ja kiintyneet uusiin vanhempiinsa. Paluun aiheuttamat ongelmat tiedostettiin lastensiirtoja hoitaneissa järjestöissä ja niihin pyrittiin varautumaan.

Lasten kotiinpaluusta ja sen aiheuttamista ongelmista oltiin huolestuneita sekä Suomessa että Ruotsissa jo ensimmäisten lasten palatessa kasvatuskodeistaan välirauhan aikana. Lasten siirroista ja kotouttamisesta vastasi aluksi lastensiirtokomitea. Ruotsalaisen järjestön, *Hjälpkommitten för Finlands barnin* toivomuksesta kaikkien sotalasten kotiolut tutkittiin, jotta voitiin todeta millaisiin oloihin he palaisivat. Monissa kodeissa etenkin Itä- ja Pohjois-Suomessa olosuhteet olivat köyhät ja puutteelliset. Välirauhan aikana suuressa osassa Suomea oli ruokapula ja elintarvikkeita säännösteltiin. Olot eivät siis olleet taloudellisesti parantuneet, vaikka elettiin rauhan aikaa. Ruotsalaisiin koteihin välittyi tiedustelujen kautta kuva, että jo Suomeen palanneet lapset olisi hyvä pyytää takaisin. Asiat muuttuivat kuitenkin pian, kun uuden sodan puhjettua lisää lapsia päätettiin siirtää turvaan. Lasten laaja palauttaminen Suomeen käynnistyi jatkosodan jälkeen kesällä. Katsottiin, että kesäaikana sotalasten olisi helpompaa sopeutua Suomen yksinkertaisiin oloihin takaisin. Vaikeuksia paluuseen aiheuttavat ympäristöolosuhteet kuten kieli, uudet sisärukkaset ja köyhemmät olot kuin naapurimaassa. Usein lapset olivat tottuneet ruotsalaisissa kodeissaan olemaan huomion keskipisteenä ja hienoihin vaatteisiin ja ruokiin, joita ei suomalaisella kodilla ollut tarjota. (Salminen 2007, 240–247.)

Jatko-sodan päätyttyä lastensiirtokomitea lähetti kuntien lääninesimiehille kirjeen, jossa pyydettiin tutkimaan kaikkien sotalasten perheiden kotiolut Suomessa. Kuntien huoltolautakunnat raportoivat lastensiirtokomitealle tarkastustensa tuloksista. Suurin osa kodeista läpäisi tarkastukset, ja toiset saivat lisää aikaa olosuhteiden parantamiseen. Joillakin perheillä ei ollut mahdollisuuksia ottaa sotalastansa takaisin, jolloin hänelle etsittiin uusi kasvatusperhe Suomesta. Pyrkimys oli saada suomalaiset lapset takaisin Suomeen ja korostettiin, että alun perinkin lapset olivat olleet vain väliaikaisesti Ruotsissa. Sotalasten paluuta kotiin helpotettiin antamalla tarvittaessa vaateapua ja tukemalla ammatillisiin opintoihin pääsyä. Lastensiirtokomitea neuvoi myös lasten vanhempia pitämään yhteyttä kirjeitse ruotsalaisiin perheisiin ja kertomaan miten lapsen kotiinpaluu oli sujunut. Perheitä mm. kehoitettiin kiittämään lastensa hyvästä hoidosta. Ruotsissa olleiden sotalasten tilannetta valvomaan perus-

tettiin erityinen jälkihuoltokomitea marraskuussa 1948. Komitea toimi aina loppuvuoteen 1952 saakka, ja toimitti sotalasten asioita sen jälkeenkin. Vielä 1954 osa sotalapsista saapui takaisin kotimaahansa. Osa lapsista adoptoitiin pysyvästi Ruotsiin. Ruotsissa komitean olisi toivottu vielä jatkavan sotalasten asialla pidempäänkin. Jälkihuoltokomitea suoritti perusteellisia kotien tarkastuksia ja vanhempien haastatteluja. Lasten terveydentilasta huolehti oma lääkäri tai terveyssisar, lisäksi komitea järjesti lapsille kesäisin jaksoja kesäsiirtoon tai maaseudulle virkistytymään. (Salminen 2007, 248–264.)

Palatessaan takaisin kotimaansa haastattelemillani sotalapsilla oli kaikilla jonkinasteisia vaikeuksia sopeutua uuteen kotiinsa ja uuteen kulttuuriin. Osalla, etenkin vähän aikaa Ruotsissa olleilla, vaikeudet menivät nopeasti ohitse ja sopeutuminen oli helpohkoa. Toisilla oli enemmän vaikeuksia ja he joutuivat työskentelemään enemmän tullakseen ymmärretyksi uudelleen itselleen vieraaksi tulleessa kulttuurissa. Monet tunsivat kuuluvuutta uuteen perheeseensä vietettyään heidän kanssaan pitkän ajan, eivätkä olisi halunneet palata Suomeen.

Me ei oltaisi sieltä lähdetty pois ja ne pyysivät jatkoa. Sieltähän tuli täältä Suomen valtion kautta että nyt pitää lähteä. Ja sitten kirjoitettiin äidille ja pyysivät jatkoaikaa, ja sitten me saatiin sitä lisääaikaa (...) Ja sitten me itkettiin, sittenhän me itkettiin koko perhe. Kun oli se pakkolähtö, sitten oli pakko lähteä. (Henkilö B)

Olin yhdeksänvuotiaaksi asti ja he yrittivät adoptoida ja äiti ei siihen suostunut, vasta siinä vaiheessa..sitten ihan viimeiseen, kun oli pakko lähteä. (Henkilö C)

Paluu Suomeen oli monelle lapselle vaikea tilanne. Kasvattiperheeseen oli jo syntynyt kiintymystä usean vuoden aikana, ja oma biologinen perhe tuntui vieraalta. Matkustaessaan takaisin Suomeen lapset olivat jo suurempia. Lasten palautukset aloitettiin sodan jälkeen kesällä lääneittäin ensin Tukholman läänistä. Vuoden 1946 aikana noin 8500 sotalasta oli saapunut Suomeen. Ruotsissa palautusten kiirettä ihmeteltiin, ja mietittiin onko lapsille riittävästi ravintoa kotimaassaan. (Salminen 238, 2007). Matkalla Suomeen lapsilla tuli olla saattajana sosiaaliviranomainen, mutta osa palasi Suomeen yksin junalla. Lähteminen kasvatusperheestä ja paluu Suomeen oli saattoi joskus olla myös yllätys, josta ei oltu vielä ehditty kertoa. Seuraava haastateltu ei saanut tietoa lähtemisestään ja palasi lopulta paikkakunnalle, jossa ruotsiakaan ei puhuttu.

Tämä vieras täti saatteli tuonne Haaparantaan, ja sitten oli selitetty että siellä tulee joku lotta tai sosiaalitäti, niin eipä ollu ketään. Hän joutui konduktöörille luovuttamaan minut ja konduktöörin vaunussa matkustin koko matkan.

(Henkilö C)

Suomeen paluuseen liittyi uuden kodin ja kulttuurin lisäksi myös koulu- ja kielivaikeuksia. Sopeutumista hankaloitti myös tottuminen erilaiseen elintasoon ja vääränlaiset vaatteet. Ruotsiin matkatessa jotkin haastatellut häpesivät kuluneita vaatteitaan. Elintasoerojen vuoksi pukeutuminen oli erottava tekijä myös Suomeen palatessa. Vaatteista kerrotaan tässä yhteydessä kaksoissisarensa kanssa Ruotsiin lähetetyn naisen tarinassa. Tällöin Suomeen tultaessa vaatteet olivat liian hienot muiden lapsien vaatteisiin verrattuna. Uudet vaatteet erottivat heidät muista lapsista. Lapset tuntisivat olevansa erilaisia kuin muut, vaikka halusivat kuulua joukkoon. Sopeutuminen oli aluksi vaikeaa.

H: Meidät laitettiin kouluun, oltiinko me kotona oltu viikon tai kaksi..ja siinä mielessä se oli kova paikka. Meillä oli liian hienot vaatteet, meitä hävetti ne vaatteet.

M: Muilla oli sitten..

H: Huonot, kaikillahan oli..(..) Sitten siihen aikaan oli kanssa, kun nykyään lapsilla on ne haalarit, niin meillä oli oikein kahdenlaiset. Laitettiin kerran kouluun ne siniset haalarit. Niin pojat huuteli, että siniset pojat. Me ei laitettu enää kertaakaan sen jälkeen. (Henkilö B)

Paluu muistetaan erityisen hankalana vaiheena monessa kertomuksessa. Aikaa kasvatusperheessä saatettiin pitää hyvänä aikana tähän verrattuna. Uuteen kieliympäristöön ja kouluun oli vaikea sopeutua.

Mä en usko että Ruotsin..se paluu oli paremminkin. Kun tultiin Suomeen, ja se kouluun meno. Oli tosi onnetonta. (Henkilö E)

Kielivaikeuksista joutui kärsimään suurin osa haastatelluista palatessaan Suomeen. Ruotsin aikana he olivat oppineet nopeasti puhumaan uutta kieltä, mutta oma kotikieli oli unohtunut. Haastatelluista kahden kotona puhuttiin ruotsia ja heille paluu oli helpompi kuin konnaan suomenkieliseen kotiin palanneilla. Vieraskieli aiheutti ongelmia myös kouluun palatessa ja vaikeutti kanssakäymistä koulukavereiden kanssa.

Kaikki oli ympärillä, kun me ei puhuttu suomea. Me oltiin siskon kanssa, että jos me opitaan suomen kieli niin me ei koskaan enää puhuta ruotsia. (Henkilö B)

Pitkä aika kasvatuskodissa vieraannutti myös suomalaisesta yhteiskunnasta, joka oli erilainen kuin läntisessä naapurimaassa. Paluu Suomeen oli haastatellun muistoissa ikävä ja kieli aiheutti ongelmia, koska suomi oli kokonaan unohtunut ja hän palasi Sisä-Suomeen, jossa ruotsia ei ymmärretty. Äitikään ei osannut ruotsia, ja tämä aiheutti väärinkäsityksiä. Taloudellinen tilanne perheessä oli kuitenkin parantunut ja äiti oli rakentanut uuden talon. Myös oman äidin uskonnollisuus tuntui vieraalta, koska se oli erilaista kuin Ruotsin kodissa.

H: Hirveän vaikea oli sopeutua. Suomalainen yhteiskunta on niin paljon jäykempi kaikissa asioissa.

M: Niin, erilainen

H: Joo, ja sitten tuo että minun äiti oli kovasti uskonnollinen ihminen.

(Henkilö C)

Kaikki haastatellut puhuivat kouluajastaan ja koulutus koettiin tärkeänä osana elämää, vaikka monelle kieli tuotti ongelmia koulussa. Ruotsia ei opettajakaan yleensä suostunut puhumaan ja sotalasten oli vaikea pärjätä kouluaineissa heti palattuaan. Seuraavassa haastateltu ei päässyt oppikouluun huonon suomen kielen numeronsa johdosta:

Mähän en päässyt oppikouluun, kun mulla oli suomenkielessä kolmonen, ja opettaja sanoi, että hän voisi mennä ja selittää..mut en mä ois siellä pärjännyt siellä sellaisella vajavaisella. (Henkilö A)

Moni oli myös kokonaan unohtanut suomen kielen palatessaan kotimaahan. Aluksi seuraavassa lainattu haastateltava pääsi ruotsinkieliseen kouluun, mutta hänen puhumaansa ruotsin kielen murretta ei siellä ymmärretty. Myöhemmin hän siirtyi suomenkieliseen kouluun ja pääsi oppikouluun, mutta ei ollut sinne mielestään valmis kielellisesti. Opettajakaan ei ollut kovin ymmärtäväinen.

H: Mutta sitten mun piti jatkaa koulua (...) Minut laitettiin ruotsalaiseen kouluun. (...) Ja otin sitten, mä olin niin kuin siellä ja ikävä kyllä ne ei ymmärtänyt sitä ruotsia, sitä skoonea, jota mä mongersin että se opettaja oli välillä vähän sellainen et en mä ymmärrä mitä sä. eiks se oo kauheeta..

M: No on..

H: No, sitten mä kävin, ei kun ensimmäisen ja toisen luokan kävin, sitten mä opin sitä suomen kieltä ja ruotsia, sitä suomen ruotsia, siis se skoonehan on ihan kauheata. Sehän on ihan kuin tota tanskaa sellaista mongertamista. Sitten ne vanhemmat.. Se on toi kielijuttu aina sellainen, kun mun tädit jotka oli patavanhoillisia, niin ne sanoi mitä te nyt pidätte sitä tyttöä siellä ruotsinkielisessä koulussa. Ja minut piti sitten ottaa suomenkieliseen kouluun, mun isän siskot oli sellaisia vanhoillisia, ja aloitin sitten kansakoulun kolmannen luokan. Mulla meni tosi hyvin vaikka mä olin vaihtanutkin sen kielen. Se oli ne tädit jotka rupes puhuun, että jos se pyrkis sitten kolmannelta luokalta tonne oppikouluun. Mä pyrin ja mä pääsin ja se olikin se virhe. En mä ollut valmis siihen ollenkaan, siihen suomen kieleen ja matematiikkaan ja mitä kaikkea siellä olikaan. (Henkilö E)

Räsänen (1988, 44–45) tutkimuksessa suomen kieli oli kokonaan unohtunut puolella tutkituista sotalapsista. Osa tutkituista ymmärsi suomea, muttei pystynyt puhumaan sitä. Suurin osa lapsista joutui Suomeen palatessaan opettelemaan kielen uudelleen. Ruotsia ei monella paikkakunnalla puhuttu lainkaan tai koulussakaan ymmärretty. Oma aineistoni puhuu samasta asiasta, sillä suurin osa joutui käytännön syistä suomenkieliseen kouluun, jossa kieli oli vieras ja tuotti ongelmia.

Aineistoni kertoo siitä kuinka laajasti suomalaisessa kulttuurissa koulutusta arvostetaan. Huolimatta mahdollisista kielivaikeuksista koulutukseen panostettiin monissa lapsuuden kodeissa. Esimerkeissä haastateltujen äiti on kannustanut tyttärtään opiskelemaan ja yrittämään eteenpäin.

Mä oon myöhemmin käynyt kauppakoulun. Se oli, että meidän äiti oli sellainen joka asiaan myöntyväinen ja sen sai helposti ylipuhuttua joka asiaan. Sitten ainoa asia, josta se piti tosi jääräpäisesti kiinni, oli että mun täytyy sinne kauppakouluun mennä. Siitä mä oon tosi kiitollinen, että mua ei olisi enää huvittanut sitten. Et mä ihmettelin että mikä ihme sille tuli siinä vaiheessa ja sitten tuota, kun mä olin käynyt kauppakoulun niin mä tykkäsin hirveästi siitä ja tykkäsin lukee, niin sitten mä sanoin et mä tykkäisin mennä kauppaopistoon. Äiti sanoi, että saat mennä niin pitkälle kun haluat. (Henkilö A)

Hyvin sellainen kantaaottava ja eteenpäin pyrkivä ja sitä varten hän laittoi minut kouluunkin, että lapset pitää kouluttaa ja sitten hän tietenkin toivoi että toivoi.. Mun sisaret oli molemmat opettajaperheessä, että ne kouluttaa nää tytöt siellä, ne ei halunnu käydä koulua ne oli sellaisia huolettomia päiväperhosia vaan ja nyt heitä tietysti kauheasti kaduttaa se etteivät menneet kouluun. Siellä Ruotsissa ei sillä tavalla patistettu. (Henkilö F)

Haastatellun lapsuuden perheessä äiti arvosti koulutusta ja kannusti tyttärtään opiskelemaan. Hän kouluttautuikin pitkälle toisin kuin ruotsalaisiin perheisiin jääneet sisarensa. Samoin kasvatusperheen velipuoli jättäytyi opiskelemasta. Ruotsalaisessa perheessä koulutusta ei kertojan mukaan arvostettu yhtä paljon.

Sivistys ja kaikille yhtenäinen koulutus on erityisesti suomalaiselle yhteiskunnalle ominaista. Koulutus katsottiin tärkeäksi kaikille kansanosille yhteiskuntaluokasta riippumatta. (Anttonen & Sipilä 2000, 40.) Historiallista taustaa vasten tämä on ymmärrettävää sillä valistuksen ajoista lähtien koulutusta on maassamme arvostettu ja näin pyritty kasvattamaan kaikista ikäluokista ns. kunnan kansalaisia. Etenkin naisjärjestöt ajoivat kaikille yhteistä koulua jo vuosisadan vaihteessa, ja pyrkivät eroon naisten kouluttamisen väheksymisestä. (mt., 75–76.)

Suomessa yleinen oppivelvollisuuslaki tuli voimaan 1921, ja pikkulasten koulut sekä ylemmät kansakoulut oli saatu rakennettua 1940-luvun loppuun mennessä myös maaseutupaikoihin. (Tuomaala 2007, 247.) Oppikoulut sijaitsivat sen sijaan pääosin kaupungeissa, ja huolimatta uusista kouluista joita saatiin myöhemmin myös maaseudulle, jäi yleinen koulutustaso sotien jälkeen alhaiseksi. Myöhemmin koulutuksen tärkeys yhteiskunnassamme on näkynyt esim. yleisessä opintotuessa, joka on mahdollistanut erityisesti korkeakouluopintoja. (Anttonen & Sipilä 2000, 75–76.)

Kouluissa opettajat eivät aina huomioineet lasten vaikeuksia kielen ymmärryksessä ja kirjoituksessa lastensiirtokomitean lähettämistä tiedotteista huolimatta. Sotalapset tunsivat itsensä nöyryytetyksi ollessaan muita huonompia kirjoittajia. Nykyisen kaltaista tukiope-
tusta ei juuri tunnettu vaikka oppilaan oli vaikea päästä muiden tasolle pitkän poissaolon jälkeen.

Kaikkein kauheinta oli minun suomen kielen ainekirjoitukset, mitä mä olin tehnyt niin luettiin malliksi että minkälaista kieltä ei saa käyttää

M: niin..se on aika ikävää sitten ollut

H: se on minun koulusivistyksen miten mä sanon, turmio..sitten mä kävin ja tuplasinkin. Kävin sitten keskikoulun hikisesti. (Henkilö E)

Tuomaala (2007, 247–255) toteaa, että yleisen oppivelvollisuuden johdosta levinneen kasvatusihanteen perustana oli keskiluokkainen arvomaailma ja suomalaiskansallinen ajattelu. Moderni lapsuus syntyi uusista asioista kuten kasvatussuhteesta opettajaan, ajan ja kellon rytmittäessä koulupäivää sekä koulussa opituista kansalaistaidoista, jotka muuttivat lasten elämäntulkua. Opetussuunnitelmat korostivat luterilaisuutta, kodin perinteitä ja isänmaallisuutta. Lapsen kasvatusta oli ennen kaikkea kansalaiskasvatusta, jossa suomalaisuutta korostettiin esimerkiksi lukukirjojen tarinoissa, jotka olivat poikkeuksetta suomalaista alkuperää. Lisäksi kotiseutukasvatusta ja talonpoikaista kansanelämää opetettiin sekä maalais-että kaupunkilaislapsille. Suomalaiselle kansakoululle oli ominaista käsialan ja kirjoitustaidon arvostaminen. Lukemista ja kirjoittamista pidettiin modernin ihmisen tärkeinä taitoina. Sivistystä kuvasi etenkin kaunis käsiala. Kaunokirjoitus pysyi pitkään erillisenä oppiaineena ja vuonna 1931 kehitetyt kirjoituksen mallina olleet tyyppikirjaimet säilyivät kauan opetuksessa. Mallikirjaimet korvattiin uusilla vasta vuonna 1988. (Tuomaala 2007, 254.)

Kaiken kaikkiaan sotilapset saivat ikäluokastaan eroavan kokemuksen koulunkäynnistä ja oppimisesta kuin Suomeen jääneet kansasisaruksensa. Varhain lapsuudessa tapahtunut ruotsinkielen oppiminen mahdollisti ja edellytti monilla kognitiivisten taitojen kehittymistä. Haastatellut sotilapset saivat kasvatuskodeissaan huomiota ja oppivat sosiaalisia taitoja, joista on ollut heille hyötyä myöhemmin elämän varrella. Tällä tavalla sotilapsikokemuksen voidaan nähdä tuottaneen myös hyvää tulevan elämäntulkun kannalta.

Tutkimusten mukaan (Carneiro, Cunha & Heckman, 2003) herkkyyskausi kognitiivisten ja nonkognitiivisten taitojen kehittymiselle alkaa varhaislapsuudessa. Uuden oppimisen taito ja älykkyydosamäärä ovat kehittyneet 8-vuotiaaseen mennessä ja tämän jälkeen niitä on vaikea muokata. Nonkognitiivisia taitoja, kuten motivaatiota ja itsesäätelyä, voidaan muokata vielä myöhemmin ja ne kehittyvät aikuisiässäkin. Taitojen ja uusien asioiden oppiminen varhaisessa lapsuudessa lisää kognitiivisia kykyjä, uuden oppimista myöhemmällä iällä. Tämä edellyttää kuitenkin jatkuvuutta ja sitä, että oppimiseen panostetaan yhtä paljon myös myöhemminä kausina. Vanhemmat ja ympäristö yhdessä määrittävät kognitiivisten taitojen kehittymistä. Lapsena opitut kyvyt ja taidot lisäävät opintomenestystä myöhem-

missä opinnoissa ja kouluvaiheissa. Aiemmat sijoitukset lapsen kasvun tukemiseen tuottavat hyvää pitemmällä aikavälillä. Sekä kognitiiviset että nonkognitiiviset taidot, jotka on opittu aikaisin auttavat myöhempää oppimista synergisesti. (Carneiro ym. 2003, 5–10.)

7 Koti ja perhe

Ruotsissa sotalapset asettuivat erilaiseen maailmaan kuin mistä olivat lähteneet. Ruotsalaisen kodin iloisista juhlahetkistä kerrottiin lähes kaikissa haastatteluissa. Palattuaan Suomeen ja perustettuaan oman perheen aineistoni sotalapset halusivat rakentaa oman kodin. Kodilla oli suuri merkitys monissa haastattelussa. Kertomuksista nousi esiin oman perheen ja suvun merkitys, mutta myös kasvatuskodissa opittuja tapoja ja malleja haluttiin siirtää omille lapsille. Tällaiset tavat ja rituaalit liittyivät usein lasten juhlapäiviin. Kasvatuskodissa oli opittu lisäksi taloudellisuutta.

7.1 Oman kodin merkitys

Sotalapset ovat eläneet siirtolaisen elämää. Osalla on edelleen kaksi kotimaata, ja tätä kautta oma koti on saanut tärkeän merkityksen. Omassa perheessään haastatteluun osallistuneet ovat halunneet pitää yllä kodin henkeä ja luoda turvallisuutta. Seuraavalla haastateltavalla on edelleen läheiset suhteet Ruotsiin ja kuusi vuotta kasvatusperheessä on hänestä ollut merkittävä tekijä myöhemmän elämän kannalta. Lastensa kanssa hän on jatkanut käyntejä Ruotsissa ja heillä tavallaan siellä toinen koti.

Aikaisemmin oli lapsena ja nuorena se, että kun Ruotsin puolelle tuli niin tuntu et nyt mä oon tullu kotiin (...) niin ja kotimaahan. Mä oon ollu kymmeniä vuosia Ruotsin kansalainen. Ja nyt on kaksoiskansalaisuus. Ennen joulua tuli, nyt oon myös Suomen kansalainen. (Henkilö C)

Lagnebro (1994, 183) korostaa, että lapset, jotka saivat pysyvän kasvatuskodin Ruotsista kiintyivät perheeseensä ja saivat kasvunsa sekä kehityksensä kannalta tärkeää jatkuvuutta. Haastateltavalla on kaksi kotimaata, kuten Lagnebron tutkimuksessa haastatelluilla (mt., 102). Lagnebro kertoo, etteivät monet haastatellut tunteneet olevansa suomalaisia eivätkä ruotsalaisia. Edellä haastateltavan kertomuksesta saa kuitenkin sen kuvan, että ruotsalaisuus ja suomalaisuus ovat hänelle rinnakkain yhtä arvokkaita. Kaksoiskansalaisuus on

enemmänkin voimavara kuin että hän tuntisi kodittomuutta tai juurettomuutta. Myöhemmin koti on rakennettu Suomen puolelle.

Monet haastatellut ovat menettäneet isänsä varhain lapsuudessaan. Kasvattikodissa taas on yleensä ollut isä ja äiti. Sota-aikaan ja sitä ennen vallitsi familistinen perheihanne, johon etenkin maaseudulla kuului monta, työteliästä lasta (Porio 2001, 234). Sotavuosien aikaan syntyvyyden säännöstely alkoi yleistyä, ja työläisperheessä oli yleensä 1-2 ja keskiluokkaisessa perheessä 3-4 lasta. Elinolojen parannuttua ja perheiden vaurastumisen myötä alettiin kiinnostua kodin sisustuksesta. Kodista tuli viihtyisä vapaa-ajan viettopaikka, jossa perheenisä saattoi työpäivän jälkeen rentoutua. Kotityöt olivat vielä pitkään perheen naisväen vastuulla. (Heinonen 2007, 183.)

Vanhemmat ja lapset muodostavat perheen, ja kodin merkitys oli suuri monille haastatetuille. Sotalapsuuden merkityksen perheessään haastateltu, jolla on itsellään useita lapsia näkee näin:

Just tämä kodin merkitys, että on ollu vaikeatakin ja monta kertaa oon sanonutkin että muuten pystyisin lähteenkin, mutta kotia en pysty jättämään. Et on sillä ollu paljonkin merkitystä, ja sillä tietysti kun isä kuoli, mä oon lähtenyt että pitää olla isä ja äiti. Kyllähän se sillai asenteita on muuttanut ihan...et ei mitään tee että harkitsee, mutta lapsien kanssa on hirveen hyvä.
(Henkilö B)

Edellä olevassa kertojat ovat muuttaneet lapsuuden kodeistaan ja kotiseudultaan pois. He ovat rakentaneet kotinsa uudestaan, ja sen merkitys on heille suuri. Muuttamisen ja evakkouden kautta pysyvä koti on haastatelluille muodostunut tärkeäksi. Osalla haastatelluista koti on alun perin ollut Karjalassa, ja evakkouden takia he ovat saaneet uuden kotiseudun. Jaana Loipponen (2010, 162–163) toteaa, että karjalaisuudelle on suomettumisen aikana tullut yhteneväinen, yleinen ja osin jopa negatiivinen merkitys kotiseutunostalgiana. Todellisuudessa sieltä muuttaneet kaipaavat yksityisiä, konkreettisia ja henkilökohtaisia asioita kuten kotiaan. Sodan merkitys evakoille on nimenomaan oman kodin menetys.

Mitä koti sitten on? *Koti*-sanana alkujuurat tulevat vanhasta suomalaisugrilaisesta kodasta (Tuomi-Nikula ym., 2004, 7–8). Kota oli paikka, jossa oli keittomahdollisuus ja lämmintä yöpyä kylmissä olosuhteissa. Kota ei välttämättä ollut pysyvä vaan sen paikkaa saattoi siirrellä metsästysretkien mukaan. Kotakuntalaiset olivat kodan asukkaita, yleensä samaa

perhettä. Myöhemmin koti on määritelty yhden perheen pysyväksi asuinsijaksi huonekaluineen ja fyysisine ympäristöineen. (Tuomi-Nikula ym. 2004, 8–9.) Viime vuosisadan aikana kotiin ja kodin tunnelmaan panostettiin uudella tavalla ja sisustamisen merkitys kasvoi kodin rakentamisessa. Teknologian kehityksen kautta kodintekniikka valtasi keittiöt ja yksilölliset ratkaisut koettiin jopa osana identiteettiä. Syntyi moderni koti, jossa viettää aikaa työpäivän jälkeen. Kuluttajilla on nyt mahdollisuus esimerkiksi pohtia millainen keittiö on heille persoonallisesti sopiva. (Putnam 1999, 149.)

Kodin ihmissuhteiden kautta muodostuu perhe, ja vanhemmuuden kokemisessa koti ja perhe ovat lähellä toisiaan. Perheen tutkimuksessa koti on keskeisellä sijalla. Perheelle koti merkitsee perimmiltään turvallista pesää, jossa lapset voivat kasvaa rauhassa ja lopulta vertauskuvallisesti pyrähtää lentoon, lähteä kotipesästä. Pesä voi myös muovautua lasten tarpeiden mukaan. Vanhempien luomat turvalliset rajat ja samoina toistuvat rituaalit tuovat kotiin tuttuutta ja kodikkuutta. Toisaalta koti on elämistä varten, se on ”elämistilaa”. Tässä elämistilassa vanhemmat ovat tärkeitä toimijoita. Lasten muutettua pois vanhemmat saattavat jatkaa pesimistä omien lastensa kodeissa auttaen aina tarvittaessa. Kesämökit ja vastaavat muodostuvat usein lastenlasten varapesiksi, joissa turvallisuuden tunnetta jaetaan. (Halen 2010, 176–189.) Kodikkuutta aikaan saadaan myös materian kautta. Vanhat ja rakkaat esineet luovat kotiin omaa tunnelmaansa, arvokkuutta ja kodin tuntua. Vanhat huonekalutkin voivat olla henkilökohtaisesti merkittäviä kodin hengen tuojia. (Tuomi-Nikula ym., 2004, 9.) Omassa tutkielmassani monilla haastatelluilla oli vanhoja esineitä, joista he kertoivat ja joiden merkitys oli heille suuri. Yleensä esineet olivat kulkeneet mukana lapsuudenkodista, mutta myös omin käsin tehdyt kankaat tai lapsuudenmaisemia esittävät taulut olivat tärkeitä.

Koti on kuitenkin paitsi konkreettinen paikka, johon juurrutaan, myös tunnetila. Asunto muuttuu kodiksi perheenjäsenten omien kokemusten kautta. Kotiin syntyy ajan kuluessa vahva kiintymys, ja tätä kautta myös paikkaan kodin ympärillä. Vanhuuden tutkimuksessa on todettu, että vaikka koti sijaitisi fyysisesti jossain paikassa, voi kodin tuntu syntyä muuallakin. (Vilkko 2010, 217.) Arkipäivän toiminnot ja kontaktit naapureihin luovat vanhemmille ihmisille mielekkyyden asua kuitenkin omissa kodeissaan. Muistot omien lasten lapsuusajoista ja heidän huoneistaan ovat muodostuneet tärkeiksi. Pysyvän ympäristön on todettu lisäävän suoriutumiskykyä. Asuttuaan pitkään samassa ympäristössä naapurustoon on muodostunut yleensä siteitä. (Sarola 1994, 123–128.)

Koti on myös osa identiteettiä, joka muuttamisen kautta rakentuu uudelleen. Kodin kautta rakennetaan kuuluvuutta tiettyyn paikkaan. Omaan kotiin liittyy usein jatkuvuus, kestäähän koti tarvittaessa seuraavallekin sukupolvelle. Asta Kietäväinen (2010, 130–131) jakaa kodin kolmeen tasoon: rakennettuun maailmaan, toimivaan ihmisympäristöön ja sisäiseen kotiin. Ensimmäiseen tasoon kuuluu konkreettinen kodin perustaminen. Ihmissuhteiden verkosto on kodissa lasten kasvuympäristöä. Sosiaalisessa tilassa tavallisia, totuttuja askareita suorittavat perheenjäsenet luovat ympärilleen kodikkuutta. Sisäinen koti taas muodostuu niiden mielikuvien ja tunteiden pohjalta, jotka omasta kodista syntyvät. Kodista voi tulla kotoinen tila niin fyysisesti kuin psyykkisestikin (mt., 141). Sukupuolen näkökulmasta koti on perinteisesti ollut naisten valtakuntaa, jossa miehillä on oma paikkansa, huoneensa tai nimetty työpöytänsä. Naiset ovat sisustaneet kodin ja olleet vastuussa lasten sekä kodin hoidosta. (Tuomi-Nikula ym., 2004, 10–11.)

7.2 Äitiys

Koulu ja kieli olivat paluun merkittävimmät mullistukset tutkielmassa mukana olleille. Monet haastatellut kertoivat, että heidän suhteensa omaan äitiin ja perheeseen Suomessa säilyi hyvänä kasvattiajasta huolimatta. Suhde tosin muuttui osalla ja etenkin aluksi paluun jälkeen oli vaikeaa löytää yhteistä säveltä ja kieltä konkreettisestikin.

Sitten alkoi semmoinen juttu että mä olin unohtanut suomen kielen. Äiti oli kauhean pettynyt. Mä en ensimmäisinä päivinä ymmärtänyt..mutta hirveen nopeastihan se (palautui). (Henkilö E)

Seuraava sukupolvi toteaa äitiensä olleen sitoutuneita kasvattajia. Sotalapsen tytär näkee äitinsä sotalapsuuden motivoineen äitiä etenkin perheenäidin rooliin. Äiti on tuonut kodikkuutta ja turvallisuutta yhteiseen pesään. Koti ja lastenhoito ovat olleet entiselle sotalapselle rakkaita. Myös sukulaisista ja heidän lapsistaan huolehdittiin aina tarvittaessa. Sosiaalinen vastuu muista ihmisistä on kulkenut äidin esimerkin kautta myös tyttären elämään.

Ja sitten on se henkisellä tasolla varmaan tuonut. Omalla tavalla äidillä on varmaan enemmän se äitiys ja äitiyden kokeminen ja lapsista huolehtiminen ja varmaan se myös, että muista huolehtiminen. (henkilö B:n tytär)

Omassa perheessä on haluttu turvata lapsille tasapainoinen lapsuus ja lapsia on tuettu harrastuksissa sekä koulun käynnissä. Moni haastateltava on pyrkinyt olemaan aktiivinen ja

osallistuva vanhempi. Haastateltu tytär kertoo, että lapsuuden perheessä urheiltiin ja harrastettiin paljon.

Sitten lapsuus täällä oli aika urheilullinen. Tää koti ollut, isä on urheillut ja me kaikki ollaan urheiltu kilpaa. Kilpamatkoja Lapissa ja treenejä ja ihan Suomen mestaruuskisoja. Et se oli aika harrastuspitoinen, niissä olosuhteissa miten silloin oli tietysti mahdollista. (B:n tytär)

Haastateltu tytär muistaa omasta kasvatuksesta, että kaikki saivat toteuttaa itseään, eikä painostettu olemaan samanlainen kuin muut. Perheessä lapsia kannustettiin harrastamaan itseä kiinnostavia asioita. Hänenkin perheessään urheiltiin ja nuoruusvuosinaan tytär sai matkustaa ja nähdä maailmaa.

Me kaikki ollaan niinku saatu tehdä hirveen paljon asioita, että aina ollaan kannustettu. Ikinä ei oo ollut sellaista vähättely mentaliteettia, että eihän susta oo siihen tai mitä sinä nyt sellaista. Et oikeastaan..ei nyt voi sanoa että liikinkin vapaasti, mut et todellakin on saanut tehdä ja kokeilla kaikennäköistä, tarkoitan harrastuksia. Ja kyllä mä uskon et jokainen meistä on saanut aika vapaasti olla sitä mitä haluaa (..) Et me ei olla, oikeastaan kukaan meistä ei oo sellainen keskiverto. (C:n tytär)

Toisaalta seuraavan sukupolven haastattelussa tytär kertoo haluavansa olla joissain asioissa eri linjoilla vanhempiensa kanssa. Edellisen sukupolven kasvatustyyli nähtiin turhankin vaativana ja tuloksiin pyrkivänä.

Olen paljon rennompi kasvattaja, kuin vanhempani, vaikka rajan vetoa meilläkin on. Yritän laskeutua lasten ja nuorten tasolle ja pysyä ajan tasalla ajan hengessä. En puutu lasten pukeutumiseen tai harrastusten valintaan. Yritän nauttia lapsistani. (...) Olen äitinä varsinainen kanaemo, toisaalta salliva, enkä aina johdonmukainen rajoja määriteltäessä. (E:n tytär)

Sotalapsuudella ei todennäköisesti ole paljoakaan vaikutusta siihen millaista kasvatusta juuri tässä perheessä on ollut. Edellä ollut on vain esimerkkinä siitä miten sotalapsen tytär omaa kasvatustaan kuvaa. Yhtä hyvin kysymys voisi olla paperimiehen tyttärestä tai mistä tahansa perheestä. Sotalapsuus kasvatuksessa näkyi perinteiden ja tapojen siirtämisenä ja ruotsin kielen oppimisena. (ks. kappale Arki ja juhla kasvatuskodissa). Lisäksi kaksi haastattele-

mistani sotalasten tyttärinä asui tai oli asunut ulkomailla, ja näin siirtolaisuus jatkui heidän perheissään.

Pesonen ym. (2008) tarkastelee sotalasten ikäkohorttiryhmän varhaisen eron vaikutuksia lisääntymisterveyteen myöhemmässä elämässä. Tutkimuksen, johon kuului 396 entistä sotalasta ja 503 verrokkia, tuloksissa todetaan tällä sotalasten ryhmällä olleen aikaisempi puberteetti ja enemmän sekä nuoremmissa iässä hankittuja lapsia kuin verrokkiryhmällä. Avioeroja tutkituilla entisillä sotalapsilla oli vähemmän kuin verrokeilla. Oman aineistoni äideillä oli myös useita lapsia. Saattaa olla, että haastatteluun vanhemmuudesta valikoituivat ne, jolla oli siitä paljon kerrottavaa.

Monet Ruotsin vuodet etäännyttivät omasta biologisesta äidistä. Aineistoni puhuu kiintymyksestä ruotsalaiseen kasvattiäitiin, ja pakoksi koetun paluun jälkeen oma koti oli vieras. Suomeen palatessa suhde äitiin on ollut hankala esimerkiksi kolmevuotiaana siskonsa kanssa Ruotsiin lähetetyille haastatellulle. Haastateltu oli kiintynyt kasvattiperheeseensä ja hän toteaa että suhdetta oli vaikea muuttaa jälkikäteen, vaikka ymmärsi nyt vaikeat olosuhteet lähettämisenä syynä.

Niin, ja näin ollen jotakin sellaista on että meillä ei ollut lapsi-äitiusuhdetta, mut kuitenkin että hyvin tultiin toimeen ja äiti siitä kärsi. (Henkilö C)

Vaikeat taloudelliset olosuhteet olivat myös toisen haastatellun pienenä Ruotsiin lähteneen matkan syynä. Asiasta ei paljoa puhuttu, ettei olisi turhaan tuotettu huonoa mieltä äidille vanhoja kaivelemalla.

Pelkäs sitä, että se on äitille niin kipeä paikka, mut sen verran kun mä kysyin äitiltä, että miksi hän lähetti meidät. Niin hän sanoi siksi juuri, kun hän ei saanut työtä. (Henkilö A)

Kummatkin haastatellut olivat kolme-neljävuotiaita lähtiessään ja viettivät kasvattivanhempiansa luona vuosia. Oli luonnollista, että biologinen äiti tuntui palatessa aluksi vieraalta, ja tilanne oli hankala myös äidille. Onhan ero lapsesta ollut vaikeaa myös äidille, joka on lähettänyt lapsensa pois. Äidit, jotka joutuivat lähettämään lapsensa Ruotsiin pohivat valintojaan myöhemmin monelta kannalta. Useat ruotsalaiset perheet halusivat adoptoida kasvattilapsensa ja suomalainen äiti joutui pohtimaan tätäkin asiaa lapsen näkökulmasta ja omastaan. Haastateltu kertoo äitinsä miettineen myöhemmin lasten kasvattiaikaa ja adoptointiasiaa sekä kysyneen lapsiltaan heidän mielipidettään asiasta vielä heidän ai-

kuistuttuaan. Lapset itse eivät nähneet tapahtuneessa mitään väärää vaan olivat tyytyväisiä saamastaan tuesta.

H: Että siitä pikkasen niinku syyllistää. Sitten olihan äitillä, että se kysyi, että tekikö hän väärin. Kyllä hän kysyi meiltä.

M: Niin..

H: Kyllä äiti sitten elikin yhdeksänkymmentävuotiaaksi, ja kyllä hänelle pidettiin syntymäpäiviä ja puheita. Oltiin kiitollisia hänelle, että lähetti meidät. Että kun me saatiin, me saatiin toinen perhe. (Henkilö B)

Räsänen (1988, 112) korostaa, että hänen tutkimuksessaan valtaosalla sotalapsista suhde biologiseen äitiin on jäänyt etäiseksi. Syynä tähän hän näkee varhaisen separaation ja sen johdosta tulleet korvaavat ihmissuhteet Ruotsissa. Toisaalta kokemus hyvistä perhesuhteista sekä Suomessa että Ruotsissa voidaan nähdä suojaavana tekijänä.

Varhainen separaatio ja ero äidistä voi vaikeuttaa turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä. Tutkielmassani mukana olleissa oli sekä pikkulapsi-iässä että koululaisena Ruotsiin lähetettyjä. Pienelle lapselle muodostuu vähitellen kiintymyssuhde hoitajaansa sen kokemuksen pohjalta miten häneen reagoidaan vuorovaikutustilanteissa ja kuinka hän saa tarpeisiinsa tyydytystä, turvaa sekä ymmärrystä. Kiintymyssuhde muodostuu, kun lapselle kehittyvät valmiudet tunnistaa oma hoitajansa ja ero tästä noin puolen vuoden iästä lähtien. Kiintymyssuhdetta alettiin tutkia viime maailmansodan jälkeen ja varsinaisen kiintymyssuhdeteorian kehitti englantilainen psykiatri John Bowlby. Kiintymyssuhteeseen liittyvää käyttäytymistä on tutkittu yksivuotiailla, ja kaksivuotiailla kiintymyskäyttäytyminen on jo melko pysyvää. Kiintymyssuhdeteorian mukaan äiti on lapselle tärkein henkilö. Tutkittaessa suhteen laatua vierastilannemenetelmällä on otettu huomioon miten lapsi reagoi ja toimii eri tilanteissa; kun äiti on läsnä, kun äiti poistuu, kun äiti on poissa ja kun äiti palaa. Myös äidin käyttäytyminen näissä tilanteissa ja vuorovaikutuksessa on merkittävää. (Bowlby 1982, 334–334) Kiintymyssuhdeteoriaa on sovellettu ja tutkimusmenetelmiä kehitetty viime vuosikymmenien aikana mittaamaan esimerkiksi aikuisten kiintymyssuhteen laatua. (Ks. esim. Cassidy & Shaver 1999.)

Kiintymyssuhdetta vierastilanteessa soveltanut Mary Ainsworth on jaotellut kiintymyssuhdemallit luokkiin B, A ja C. Luokassa B, johon suurin osa tavallisessa perheessä kasvaneista lapsista hänen tutkimuksissaan kuului, lapsia nimitetään turvallisesti kiintyneiksi. He

leikkivät aktiivisesti ja etsivät turvaa, kun sitä tarvitsevat lyhyen eron jälkeen. Turvallisesti kiintyneet antavat lohduttaa itseään ja tyyntyvät helposti. He reagoivat äidin paluuseen ilahtuneena ja vastaanottavaisesti. Turvattomasti kiintyneet Ainsworth jakaa luokkiin A ja C. Luokassa A turvattomasti ja välttelevästi kiintyvät lapset välttelevät äitiään, kun hän palaa. Vieraaseen henkilöön he ovat yhteydessä mielellään. Luokassa C turvattomasti ja ristiriitaisesti kiintyneet samanaikaisesti hakeutuvat vuorovaikutukseen, mutta vastustavat äidin hoivaa, kun hän palaa. He osoittavat myös aggressiota hoitajaansa kohtaan. (Bowlby 1982, 337–338) Turvattomiin kiintymyssuhdemalleihin on liitetty myöhemmin lisäksi jäsentymätön. Jäsentymättömässä kiintymysmallissa lapsi on kokenut pelkoa ja vaarallisuutta eikä hän ole voinut luottaa hoitajaansa. Pelon ja sodan kokeminen lapsuuden hoivasuhteessa voi altistaa aikuisena siihen, että toisiin ihmisiin on vaikea luottaa (Näre & Kirves 2007, 13). Lapsuudessa ja aikuisena vallitsevien kiintymyssuhdemallien jatkuvuus on melko vahva (noin 60–80 % tutkituista). Monet tekijät elämän varrella vaikuttavat kuitenkin kiintymyssuhdemalleihin ja voivat muuttaa niitä. Esimerkiksi jos turvattomasti kiintynyt lapsi on myöhemmässä elämässään käsitellyt lapsuuden kokemuksia ja kyennyt luomaan ainakin yhden turvallisen aikuisiän kiintymyssuhteen, voivat aikuisiän kiintymyssuhdemallit muokkautua turvallisempaan suuntaan. (Salo 2003, 72–73.)

Kiintymyssuhdemalleja pidetään yhteneväisinä kaikissa kulttuureissa, vaikka luokkien esiintyvyys saattaa vaihdella. Kulttuureissa, joissa korostetaan varhaista itsenäistymistä saattaa A malli olla vallitseva. Airi Hautamäen ym. (2008) tutkimuksessa todettiin kiintymyssuhteen välittyvän isoäidiltä lapsenlapselle. Erityisen paljon äidinäidin kiintymyssuhdemalli ennusti lapsen kiintymyssuhdemallia tämän ollessa kolmevuotias. Vaikka ulkoiset olosuhteet muuttuivat sukupolvien kuluessa, kiintymyssuhdemallit säilyivät. Hautamäen tutkimuksessa tavallisin kiintymyssuhdemalli oli välttelevä. Tunteiden peittämistä on pidetty hyvänä mallina perinteisessä maaseutu- ja työvaltaisessa kulttuurissa. Suomen lisäksi vallitsevaa välttelevää kiintymyssuhdemallia on todettu saksalaisissa tutkimuksissa. Nykyculttuurissa äitien laajamittaisen työnteon on nähty vaativan lapsen varhaista itsenäistymistä. Tutkimuksessa todetaan, että aikuisena tunteita käsitellään silti joustavasti ja mallista on harvoin psyykkistä haittaa. Välttämishakuisuus voi johtaa kuitenkin siihen, että kipeitä tunteita ei uskalleta jakaa ja näyttää toisille, jolloin ne kuormittavat ihmistä.

Äitiyteen liitetään automaattinen kasvatusvastuu lapsesta. Joutuessaan luopumaan lapsestaan äiti joutuu pohtimaan moraalitunteita, kuten *syyllisyyttä*. Lapsistaan erillään asuvien

äitien on todettu tuntevan syyllisyyttä omasta ratkaisustaan antaa lapsi pois vaikka se olisi-kin perusteltua. Tämä on ollut syyllisyyttä suhteessa itselle tärkeään henkilöön eli lapseen. Syyllisyyttä koetaan lapsen kanssa menetetyistä ajasta ja omasta poissaolosta. (Nousiainen 2004, 156, 169.) Äidin oletetaan perinteisesti kulkevan lapsensa rinnalla koko lapsuuden aina aikuisuuteen saakka. Äidit tuntevat velvollisuutta huolehtia synnyttämästään lapsesta ja siksi kokevat syyllisyyttä ollessaan tästä pysyvästi erossa. Syyllisyyteen liittyy huoli lapsen hoidosta ja hyvinvoinnista. Lapsistaan erillään asuvat äidit eivät voi tavata lastaan niin usein kuin haluaisivat. Tutkimuksessa mukana olleet halusivat katkaista syyllisyyden tunteen jatkumon ylisukupolvien. He halusivat käsitellä ja ymmärtää tunteitaan uudelleen ja pyrkivät estämään niiden jatkumisen lapsilleen. Hyvän suhteen muodostaminen lapsiin ja omien ratkaisujen pohtiminen lasten näkökulmasta helpottivat Nousiaisen tutkimia eronneita lapsistaan erillään asuvia äitejä. (mt., 157–160.)

Kulttuurinen tulkinta äitiyden ensisijaisuudesta isyyteen nähden korostaa Alasuutarin (2006,83) mukaan äidin ja lapsen erityistä emotionaalista sidettä. Oletuksena on, että lapsi ja äiti kiinnittyvät toisiinsa vahvemmin kuin isä ja lapsi. Lapsen tunnesuhde äitiin nähdään myös tärkeämmäksi kuin suhde isään. Lisäksi oletetaan, että äidillä on erityinen herkkyys ja kyky havaita lapsen tunnetiloja ja tyydyttää hänen emotionaalisia tarpeitaan. Esimerkiksi lasten kehitystä tiedustellaan aina ensisijaisesti äidiltä. Isän rooli on aikojen saatossa muuttunut ja muovautunut osallistuvaksi, mutta äidin oletetaan yhä olevan lapselle se tärkein ihmis- ja vuorovaikutussuhde. Isän rooli on menneinä vuosikymmeninä ollut passiivisempi ja autoritaarisempi, onhan naisen eli äidin tehtävänä ollut kodin- ja lastenhoito nykyistä useammin. Palkatut kodin- ja lastenhoitajat ovat yleensä olleet myös naisia. Naiseus ja äitiys ovat näin yhdistyneet hoivaan ja kotiin.

Äitiyden kokokuva ei nykypäivänä kuitenkaan ole kodin seinien sisällä, vaikka hoivaaminen on siitä arvokas osa-alue. Asia on problemaattinen sekä feministisen ideologian että pohjoismaisen tasa-arvoisen yhteiskunnan kannalta. Äitiys esitetään usein joko kotiäitiytenä tai työssä käyvän äidin näkökulmasta ja nämä kaksi maailmaa pidetään kaukana toisistaan. Äitiyden käsitettä laistetaan ja kapea-alaiistetaan sen sijaan, että otettaisiin huomioon kokonaisuus, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen eivätkä valinnat kotiäitiyden tai työssä käymisen välillä ole arvosidonnaisia. Eeva Jokinen (1996, 17) puhuu äitisubjektista ja siitä, että kulttuurissamme oikeat, elävät naiskuvat unohtuvat äitimyyttien alle. Feministinen tutkimus tuo esiin äitiyden instituutiona ja toisaalta kokemuksena. Äitiyden kokemus on

tällöin laajempi ja monisyisempi kuin äitiys instituutiona, jossa naiset nähdään ensisijaisesti äiteinä ja äitiyttä ihannoidaan naisen mallina. (Sévon 2009, 12.) Naistutkimus on kiinnittänyt myös huomiota siihen seikkaan, että äitiys on sidoksissa kehollisuuteen. Äitiys sitoo synnyttämisen kautta naisen kehollisuuteen ja kotiin. Äitiyttä on aikaisempina vuosikymmeninä voinut pitää naisen kohtalona, joka estää itsensä toteuttamista muilla elämän osa-alueilla. Toisaalta äitiys on nähty naiselle mahdollisuutena ja sen toteuttaminen on vahvasti kulttuurisidonnaista. Lisäksi äidin ja lapsen välistä sidettä ja tunteita on pidetty ainutlaatuisena vuorovaikutuksena. (Sévon 2009, 18–20.)

Pohjoismaisessa hyvinvointimallissa on pyritty siihen, että sekä isä että äiti toimivat perheessään täysivaltaisina kasvattajina ja toisaalta voivat osallistua perheen ulkopuoliseen ansiotyöhön. Pohjoismaiden hyvinvointipolitiikkaa on pidetty naisia vapauttavana ja naisystävällisenä. (Anttonen & Sipilä 2000, 257). Suomessa äidit ovat olleet arvokas osa työväestöä ja heitä on tarvittu taloudellisen kehityksen ylläpitämisessä erityisesti maailmansotien aikaan miesten palvellessa rintamalla. Jo tätä ennen agraarikulttuurissa naiset tekivät töitä ja toimivat perheen elättäjinä miestensä rinnalla, eikä mies yksin elättäjänä ole ollut maassamme yleisesti perheen mallina. Sodan jälkeen perhetukijärjestelmä lapsilisineen ja kunnallinen lastenhoito on mahdollistanut naisille työssäkäynnin perheen ulkopuolella. Sotien jälkeen luotiin toisaalta myös kuvaa vahvasta suomalaisesta työtätekevästä naisesta. Suomalaiselle yhteiskunnalle ominaista ovat kuitenkin myös käänköpuolena suuret palkkaerot, erot kotitöiden jakautumisessa ja perheväkivalta. (Anttonen & Sipilä 2000, 85–86; Sévon 2009, 13–14.) Jokinen (1996, 178) toteaa, että äitien väsyminen juontaa juurensa osaltaan niihin velvollisuuden tunteisiin, joita sotien jälkeen kerrotut urheiden äitikansalaisten kertomukset ovat synnyttäneet. Urheat äitikansalaiset hoitivat perheensä kantaen usein myös sotarintamalla vammautuneen miehensä työpanoksen. Vaikka nykyäidit eivät ole luterilaisesta velvollisuudesta ja näistä vanhoista yksinselviytyjä ja vastuunkantajamalleista tietoisia, ne seuraavat yhä siinä äitimallissa joita nykyisin toteutetaan. Pohjoismaisen malli, jossa naiset vapautetaan työelämään myös sitoo heidät kotiin useiksi vuosiksi pitkien hoitovapaiden kautta. Äidit tuntevat velvollisuudekseen kantaa vastuuta perheestään usein yksin.

Toisaalta ulkopuolisen hoidon mahdollistuminen ja kasvatusta tukevan toiminnan, kuten lastenneuvoloiden kehitys, on tuonut kasvatustieteeseen myös kolmannen, julkisen osapuolen, joka pyrkii ohjailemaan perheitä kasvatustehtävässään. Jaana Vuoren (2002, 368–

370.) mukaan perheille suunnatussa puheessa laajemmin yhteiskunnallisesti jakautunut kasvatusvastuu ja ohjauksen vaikutus kuitenkin unohdetaan. Tällöin keskitytään puheeseen, jotka Vuori jakaa äidin hoivan ja jaetun vanhemmuuden diskursseiksi. Näissäkin äitikuva on rajallinen, jaettu joko kotiäitiyteen tai työäitiyteen. Miehen asema taas rajoittuu lasten osittaiseen hoitoon ja unohtaen vanhempien keskeiset suhteet tai kotitöiden jakamisen. Naisen ja äidin oletetaan suoriutuvan ja kantavan vastuuta perheestään, vaikka mies tasa-arvon mukaisesti otetaan diskursseihin mukaan. Asiantuntijapuhe on myös sukupuolitunutta, ja miehen tehtävien tulee erota naisen tehtäväkentästä. (Vuori 2002, 368–370.)

Puhuttaessa kyllin hyvästä äitiydestä arvotetaan samalla, että äiti voi myös olla lähtökohdaisesti paha. (Jokinen 1996, 190.) Myös äidit itse ovat hyväksyneet tällaisen ajattelukaa-
van hyvistä ja huonoista äideistä, vaikka äidin ja lapsen vuorovaikutus yleensä on sidoksissa altruismiin, heikomman auttamiseen ja sen antamaan henkilökohtaiseen tyydytykseen. Amerikkalaisen perhetutkimuksen mukaan useimmat äidit pyrkivätkin olemaan todella hyviä kaikilla elämänsä osa-alueilla ja etenkin lasten kasvatuksessa. He pyrkivät lapsikeskeiseen, kasvatustiedostavaan, ammattilaislähtöiseen intensiiviäitiyteen palkkatyön rinnalla. Pyrkimys olla hyvä (ja vielä parempi) äiti johtaa monilla väsymiseen ja epävarmuuteen. Äitien lisääntyvä vastuu kasvattaa kunnan kansalaisia on todettu myös suomalaisessa tutkimuksessa. (Sévon 2009, 30–31.)

7.3 Isoäitiys

Tutkielmassa mukana olleet ovat jatkaneet kasvatustyötänsä lastenlastensa kanssa. Isoäitiys on monen haastatellun ilo ja useilla on jo isompia lapsenlapsia. Suhteet ovat lämpimiä ja yhteyttä pidetään säännöllisesti. Yleensä asia on ollut toisin omassa lapsuudessa. Monilla sotalapsilla omat isovanhemmat ovat jääneet etäisiksi tai heitä ei ole ehtinyt lainkaan tavata. Omiin isovanhempiin ei ole ehtinyt tutustua vaan he ovat kuolleet ennen omaa lapsuus-aikaa.

Kaikki minun isovanhemmat on kuolleet ennen kuin minä synnyin (...) Että minulla ei ole isovanhemmista muistikuvaa.(...) Mä olen yrittänyt korvata omille lapsille mitä minulla ei ole ollut, mutta toisaalta ihmiset elätkin nykyään vanhemmiksi. (Henkilö F)

Joissain tapauksissa kasvattiperheen isoäiti on saanut toimia oman isoäidin korvikkeena. Omat isovanhemmat Suomessa ehtivät menehtyä haastatellun ollessa sotalapsena. Ruotsa-

laisesta isoäidistä tuli haastatellulle kasvattiäitiä läheisempi, tai ainakin nyt hänestä siltä tuntuu. He nukkuivat samassa huoneessa ja mormor teki aina sisätöitä haastatellun kanssa.

Mormor oli mun mielestä vielä läheisempi. Hän teki sisällä niitä töitä ja mamma teki navettatöitä, ei silti kyllä mä siellä navetassa silti olin. En mä siellä mitään tehnyt. Mä nukuin samassa huoneessa mormorin kanssa..ehkä tää tunne on tällainen myöhemmin, koska mun ehti mun omat isovanhemmat kuolla ennen kun mä tulin..että tää on tullu..mut kyllähän mamma tärkeä oli ja oli pappakin ja mulla oli todella hyvä koti siellä. (Henkilö A)

Sotalasten omille lapsille isoäiti on saattanut merkitä paitsi biologista äitiä Suomessa myös kasvattiäitiä Ruotsissa. Kuusi vuotta yhtäjaksoisesti Ruotsin kodissaan ollut sotalapsi kertoo, että suhteet kasvattivanhempiin ovat jatkuneet omien lasten kautta. Haastatellun tytär pitää luonnollisena, että hänellä on kahdet isovanhemmat äidin puolelta.

Ne oli ne Ruotsin isovanhemmat ja sit oli olemassa Suomen mummi, ja sit kun isän vanhempia en ollut koskaan tavannutkaan, ne oli kuollut jo ennen kun olin syntynytkään, et ehkä ne tuntu jotenkin lapsen mielessä loogiselta, että oli kahdet isovanhemmat, vaikka ne nyt sattumalta oli äidin puolelta molemmat. (C:n tytär)

Kolmevuotiaana Ruotsiin lähtenyt isoäiti miettii sotalapsuuden vaikutuksia omaan vanhemmuuteensa. Hän matkustaa tarvittaessa toiselle puolelle Suomea lastenlapsiensa luo hoitamaan ja paikkaamaan kiireisiä perhetilanteita. Turvallinen ja lämmin isoäitisuhde on hänestä tärkeä. Lastenlapsilleen hän haluaa olla läheinen 'luottoaikuinen'.

H: Niin, no ainakin kiinni on pitänyt lapsista, ehkä vähän liikaakin, ja se on jatkunut näitten lastenlasten kanssa

M: Niin aivan, miten se on ollu

H: No aina on tullu kertomaan asioita ja et kerro mummi, niin aina oon luvannut et minkä kerrot niin en kerro. Se pysyy mulla. (Henkilö C)

Avioerot ja uusperheet ovat monen isoäidin arkea. Tässä vaikeassa, uudessa tilanteessa isoäidit ovat auttamassa ja tukemassa lastenlapsiaan sekä näiden perhettä. Lapsensa avioeron jälkeen entinen sotalapsi tukee lastenlapsiaan hankalassa äiti-suhteessa. Lapsenlapselle on muodostunut isoäitiinsä läheinen suhde:

H: Ja hän sanoikin että hän on varma, että sinä et jätä heitä

M: Nyt se sitten on mennyt jo vähän (helpommaksi)

H: Niin, nyt on helpompi ja minä koetin puhua, että äiti on äiti. Kyllä hän on äiti silti. Koetetaan ymmärtää. Et on he käyny äitin luona nyt sitten.

(Henkilö C)

Turvallisuuden tunteen välittäminen ja saatavilla oleminen tuli esille monessa haastattelussa. Isoäidit halusivat olla läsnä lastenlapsiensa elämässä. Haastateltu kertoo pyrkineensä luomaan turvallisuuden tunnetta sekä lapsilleen ja lapsenlapsilleen.

Mä luulen että mä ymmärrän sen miten vanhempien velvollisuus on huolehtia tällaisen lapsen turvallisuuden tunteesta, että se lapsi tuntee olevansa turvallinen ja että häntä hoidetaan. Mä luulen, että siihen se on vaikuttanut että mä oon yrittänyt olla olla näille kaikille sellaisena todella turvallisena tukipylväänä. Ei ole koskaan tullut heille sellaista tunnetta että mä hylkäsin heidät tai joku muu ihminen olisi heille tärkeämpi kuin he. (Henkilö F)

Stina Fågelin ja Anna Rotkirchin (2010, 81) mukaan osallistuvat isovanhemmat haluavat tavata lastenlapsiaan usein ja muodostaa lastenlapsiinsa oikean ihmissuhteen, eivät olla pelkästään lastenhoitoapuna. Aikaa annetaan ja kiireisten vanhempien ollessa omissa puuhissaan lapsi saa leikkiä huolettomia leikkejään sijaiskasvattajiensa kanssa. Toinen isovanhemmuuden rooli liittyy perinteiden välittämiseen. Omilta isovanhemmilta opittuja tapoja ja arvoja halutaan siirtää omille lastenlapsille. Usein mummot haluavat olla myös käytännön töiden opettajina lapsilleen. Edellisille sukupolville ominainen opetus vaatimattomuuden ja nöyryyteen on kuitenkin nähdään kuitenkin huonon itsetunnon lähteenä ja se on jätetty. Entisaikaa ja nykyaikaa isovanhempien mielestä erottaa se, että nykyään on enemmän tietoa, leluja ja valmista elämää, mutta toisaalta aikuisilla on lapsilleen vähemmän aikaa kuin ennen. Nykyaika koetaan kiireisenä ja rakkautta koetetaan korvata tavaroilla. (Fågel 2010, 52–67.)

Uusperheen isovanhempana olo on haasteellista, ja isovanhempien on otettava huomioon muuttuneet perhetilanteet. Jos he voivat asettua eron ja sen aiheuttamien ristiriitojen ulkopuolelle isovanhemmuussuhteen muodostaminen ja ylläpitäminen on helpompaa. Olen-naista on kuinka uusperheen vanhemmat isovanhempiin suhtautuvat ja usein isovanhemat voivat tarjota huoletonta yhdessäoloa lastenlapsilleen ilman ristiriitoja tai paineita. (Laru ym., 2010, 110.) Jos lastenlasten perheissä on ollut avioeroja, ja isoäiti on pyrkinyt

auttamaan lasten kasvatuksessa. Kodissaan, omakotitalossa haastateltavalla on oma huone lastenlapsien harrastuksille.

Sitten lapsenlapset on joutuneet kärsimään näistä eroista..ja senkin takia mä oon yrittänyt luoda heille sellaisen turvallisen tunteen että täällä ei..täällä yritetään pitää hauskaa ja elää mahdollisimman normaalia elämää. Olen yrittänyt järjestää heille kaikenlaista pientä hauskutusta. (Henkilö F)

Leena Eräsaaren (2002) mukaan nykyajan isoäidit haluavat usein tehdä omassa roolissaan erilaisia ratkaisuja kuin aikoinaan omassa vanhemmuudessa oli esimerkiksi ajan puutteen vuoksi mahdollista. Isoäidit ovat ensin olleet itse äitejä ja näin rooli on osa laajempaa sukupolvien ketjua. Eräsaaren mukaan lapsilta puuttuvan ajan korvaaminen on mummouden keskeisiä piirteitä, mutta suhteessa lapsenlapsiin korostuu vapaaehtoisuus toisin kuin varsinaisilla äideillä. Usein isoäidit korvaavat suhteessa lastenlapsiinsa niitä asioita, joita omilta lapsilta puuttui tai jotka olivat epätyytyttäviä. Usein mummot eivät ole myöskään tyytyväisiä omien isovanhempiensa toimintaan ja haluavat olla erilaisia omassa roolissaan. Tällaisia asioita voivat olla entisaikojen ahdasmielinen uskonnollisuus, josta pyritään pääsemään eroon. Tunteita ja lähellä olemista pyritään myös välittämään vaikka oma isoäitisuhde olisi jäänyt etäiseksi. Lapsenlapsilleen modernit isoäidit haluavat antaa aikaansa ja tehdä sellaisia asioita heidän kanssaan, joihin omilla vanhemmilla ei ole aikaa.

Isovanhemmuus voi muuttua myös perheiden kansainvälistyessä. Haastatellulla on lapsenlapsia ulkomailla ja he tapaavat säännöllisesti, mutta välimatkan takia eivät kuitenkaan usein. Hän on lukenut Merete Mazzarellan kirjan *Illalla pelataan Afrikan tähteä* (2008), joka hänen mielestään kuvaa hyvin muuttuvia suhteita isovanhempien ja lastenlasten välillä.

Isovanhemmuus ei ole enää sitä mitä se on ollu Suomen maassa ja ehkä muuallakin kun toi kansainvälisyys on niin yleistynyt, että on erilaisia avioliitoja eri puolilta. Tosiaan meidän vävy on Euroopasta, hän on siellä käynyt koulunsa. Niin siinä on käsitelty kivasti sitä eri näkökulmista. Siinähan oli pojan, muistaakseni he oli pojan lapset tän Merete Mazzarellan nämä mitä hän käsittelee, että ne on vieraampia kuin mitä ennen vanhaan. (Henkilö E)

Mazzarellan (2008) kirja on viimevuosina paljon suosiota saanut kuvaus avioeroperheestä ja perheiden globalisaatiosta. Kirjan perheessä, kuten monissa suomalaisissa perheissä, on

omia ja uuden aviopuolison lastenlapsia. Oman lapsen avioeron vuoksi yhteys entisiin kumppaneihin monimutkaistuu, ja vanhemmuussuhdetta täytyy miettiä monelta kannalta. Välimatkat lastenlasten ja isovanhempien välillä ovat pitkät, joten arkinen yhteiselo on hankalaa. Harvoin tavattaessa yhdessäolosta tulee jonkinlaista juhlaa, kun koetetaan elää koko vuosi kerralla. Samalla Mazzarella pohdiskelee jatkuvaa lähtemistä, eron synnyttämää kaipuuta ja juurettomuutta. Perinteitä siirtävän mummon rooli on haasteellinen globalisoituvassa maailmassa.

Useille haastatelluille oma isoäiti on jäänyt etäiseksi. Poikkeuksen tekee seuraava haastatettava, jolle juuri isoäiti oli merkittävä aikuissuhde hänen lapsuudessaan. Lapsuudessaan hän vietti taiteellisen isoäitinsä kanssa aikaa. Isoäidin kertomat sadut ovat jääneet mieleen vieläkin ja auttaneet vaikeissa tilanteissa. Tässä kohdassa aineistoni puhuu siitä, että sotalapsuuden voi tulkita myös resurssina ja voimavarana.

Hän maalasi aivan ihania tauluja ja mä olin mallina ja hän kertoi mulle satuja..aivan mahtavia satuja. Hänellä oli taito kertoa ja samanaikaisesti, kun hän vähän tarkasti, mä muistan vielä venäläisen kirjan jossa oli musta niin ihmeelliset kirjaimet niin hän aina tsekkas sieltä et mitä hän nyt kertoo, niin hän kertoi mulle kaikki nämä Grimmin sadut ja sitten hän antoi mulle nämä Tuhat ja yhden yön sadut. (..) no, mulla on samantyyppisiä sanotaanko taipumuksia että mul on valtava mielikuvitus ja mulla oli valtavasti hyötyä siitä sitten, kun mä jouduin Ruotsiin..Mä oli ensimmäistä kertaa kolmevuotiaana Ruotsissa talvisodan aikana ja sitten toinen kerta täällä Helsingissä oli valtavat pommitukset vuonna nelkytneljä. Silloin mä jouduin taas Ruotsiin ja silloin mä muistan että mä kerroin itselleni näitä satuja, joissa mä olin prinsessa. (Henkilö G)

Oman isoäidin lukemat sadut ovat olleet henkilölle tärkeitä. Satujen merkitys on ilahduttava lasta ja monilla kansansaduilla on myös opettavia tarkoituksia. Tarinoiden lopussa sankari yleensä voittaa, ja lapselle tulee hyvä mieli. Lapset voivat samaistua satujen hahmoihin ja kokea ne läheisiksi itselleen. Se, miten lapsi tulkitsee tarinat, johtuu sekä hänen kehitystasostaan että elämäntilanteestaan. Terapeuttiset sadut pyrkivät lievittämään lapsen mielihäpeä ja esimerkiksi hylätyksi tulemisen tunnetta. Mielikuvien kautta lapsi oppii, että myös kuvitteellisilla henkilöillä on ongelmia. Mielikuvitushahmojen onnistumisia lapset voivat soveltaa itseensä vaikeissa tilanteissa. Kuvitteellisesti esitetyt asiat eivät ahdistakaan lasta niin

kuin todellisuus saattaa. (Ylönen 2000, 49–68.) Mielikuvituksen avulla vaikeissa tilanteissa lapsi siirtää itsensä toiseen maailmaan, ja kipeä todellisuus hämärtyy hetkeksi. (Kaplan 2002, 127.) Isovanhemmalle ja lapselle satujen kertomisesta voi muodostua merkittävä yhdessäolon muoto, joka muistetaan. Etenkin perinteiset, vanhat sadut, jäävät lapsen mieleen ajatuksia herättävinä. (Luumi 2008, 17.)

Eliniän kasvun sekä avioerojen ja uusperheiden takia lapsilla on nykyään enemmän isovanhempia kuin aiemmin (Eräsaari 2002). Aiemmin lapset olivat vanhuuden turva yhteiskunnan tuen puuttuessa. Se millaiseksi vanhuuden päivät muodostuivat poikkesi sen mukaan asuttiinko maaseudulla vai kaupungissa tai työläis- vai säätyläiskodeissa. Maaseudulla talollisilla oli mahdollista pitää huolta isoäidistä, ja hän osallistui perheen arkeen. Tilalla saattoi asua kaksi sukupolvea ja nuorempi sukupolvi oli syytingin muodossa velvollinen huolehtimaan vanhemmasta, joka oli luovuttanut tilan lapsilleen. Työläiskodeissa ei yleensä ollut tilaa vanhalle polvelle. Vanhan, kodittoman kansanosan olot olivatkin puutteelliset ennen köyhäinhoitojärjestelmän kehittymistä. Säätyläiskodeissa sen sijaan isoäiti saattoi olla merkittävä päättäjä ja vaikuttaja perheessä. Isoäideillä on ollut esimerkiksi tärkeä rooli sukuyhteyden ja perhejuhlien järjestäjänä ja tämän tradition siirtäjänä äidiltä tyttärille. Maaseudullakin yhteisöllisyys muuttui vähitellen työn muutosten kautta ja ydinperheestä tuli uusi ihanne lasten kasvattajana. Moderni isoäitiys on syntynyt kaupungistumisen johdosta. Nykyisin isoäidit voivat osallistua halunsa mukaan lastenlastensa perheiden tukemiseen ja hakevat paikkaansa sekä asemaansa ydinperheen ulkopuolelta. (Kolbe 2004, 17–25.)

Tutkimuksen mukaan (Tanskanen & Hämäläinen & Danielsbacka 2009) sukulaivalinta ohjaa perheiden käyttäytymistä vielä moderneissakin perheissä. Tyttäret hakevat ja saavat lastenhoitoapua eniten omilta äideiltään. Vähiten apua haetaan ja saadaan isän isiltä. Sukujen naislinjat ovat siten vahvoja edelleen. Tätä on selitetty sukulaisuuden geneettisellä todennäköisyydellä, joka naisilla on selvempi sekä halulla turvata seuraavan sukupolven selviytymistä ja siinä sivussa omien geenien jatkumista lastenlapsissa. Isovanhemmat myös antavat apuaan sitä todennäköisemmin mitä nuorempia apua pyytävät lapsiperheet ovat.

7.4 Perheen vuorovaikutus

Avoimen keskustelun korostaminen on eräs haastateltuja yhdistävä tekijä. Useat haastatellut kokevat tärkeänä, että vaikeista asioista keskustellaan perheissä. Vaikka menneet asiat voivat olla hankalia käsitellä, niitä ei salata vaan seuraavalle sukupolvelle tehdään selväksi

oma elämänselbstoria. Haastatellun tyttären lapsuuden perheessä puhuttiin sotalapsuudesta avoimesti:

Niin, olihan se sitä kautta ihan selvää..heti kun sellanen käsitys muodostuu että miten äidillä nyt voi olla kahdet vanhemmat, niin sitä kautta, kun äiti on ollut sotalapsena. Ei sitä meillä koskaan salattu. (C:n tytär)

Puhumisen kulttuuria pyrittiin pitämään yllä myös seuraavan haastatellun perheessä. Keskustelu on tuntunut luontevalta ja kuulunut asiaan. Asioista on keskusteltu myös haastatellun tyttären perheessä:

Ja onko sitten myöskin sitä, että tietysti että äiti on elänyt sen lapsuuden niin on ollut pakko puhua niistä asioista, niistä ikävistä, niin sit on tavallaan tuonut sen myös perheelleen malliksi että asioista on puhuttava. (B:n tytär)

Jatkuvuus puhumisen kulttuurissa näkyy muissakin perheissä. Haastateltavan äiti oli kokenut kovan lapsuuden huutolaislapsena ja halusi keskustella vaikeistakin asioista avoimesti. Joskus haastateltava sai kuulla tarinoita jopa vaivaantumiseen asti.

Meidän perheessä siis lapsuuden perheessä siis todella keskusteltiin, äiti piti huolen siitä että aina puhuttiin. Mutta hirveän monet sotalapset on sanoneet että heidän perheessä puhuminen oli kielletty, että ei saanut puhua sotalapsuudesta. Mä ihmettelen kovasti, meidän perheessä ei tällaista ongelmaa ollut. Äiti oli karjalainen ja hänellä oli, hän suorastaan..joskus toivoi että äiti puhuisi vähemmän kun otti esille niin kipeitäkin asioita ja niitä ruodittiin ja itkettiin ja ruodittiin ja tehtiin vaikka mitä temppuja. Että mä oon jatkanut omien lasten, ei niinkään omien lasten vaan lastenlasten kanssa et mä haluan puhua asioista. En mä sillä tavalla, että mä sillä tavalla että kamalan negatiivisia asioita toisin esille en mä halua rasittaa heitä tällaisilla vaan päinvastoin turvallisuutta ja valoisuutta tuovilla asioilla. (Henkilö F)

Joo siitä on puhuttu..mut tietenkin joitain yksityiskohtia on voinut jäädä hämärän peittoon. Mutta, koska meillä on niin kiinteät välit ollut, mä järjestin joku kesä sitten, kymmenen vuotta sitten, näille serkuille siis mun pojille ja kaikille näille serkuille serkkukokouksen tänne Helsinkiin. Ne tuli sieltä Ruotsista melkein kaikki. (Henkilö F)

Sinikka Kumpula (2010, 77–78) korostaa, että tieto arkaluonteisista aiheista, kuten sisällissodasta tai traumaista jää usein puheen varaan. Hän korostaa ns. *hiljaisen tiedon* merkitystä ja sen siirtymisen tärkeyttä sukupolvilta toiselle. Tällaista tietoa ei ole kirjoissa tai kansissa, vaan sen kertominen jää usein suusanalliseksi viestinnäksi. Usein isovanhemman kertomukset poikkeuksellisista tapahtumista ovat lapselle mielenkiintoista kuultavaa. Kertoessaan suvulle merkityksellisistä tapahtumista isovanhemmat tekevät palveluksen seuraaville sukupolville hiljaisen tiedon siirtäjinä. Henkilö G on tästä hyvä esimerkki, ja hän on kirjoittanut kirjan muistelmistaan lastenlapsilleen. Suvun historia onkin täynnä traumaattisia tapahtumia ja hän haluaa niitä tuoda esille.

Että vaikka mä itse olen sotalapsi niin olen samanaikaisesti myös sotalapsenlapsi, koska mun vanhemmathan on mukana tässä. Kun meillähän oli tämä sisällissota täällä ja mun isoäiti kuoli siihen, hän oli niin rasittunut, kun hän synnytti vauvan ja joutui vankileirille. Ja sitten hän kuoli.. (..) kyllä se oli.. (..) Äidin vanhemmat asuivat Pietarissa, kun oli tää vallankumous, että kymmenvuotiaana hän oli mukana tässä. (Henkilö G)

Kaikissa kodeissa sotalapsuudesta ei kuitenkaan puhuttu avoimesti. Sotalapsi-asiasta *puhumattomuus* jatkui lapsuudesta vanhemmuuteen. Haastateltu tarttui aiheeseen vasta lasten aikuistuttua, eikä ole heitä halunnut aiheella rasittaa. Hän pitää hyvänä ratkaisua ettei sotalapsuudesta puhuttu paljoa omille lapsille. Henkilöstä tuntui, että asiasta ei muutenkaan aiemmin voinut puhua vapaasti. Myöhemmin hän on käsitellyt asiaa ja työstänyt sitä mielessään.

Tässä loppuaikana (ennen äidin kuolemaa) niin alettiin puhua jo sinä aikana niin puhuttiin tuossa pihassa mun siskon kanssa ja äiti tuli ja kysyi että 'mitä te täällä juttelette' niin sanottiin 'ei me mitään'..että kyllä se oli jotenkin sellaista. (...) Silloin kun me lapsena puhuttiin kahdestaan, niin meidän ei puhuttu, täähän oli kipeä aihe äitille ja vähän kaikille..ja tästähän ei puhuttu koko Suomessa mitään että jotkuthan ei tiedä siitä mitään..mä oon työstänyt sitä asiaa ja itse omasta mielestäni aika hyvin toipunut ja käynyt läpi. (Henkilö A)

Yleistä puhumattomuutta selittää yleinen ilmapiiri, joka vallitsi sotavuosien jälkeen Suomessa. Suomettumisen ja kylmän sodan aikaan vältettiin keskustelua ristiriitaisia tunteita herättävistä asioista ja keskityttiin hyvien ystävyysuhteiden luomiseen Neuvostoliittoon. Poliitiikan muuttuminen itänaapurissa viime vuosisadan loppukymmeninä mahdollisti kes-

kustelun myös sodan vaietuista puolista. Julkisuudessa puhuttiin sotalapsien lähettämisen taustoista, ja siitäkin oliko lähettämisen taustalla lasten turvallisuuden lisäksi myös pyrkimys säilyttää pohjoismaiset suhteet ja suomalainen geeniperimä. (Saarikoski 2005, 133.)

Sotalapsena Skånessa ollut kirjailija Eila Kostamo (2006, 226–227) kertoo olleensa lapsena vilkas keskustelija ja nauttineensa pitkistä juttelutuokioista skånelaismammansa kanssa. Palatessaan Suomeen hän sai huomata, että täällä ei diskuteerattu vaan kodin ilmapiiri oli erilainen kuin Ruotsissa. Kostamo pohtiikin oliko tällä vaikenemisellä merkitystä hänen päätymiselleen kirjailijaksi. Hän rinnastaa ruotsalaisen keskustelukulttuurin ja suomalaisen vaikenemisenkulttuurin.

Sotalapset jäivät kokemustensa kanssa melko yksin. Toisen maailmansodan keskelle joutuneille lapsille kävi näin myös muualla maailmassa. Kaplanin mukaan (2002, 216) välttämällä keskustelua traumaattisista asioista lapsia pyrittiin suojelemaan. Sodan jälkeen ei vielä tunnettu nykyisen kaltaista kriisiterapiaa, jossa lapset olisivat päässeet läpikäymään ja puhumaan kokemuksistaan tai heidän perheitään olisi henkisesti autettu vaikeassa tilanteessa. Monesti pidettiin parempana vaieta kipeistä muistoista. Lastensiirtokomitea ja myöhemmin jälkihuoltokomitea pyrkivät huolehtimaan sotalasten paluuseen liittyvistä ongelmista. Yleensä apu oli kuitenkin taloudellista tai suoraan sairaanhoitoon liittyvää, vaikka vanhempia myös neuvottiin esimerkiksi yhteydenpidossa Ruotsiin. Ongelmia ei osattu tarpeeksi tunnistaa, vaikka lentolehtisiä ja kiertokirjeitä lähetettiin kouluille ja vanhemmille. (Salminen 2007, 240–264, Kostamo 2006, 226.)

Kiinnostavan näkökulman suomalaiseen vaikenemiseen perheissä tarjoaa Erkki Kujala (2007), joka on tutkinut sodan vaikutusta perhe-elämään ja isäsuhteeseen myöhemmillä sukupolvilla. Hänen aineistossaan vaikeneminen ja työhön pakeneminen oli läsnä useilla sota-ajan lasten lapsenlapsillakin. Sodan aikaan isä oli poissa maanpuolustuksessa ja myöhemmin muutoin poissa, joko töissään tai omissa maailmoissaan. Sodan ja jälleenrakennuksen aikaan arvostettiin työtä. Maaseudulla työnannon merkitys opetettiin jo pienille lapsille (mt., 248–249) ja joutavanpäiväistä keskustelua ei arvostettu.

7.5 Sotalapsuuden perintö

Tutkimukseen valikoitui osallistumaan pääosin henkilöitä, joilla oli sotalapsuus toimi eräänlaisena resurssina elämässä. Vaikeudet oli tehty heidän mielestään voitettaviksi ja oma historia antoi mahdollisuuden ymmärtää erilaisuutta. Omassa perheessään he halusivat

antaa lapsilleen mahdollisuuksia toteuttaa itseään ja toisaalta toimia turvallisina tukipylväinä myös lapsenlapsilleen. Monet näkivät sotalapsuudessa olleen hyviä ja vastuuntuntoa kasvattavia puolia ja se koettiin eräänlaiseksi seikkailuksi.

Siis aina mull on ollu sellanen vastuuntunto, vaikka mä oon ollu vilkas ja kaikkea ja larvasin koulujuttujen kanssa. Mä oon ollu vastuuntuntoinen ja sen minkä mä oon päättynyt niin..että tässä ei kyllä nyt itkut auta..ei kun mä meinaan sitä, joka on niin kuin opettanut selviytymään. Ei ole tarvinnut mihinkään terapiaan mennä, en tiedä olisiko se ollut parempi jossakin vaiheessa..mutta mä sanoisin että se kielitaito se oli kyllä hirveen tärkeä. (Henkilö E)

Kyky tunnistaa ja ilmaista omia tunteitaan, yleisemmin sensitiivisyys, saattaa olla kehittynyt sotalapsille lapsuuden vaikeiden tilanteiden kautta. Räsänen (1988, 77) tutkimuksessa vertailuryhmä reagoi psyykkisiin oireisiin somaattisesti, kun taas sotalapsiryhmä osasi tunnistaa ja käsitellä omia tunteitaan paremmin. Lapsuuden työskentelymallit ja taidot ovat näin olleet hyödyksi sotalapsille. Carneiro ym. (2003, 12) korostavat lapsuudessa opittujen taitojen ja työskentelymallien merkittävyyttä. Nonkognitiiviset ja sosiaaliset taidot ovat elämäkulussa tärkeitä ja niistä on eniten hyötyä, kun ne opitaan jo aikaisin lapsuudessa.

Itse sotalapsuuden vaikutusta omaan elämäntapaan oli hankalaa arvioida. Kielitaito ja suhteet naapurimaahan koettiin hyviksi, elämää rikastaneiksi asioiksi. Tärkeimpinä asioina Ruotsin ajoilta moni arvioi tutustumisen ruotsalaiseen kulttuuriin ja elämäntapaan. Sotalapsuusajasta on useille ollut omasta mielestään hyötyä ja se on auttanut selviytymään muistakin vaikeista tilanteista. Lapsuutensa perheeltä haastatellut tyttäret kertoivat peri-neensä positiivisen elämäntapojensa ja suvaitsevaisuuden erilaisuutta kohtaan. Toisaalta pyrittiin turvallisuuteen ja omien lapsien pitämiseen lähellä itseään. Osa haastatelluista oli valmis lähettämään lapsensa tarvittaessa sotalapseksi, mutta osa olisi päätenyt toiseen ratkaisuun.

Jollain lailla uskon että ei oo vaikuttanu, ainoa millä lailla ois voinu et jos ois tullu sellanne tilanne, etät olisi pitänyt jotain tommosia ratkaisuja tehdä mitä mun kohdalla tehtiin. Niin siinä mä päätin, että ikinä mä en lapsista luovu. Ja siinä, että minä pidän et kaikesta huolimatta se oli virhe, vaikka mulla on hyvät muistot ja muut, mutta kyllähän se on kauheesti arpia jättänyt. (Henkilö A)

Luulen, että siihen se on vaikuttanut et mä oon yrittänyt olla olla näille kaikille sellaisena todella turvallisena tukipylväänä. Ei ole koskaan tullut heille selasta tunnetta, että mä hylkäisin heidät tai joku muu ihminen olisi tärkeämpi kuin he ja sitten se, että asioista keskustellaan. (Henkilö F)

Haastatellut sotalasten lapset kertoivat kasvatuksesta omassa lapsuuden perheessään ja omasta tavastaan kasvattaa omia lapsiaan. Sotalapsuuden vaikutusta tähän kasvatustapaan on vaikea arvioida. Tyttäret kertoivat siitä miten he erosivat omista vanhemmistaan kasvatelijoina ja mitä asioita he arvostivat. Vanhemmilta oli opittu puhumisen kulttuuria ja neuvottelevaa kasvatustapaa. Toisaalta haluttiin olla vapaampia kasvatuskäytännöissä kuin edellinen sukupolvi oli ollut. Sotalapsuus nähtiin äidin voimavarana ja konkreettisena perintönä siitä oli monessa perheessä sujuva ruotsinkieli.

Mä oon kokenut sen sellaisena positiivisena lisänä, just sen kautta kun on tullut se kielitaito. Muistan että silloin kun olin ihan pieni, kun on käyttänyt jotain tiettyjä sanontoja tai lukenut tai laulanut jotain. Se ruotsin kieli on tullut sitä kautta, eikä vaan kun me ollaan muutettu Ruotsiin. (C:n tytär)

Äidin varhaislapsuus sotalapsena ja paluu ovat vaikeita asioita, mutta niistä on keskusteltu ja usein tytär on kokenut äidin sotalapsuudella olleen myös positiivisia vaikutuksia. Aika toisessa maassa on lisännyt kiinnostusta muihin kulttuureihin ja tuonut sosiaalista pääomaa.

Kyllä mä niinku äitin sotalapsuuden koen sellaisena positiivisena asiana ja en tietysti osaa samaistua samalla tavoin niihin hänelle vaikeisiin tunteisiin. (C:n tytär)

Äiti kertoi aika usein sotalapsuudestaan, ja aina pelkästään positiivisesti. Hänelle sotalapsuus oli seikkailu, onnellinen aika runsauden ja tasapainoisen elämän keskellä. Hänen kertomansa mukaan hänellä oli turvallinen tunne ja tieto kotiinpaluusta oli selvä. (...) Kun olin nuorempi, minusta tuntui 'hienolta' että äiti on ollut Ruotsissa hienossa perheessä, oppinut kielen ja saanut nauttia Astrid Lindgrenin kuvaamasta perhe-elämästä kauniissa maisemissa. Se, että äiti sai kokea eri kulttuuria on varmasti avannut meidänkin silmiämme ja halua kokeilla uusia asioita, oppia kieliä ja uusia kulttuureja. (E:n tytär)

Mukana olleet sotalapset ovat joutuneet siirtymään ja muuttamaan elämänsä aikana useasti. Heidän on kertomansa mukaan helppo asettua siirtolaisten rooliin. Useat haastatellut ovat olleet sekä evakossa että sotalapsina. Haastatellut vertaavat kokemuksiaan ja tilannettaan maahanmuuttajiin tai nykyisiin sotapakolaisiin. Yksi haastateltu näkee yhtäläisyyttä myös avioerolapsiin, jotka kulkevat vuoroviikoin kodista toiseen.

Se on sama juttu, että jos menee hyvin niin ne ei haavoitu. Sama pätee näihin sotalapsiin ja onhan niissä paljonkin katkeria muistoja. (Henkilö B)

Kiitollisuus ja eräänlainen usko hyvään tahtoon on läsnä sotalasten aineistossa. Haastatelluille matka pois kotoa oli merkittävä, joskus pelottavakin, lapsuuden kokemus. Siitä jäänyt kuitenkin myös hyviä muistoja ja etenkin uskoa ihmisten hyvyyteen ja keskinäiseen luottamukseen. Suojelevat enkelit ovat olleet mukana lapsuuden matkalla ja näihin yhä uskotaan.

Siitä mulla on jäänyt sellainen...semmoinen sitten että mä uskon enkeliin. Niin että mä puhun niistä paljon. (...) Niin, että ne on sellaisia suojeleuksia. Minä olen meidän lapsillekin aina sanonut, kun on lapsia syntynyt, että muistakaa taivaan isää kiittää lapsesta ja pyytäkää suojeleusenkeliiä. (Henkilö B)

Äitinsä sotalapsuudesta tytär ammentaa eväitä omaan työhönsä maahanmuuttajien parissa. Hän toivoo toisten auttamista laajemmin myös suomalaiseen arkielämään. Maahanmuuttajien kanssa toimiessaan hän haluaa auttaa lähimmäisiään, kuten on ajatellut myös äitinsä kasvatusvanhempien auttaneen aikana.

Elämähän toimii vain jos ne ajattelee niinku hyvää..tai se että jos, kyllä hirveen paljon niinku varmaan huomaatkin mä käännän ne näihin maahanmuuttajataustasiin. Tosin mä ajattelen niitä lapsia, että nehän ei oo niiden vika. Se on eri asia kun joku sanoo, et vanhemmat on sitä, tätä ja tuota ja sit ne on puukottanu, tappanut siellä ja tulee tänne. Se on ihan eri, kun kuitenkin me ollaan niitten lasten kanssa tekemisissä. (B:n tytär)

Tytär tapaa työssään maahanmuuttajia ja rinnastaa sotalapsien siirtolaisvuodet nykypäivän maahanmuuttoon. Yhteisöimme suhtautumisessa sekä asenteissa maahanmuuttajiin ja etenkin heidän lapsiinsa on hänen mukaansa korjattavaa. Lapsista ja perheestä tulisi huolehtia yhdessä sekä toisia auttaa. Hän onkin halunnut olla tukena uuteen yhteiskuntaan sisäänpääsemisessä.

Mä oon miettinyt miksi se tulee niin lähelle mua tai miksi joku lapsi sieltä. Mul on tällä hetkellä sellanen kakstoistavuotias afrikkalaistyttö. Mä oon alusta alkaen, mä oon hoitanut sitä kaksivuotiaasta kouluun. Mä vielä tänäkin päivänä asioin sen kuraattorien ja opettajien kanssa ja se käy meillä joulut ja se on meillä lomilla. Et mä oon sellanen tuki. (B:n tytär)

Sotaa ja lapsuutta sen keskellä on nykypäivänä eri puolella maailmaa. Sotalapsuus on yhä läsnä monissa muodoissa. Eräs haastateltava on ottanut päivän sanomalehdestä talteen artikkelin haastattelun aikaan ajankohtaisista tapahtumista Lähi-idästä. Hänestä olisi tärkeää oppia sotalasten kokemuksista ja kerätä tietoa nykypäivän sotaan joutuneille perheille.

Ja sitä sä et tiedä sä et voi karkottaa mielestä. (..) Mä oon ottanut talteen noista Gazan lapsista. Se oli juuri tänään. Nämä on mulla kaikkein päällimmäisinä ja nimenomaan nytten nää Gazan lapset, jolla taas alkaa kun on käynyt itse sen helvetin läpi ja on kestänyt koko elämän toipua näistä niin tuntuu niin pahalta, että eikö ikinä maailma opi mitään. (Henkilö G)

Sotalapsuus on myös omaa lapsuuden historiaa, jota halutaan vaalia. Lapsuuden muistot ja muistikuvat halutaan säilyttää eikä paikan päälle ole lähdetty enää toistamiseen. Uudelleen Ruotsiin menosta oman perheen kanssa on keskusteltu, mutta se ei kiinnosta haastateltavaa. Hän haluaa säilyttää lapsuuden muistot ja mielikuvat sellaisina kuin ne ovat.

Oli se erikoinen hieno paikka, en tiedä millaista on nykyään. Mä en lähteny senkään takia sinne, halunnut lähtee kun mä haluan säilyttää sen lapsuuden, kun siellä ei ollut kuin kaksituhatta ihmistä. (Henkilö B)

Sotalasten sijoittumista perheisiin valvottiin sattumanvaraisesti, jos ollenkaan. Tässä haastattelussa mukana olleet olivat mielestään onnekkaita. Kertojat halusivat esittää myös kuulemiaan epäonnisia tarinoita, ja tähän verrattuna heillä oli mennyt hyvin. Osa olisi valmis lähettämään omatkin lapsensa sotaa pakoon ja ymmärsi hyvin vanhempiensa tilanteet.

Kyllähän se on vanhempien vastuu jos nyt sellaista sanaa käytetään ja..sen haluan vielä sanoa, että ne äidit tai isät ja äidit..äidit nyt lähinnä..rohkeita olivat, kun ne uskalsivat lähettää lapsensa vieraaseen maahan jo matka sinänsä oli seikkailu. Ei mitään tietoa mitä siellä perillä odotti, olihan se ihan hurja juttu. Mä itse ajattelen tällä järjellä että mullahan kävi varmaan hyvä tuuri ja suurimmalla osalla kävi hyvä tuuri. (Henkilö D)

Kiitollisuus kasvattiperhettä ja lasten lähettämistä kohtaan on yleistä myös muussa sotalapsikirjallisuudessa. Kielitaito ja perheitten väliset hyvät suhteet koetaan tärkeänä perintönä kasvatusajalta. Kaven (1985, 117–120) korostaa, että monet sotalasten äidit olivat kiitollisia ruotsalaisille perheille ja tyytyväisiä tekemäänsä ratkaisuun, vaikka aluksi aika ilman lapsia oli tuntunut rankalta. Onnistuneissa ratkaisuissa myös lapset ovat hyväksyneet äidin tekemän ratkaisun ja perheen väliset suhteet ovat olleet palattaessa hyvät.

8 Pohdinta

Tutkielmani tarkoituksena oli selvittää sotalapsuuden ja vanhemmuuden yhteyttä. Halusin kertoa siitä kuinka sotalapsista myöhemmin tuli äitejä ja isoäitejä. Erityispiirteenä tutkielmassani on äitiys ja mukana on kolmen sotalapsen tyttären haastattelu. Tutkielmani kautta pieni osa sotalasten tarinaa on jatkunut ja tullut päivänvaloon. Lähtökohtani, äitiys ja sen merkitys osana sotalapsen elämää on ollut vaikeaa ellei mahdotonta selvittää tyhjentävästi. Perheestä toiseen siirtyminen ja uudelleen kiintyminen ovat olleet monelle haasteellisia asioita. Yhteys äitiin, kotiin ja perheeseen kuitenkin palautui haastatelluille melko pian. Aineistossa on mainintoja myös siitä, että äitisuhde on jäänyt etäiseksi. Myös osa Räsänen (1988, 45) tutkimista lapsista tunsi vieraantumista biologisesta äidistään.

Kaven (2010, 252) toteaa, että tutkittaessa sotalapsikirjallisuutta äitisuhde tulee usein esiin. Eroaminen omasta äidistä on tuottanut surua, ja myös syyllisyyttä lapselle joka on lähetetty pois. Myös suhde kasvatusäitiin on saattanut olla vaikea. Oma aineistoni vaikenee näistä asioista, sen sijaan kaikki haastatellut olivat kiitollisia ruotsalaisille kasvatuskodeilleen. Näiden entisten sotalasten onnena ja suojaavana tekijänä on ollut hyvä kasvatuskoti Ruotsissa, sillä on myös muita kohtaloita ja osa lapsista vietti sotalapsiaikansa kokonaan myös ruotsalaisissa lastenkodeissa. Räsänen (1988, 116–117) tutkimuksessa mukana olleilla sotalapsilla oli Ruotsissa pääosin hyvät ja turvalliset olosuhteet, joita hän pitää suojaavina tekijöinä. Näin oli laita myös oman tutkielmani haastateltavilla. Suojaavana tekijänä voi pitää myös sitä, että suhde omiin vanhempiin säilyi. Ruotsalaiset kasvatusvanhemmat pitivät huolen siitä, että Suomeen pidettiin yhteyttä kirjeitse. Lapsuudenkotiin palaaminen ei tuottanut liian suuria hankaluuksia, vaikka etääntymistä omiin vanhempiin oli tapahtunut. Pa-

luussa suurelle osalle oli erityisesti vaikeaa ymmärtämätön kouluyhteisö ja kieli, joka oli usealla unohtunut. Sopeutuminen kouluun ja kulttuuriin oli hankalaa ilman yhteistä kieltä.

Kasvattajina haastattelemi sotalapset ovat olleet osallistuvia vanhempia ja nykyisin he haluavat olla läsnä myös isovanhempina. Isovanhemmuudesta ja kodin merkityksestä tulikin tutkielmani kantavia teemoja. Ruotsin ajalta monille on jäänyt tapoja, joita on siirretty myös omille lapsille ja lastenlapsille. Samoin kulttuuria on siirretty ruotsin kielen ja matkustelun kautta. Sotalapset ovat kannustaneet omia lapsiaan kansainvälisyyteen.

Aineistoni sotalapset toivat esiin tarvettaan välittää lapsilleen turvallisuuden tunnetta. He halusivat olla lastenlapsilleen tukipylväinä vaikeissa perhetilanteissa. Turvallinen koti ja vanhemmuus olivat heille tärkeitä. Vaikeissa paikoissa he halusivat olla luotettavia aikuisia ja auttaa kasvatustehtävässä varsinaisia vanhempia. Tärkeänä pidettiin myös puhumisen kulttuuria vaikenemisen sijaan ja toisten vastavuoroista auttamista. Useat haastateltavat pyrkivät keskustelemaan kasvatustapaan, jossa ristiriidat tuodaan esiin ja ratkotaan yhdessä. Tosin aineistossa oli myös kokemusta vaikenemisesta ja syyllisyyden tunteista.

Oltuaan itse siirtolaisina sotalapset ymmärsivät hyvin nykyisten pakolaisten ja sotalasten elämää sekä tarpeita. He olivat myös kiinnostuneita lapsista, jotka katastrofien kautta olivat joutuneet pois kotoaan. Myös seuraavasta sukupolvesta, sotalapsen tyttäreltä löytyi halua auttaa Suomeen muuttaneita pakolaislapsia. Haastateltavat miettivät myös, mitä itse tekisivät vastaavassa tilanteessa sodan puhjetessa. Toiset haluaisivat lapsensa pois ja turvaan ja pitivät tätä edelleen hyvänä ratkaisuna. Ratkaisuun suhtauduttiin myös varovaisemmin ja sitä ei itse mielellään toistettaisi omien lasten kanssa.

Haastattelemi naisia yhdisti se, että he olivat kaikki sotalapsiyhdistyksen jäseniä. Yhdistykseen kuulumisen kautta he saivat tietoa muista sotalapsuuden kokeneista ja saattoivat osallistua yhteisiin tapaamisiin. Yhdistyksen lehdestä saa lisäksi lukea muiden sotalasten elämäntarinoita ja sodan aikaisia vaiheita. Historialliset tarinat herättävät tunteita, mutta tarinoiden kertomisen kautta muistot myös jäsentyvät mielessä. Kertomusten avulla omaa elämää jäsenellään ja ne toimivat myös identiteetin rakentamisen välineenä. Riessman (2008,8–10) korostaa, että identiteetti voi olla muuttuva ja joustava. Paul Ricoeurin sanoin ilman tulkintaa ja selitystä elämää voi pitää vain biologisena ilmiönä (mt., 190). Muistojen avulla pohditaan merkitystä koetulle ja etsitään kuuluvuutta tiettyyn ryhmään.

Sotalapset ovat tämän tutkielman pääasiallinen kohderyhmä. He osaavat parhaiten arvioida tutkielmani luotettavuutta ja sitä, miten kertomukset kohtaavat lukijansa. Kertomusten kautta esittäytyvä todellisuus on aina osittaista, tutkijan tulkintoihin sitoutunutta ja epätodellista (Riessman 2008, 186). Kirjoittajana olen pyrkinyt taustoittamaan tapahtumia osaksi myös omaa ymmärrystäni laajentaakseni. Tarkoitukseni ei ole etsiä poliittisia tai henkilökohtaisia syitä sotalapsien Ruotsin matkoille, vaikka se on myös kiinnostava teema. Kertomalla yhteiskunnasta, pula-ajasta ja evakoista pyrin tuomaan esiin, kuinka erilainen maailma vielä reilu puoli vuosisataa sitten oli. Pula-aika tai sota tuskin yksin saivat äitejä lähettämään lapsensa vaan taustalla oli pohjoismainen yhteistyöhanke, joka oli laajuudessaan ainutlaatuinen maailmassa. Kavén (2010, 105) korostaa, että naapurimaallamme oli myös muita auttamisen keinoja. Tällaisia tapoja, kuten kummilapsitoimintaa ja ruoka-apua, käytettiin myös jonkin verran. Poliittiset ja diplomaattiset syyt johtivat kuitenkin lopulta siihen, että lastensierroista tuli laajin avustamisen muoto.

Sota-aika on jättänyt varjonsa tuleviin sukupolviin. Talvisota, sitä seurannut jatko-sota ja ankarista rauhan ehdoista selviäminen on antanut suomalaisille kuvan vahvoista selviytyjistä. Tähän kuvaan ei aiemmin kuulunut liittää kritiikkiä, tai muistaa niitä ihmiskohtaloita, joita sota mukanaan toi. Kukaan näistä sotalapsista ei ollut sen ikäinen, että olisi itse todella voinut valita lähtemisensä toiseen perheeseen. Heillä ei ollut vaihtoehtoa ja sen kanssa he ovat saaneet elää. Samalla tavalla jokainen elää oman historiansa kanssa ja rakentaa elämäänsä sen varaan. Luonnollinen ja positiivinen väylä on rakentaa omien kokemusten pohjalta elämälleen perustaa ja näkökulmaa maailmaan.

Tutkielmassa käytin narratiivista, elämäkerrallista lähestymistapaa. Elämäkerrallisen menetelmän hyvänä puolena pidän sitä, että se ei rajannut liikaa aihetta vaan osallistujat saivat omin sanoin ja käsittein kertoa tarinansa. Chasen (2005, 663) mukaan tulkittaessa narratiiveja kiinnitetään huomiota kertojan ääneen, kertomuksen asetelmaan ja kertojan omiin tapoihin tulkita tilanteita. Kertomusten sisältö voi olla kuitenkin monimerkityksellinen ja monimutkainen. Narratiivinen aineisto tulisikin lukea huolella, useaan kertaan läpi. Näin toimin, ja aineistoni muistelmat olivat rikkaita. Elämäkerrallisen menetelmän varjopuolena voin pitää sitä, että aineistosta tuli todella laajaa. Sotalasten elämäkertoista saisin rakentua kokonaisen historiallisen kuvauksen eri vuosikymmenistä, mutta tähän minulla ei ole mahdollisuutta tämän tutkielman puitteissa olenhan rajannut tutkimuskysymykseni lapsuuteen ja perheeseen. Eri lukukerroilla pyrinkin nostamaan esiin erilaisia aspekteja ja näkökulmia näistä aihealueista aineistostani. Tulkintaprosessiin liittyy niiden narratiivisten yh-

teyksien oivaltaminen, mitä kertoja rakentaa itselleen merkityksellisten elämäkerrallisten tapahtumien kautta ja toisaalta miten hän selittää oman ympäristönsä mahdollisuuksia ja rajoituksia.

Blumenfeld-Jonesin mukaan (1995, 25) narratiivista tutkimusta ja sen luotettavuutta voitaisiin arvioida tutkimuksen sen kuuliaisuudella (*fidelity*). Kuuliaisuudella tarkoitetaan tutkimuksen lojaalisuutta, tarkkuutta ja uskollisuutta alkuperäisille narratiiveille. Hän käyttää *mimesis*-käsitettä, jolla voidaan ymmärtää sitä todellisuutta jäljittelevää rakennetta, jota työssä haetaan. Myös itse analyysi, kuten juonen luominen ja lopullisen tekstin kautta välittyvä todellisuus ovat osa mimesista, jäljittelyä. Tutkimuksessa tulisi esittää tutkijan ”välillisuus”, tutkijan suhde tutkittavaan kohteeseen ja tutkimuksen kontekstiin liittyvät seikat. (Blumenfeld-Jones 1995, 29, 33). Tutkielmani kontekstia olen pyrkinyt selventämään kuvaamalla sota-ajan olosuhteita, ja ymmärtämällä, että ne poikkesivat monin tavoin nykyisistä tai ylipäänsä rauhan ajan olosuhteista. Tarinoiden taustalla oleva sota-ajan kaoottisuus yhdistää ja on läsnä myös nykyisin sodasta kärsiviä alueilla. Tutkijan välillisyyttä selittää se seikka, että eroan haastateltavista oman historiani, sukupolveni kautta ja olen oman kauteni edustaja. Ymmärrän haastateltavieni kertomukset omalla tavallani, mutten voi koskaan täysin eläytyä heidän kokemusmaailmaansa vaikka siihen pyrkisin.

Olen pyrkinyt tuomaan kertomukset työhöni autenttisina. En ole suhtautunut niiden uskottavuuteen epäilevästi. Aineisto saattaa vaieta asioista, joita ei haluta tuoda päivänvaloon ja jotka ovat jääneet ns. onnellisuusmuurin taakse. Tällöin elämäkulusta halutaan antaa todellista aurinkoisempi kuva. Julkisen ja yksityisen rajaa halutaan korostetusti pitää yllä. (Roos 1987, 75.) Oletan kuitenkin Antikaisen ja Komosen (2003, 154) tavoin, että aineistoni naiset ovat tuottaneet oman näkökulmansa omasta totuudestaan mihin myös itse uskovat. He ovat kertoneet millaisilla kokemuksilla on ollut merkitystä heidän elämässään. Monet muistavat sotalapsuutensa hyvänä aikana. Ehkä tällaiset, kauniit muistot säilyvät ja peittävät alleen harmaat, ikävät päivät kaukana kotoa. Monilla kertojilla koti-ikävä ja oman äidin kaipuu rajoittuu laiva- tai junamatkaan ja siitä ei myöhemmin kerrota.

Yleistettävyyys voidaan laadullisessa tutkimuksessa nähdä tulosten suhteuttamisena ympäröivään maailmaan ja samojen ilmiöiden esiintymiseen muussa alan tutkimuksessa. (Alasuutari 1994, 222.) En voi yleistää tutkielmani tuloksia käsittämään kaikkia sotalapsia. Aineistoni on esimerkki pienestä joukosta sotalapsia, ja toimii tietynlaisena näytteenä suuremmasta kokonaisuudesta. Toisaalta on loogista ja jollain tapaa yleismaailmallista, että

haastateltavat ovat sodan kauhujen jälkeen halunneet välittää turvallisuutta lastensa ja lastenlastensa elämään. Entisinä sotalapsina he myös ovat tietynlaista vertaistukea pakolaisille ja sodan jalkoihin joutuneille lapsille. Kavénin aineiston (2010, 268) tavoin kehitysmaiden lapset ovat läheisiä haastattelemilleni entisille sotalapsille. Osittainen juurettomuuden tunne ja oman identiteetin etsiminen on läsnä oman aineistoni lisäksi Lagnebron (1994) ja Kavénin väitöstutkimuksissa. Ruotsiin jääneet sotalapset ovat joutuneet pohtimaan omaa identiteettiään laajemmin, mutta myös Suomeen palanneista osa koki vaikeutta juurtumisessa uudelleen. Osa haastattelemani sotalapsia kertoi tunteneensa, että heidät ikään kuin haluttiin kahteen kotiin.

Eettiset näkökulmat. Tutkimuskohteena olevat lastensiirtokokemukset ja perheen vuorovaikutus ovat henkilökohtaisia asioita. Evakuointiin liittyvät kokemukset voivat olla tuskaa tuottavia, eikä niitä haluta jakaa tai muistella enää vuosikymmenien jälkeen. Haastattelu voi myös tuoda esiin muistoja, joiden työstäminen on haasteellista tutkittavalle. Evakuointiin osallistuneet ovat jo ainakin omasta näkökulmastaan erilainen ja leimattu joukko ja heidän yksityisyyttään tulisi erityisesti varjella tutkimuksen eri vaiheissa.

Tutkijan tulisi ottaa huomioon myös kertomuksen terapeuttinen rooli tässä tutkimuksessa (Goodson & Sikes 2001, 26). Haastattelun lopulla olen pyrkinyt palaamaan takaisin nykyisyyteen ja muistelemaan asioita, jotka koetaan voimavaroina, ohjaamaan kertomuksen valoisampaan suuntaan (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 201). Olen pyrkinyt selvittämään kaikki epäselvyydet ennen haastattelun alkua, jottei tutkittava tuntisi oloaan petetyksi ja ymmärtäisi tutkimuksen luonteen. Ennen tutkimusta osallistujille lähetettiin kirje, jossa selvitin tutkimuksen kulkua (ks. Goodson & Sikes 2001, 27). Kirjeessä selvisi myös omat yhteystietoni, tutkittavien anonymiteetti ja se, ettei materiaali ole muiden kuin tutkijan käytössä.

Sotalasten kertomukset ja kokemukset antamat hedelmällisen maaperän myös tulevalle tutkimukselle. Rungas sotalapsikirjallisuus ja kirjoittajapiirien tuottamat muistelmatyöt muodostavat hyvän tutkimuskohteen myös tulevaisuudessa elämäkertatutkimukselle, jonka juuret ovat siirtolaisten muistelmien tutkimisessa. Äitiys ja sukupolvitutkimus sotalapsuuden vaikutuksista on alue, jolla riittää monia menetelmiä ja lähteitä, joita en ole ehtinyt hyödyntämään työni rajallisuuden johdosta. Erityisesti arkistomateriaalin yhdistäminen haastatteluihin ja laaja muistelmakirjallisuus itsessään ovat tällaisia poisjääneitä alueita. Muistelmakirjallisuutta toki luin jonkin verran, mutta teoksia on mittavasti. Ruotsinkielisiä

teoksia luin myös rajallisesti, ja varmasti kaksikielisyys olisi loistava etu tällä tutkimusalueella. Lopuksi haluan kiittää haastateltavia ja työni ohjaajaa. Entisten sotilasten osuus työssäni oli suuri ja he ovat mahdollistaneet tutkielmani tekemisen.

Lähteet

- Alasuutari, M. 2006. Kulttuuriset kehykset kasvatusvuorovaikutuksessa. Teoksessa Karila K., Alasuutari M., Hännikäinen M., Nummenmaa A. & Rasku-Puttonen H (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 70–90.
- Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Antikainen, A. & Komonen K. 2003. Biography, Life Course, and the Sociology of Education. Teoksessa Antikainen A. & C.A. Torrez (toim.) The International Handbook on the Sociology of Education: An International Assessment of New Research and Theory. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 143–159.
- Anttonen, A. & Sipilä, J. 2000. Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
- Berger K. 1997. The Developing Person Through the Life Span. New York: Worth Publishers.
- Blumenfeld-Jones, D. 1995. Fidelity as a criterion for practicing and evaluating narrative inquiry. Teoksessa Hatch J. A. & Wisniewski R. (toim.) Life History and Narrative. London: Falmer Press, 25–36.
- Bowlby. 1982. Attachment and Loss. Volume 1. Attachment. Second Edition. London: Hogart Press.
- Carneiro, P., Cunha, F. & Heckman, J.J. 2003. The Technology of Skill Formation. Paper presented at Second Conference on Human Capital, Productivity and the Labour Market. University of Western Ontario. London, Ontario. October 15–17, 2004.
- Cassidy J. & Shaver, P. (toim.) 1999. Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications. New York: Guilford Press.
- Chase, S. E. 2005. Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches, Voices. Teoksessa Denzin, N. K. & Lincoln Y. S. (toim.) The Sage Handbook of Qualitative Research. Third Edition. Thousand Oaks: Sage Publications, 651–679.
- Daud, A., af Klinteberg, B. & Rydelius, P-A. 2008. Resilience and vulnerability among refugee children of traumatized and non-traumatized parents. Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health. 2 (1), 7.

- Emihovich, C. 1995. Distancing passion: narratives in social science. Teoksessa Hatch J. A. & Wisniewski R. (toim.) *Life History and Narrative*. London: Falmer Press, 37–48.
- Erkkilä, R. 2005. Narratiivinen kokemuksen tutkimus. Koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula J. & Latomaa T. (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia Oy.
- Eräsaari, L. 2002. Moderni mummo. *Gerontologia* 1, 10–24.
- Foster D., Davies S. & Steele H. 2003. The evacuation of British children during World War II: a preliminary investigation into the long-term psychological effects. *Aging and Mental Health* 7 (5), 98–408.
- Fågel, S. 2010. Isovanhemmuutta sukupolvien ketjussa – kurkistus suurten ikäluokkien lapsuuteen. Teoksessa Fågel, S. & Rotkirch, A. & Söderling, I. (toim.) *Farkkumummoja ja pehmovaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuuteen*. Helsinki: Väestöliitto, 52–67.
- Goodson, I. & Sikes, P. 2001. *Life History Research in Educational Settings*. Buckingham: Open University Press.
- Halen, K. 2010. Koti vanhemmuuden taitekohdassa. Teoksessa Vilkkio A., Suikkanen A. & Järvinen-Tassopoulos J. (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 171–191.
- Hatch J.A. & Wisniewski R. 1995. Life history and narrative: questions, issues, and exemplary works. Teoksessa Hatch J. A. & Wisniewski R. (toim.) *Life History and Narrative*. London: Falmer Press, 113–136.
- Hautamäki A., Hautamäki L., Maliniemi-Piispanen S. & Neuvonen L. 2008. Kiintymyssuhteen välittyminen kolmessa sukupolvessa – äidinäitien paluu? *Psykologia* 6, 421–442.
- Heikkinen, H. L. T. 2007. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola J. & Valli R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Helsinki: WSOY, 142–158.

- Heinonen, V. 2007. Kotitalous mikroskoopin alla. Teoksessa Strandberg J. & Honkala, L. & Kukkonen, J. & Saari, S. (toim.) Suomalaisen arjen historia. Modernin Suomen synty. Helsinki: WSOY, 168–195.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. 2005. Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa; Ruusuvuori J. & Tiittula J. (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Hyvärinen M., Peltonen E. & Vilkko, A. (toim.) 1998. Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, M. 1998. Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Hyvärinen M., Peltonen E. & Vilkko A. (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 331–336.
- Ijäs, K. 2004. Isovanhemmat muutosten keskellä. Helsinki: Kirjapaja.
- Jokinen, E. 1996. Väsynyt äiti. Äitiyden omakerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jordan, J.V. 2006. Relational Resilience in Girls. Teoksessa Goldstein, S. & Brooks, R.B. (toim.) Handbook of Resilience in Children. New York: Springer, 79–90.
- Kaplan, S. (2002) Children in the Holocaust. Dealing with affects and memory images in trauma and generational linking. Uppsala: Uppsala University.
- Katvala, S. 2001. Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 186. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kaven, P. 1985. 70 000 pientä kohtaloa: Suomen sotalapset. 1. painos. Helsinki: Otava.
- Kaven, P. 2003. 70 000 pientä kohtaloa: Suomen sotalapset. 2. painos. Helsinki: Sahlgrens.
- Kaven, P. 2010. Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiiroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen. Historian väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kempainen, J. 2001. Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. Jyväskylän yliopiston tutkimuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kietäväinen, A. 2010. Rintamiesmökin emännän kotoinen tila. Teoksessa Vilkko A., Suikkanen A. & Järvinen-Tassopoulos J. (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 126–145.

- Kirves, J. 2007. Sotalasten siirretty lapsuus. Teoksessa Näre, S. (toim.) Haavoitettu lapsuus. Sodassa koettua. Helsinki: WSOY, 102–137.
- Kolbe, L. 2004. Piirteitä vanhuuden eurooppalaisesta historiasta. Teoksessa Baer N., Haavikko A-L. & Vihmanen L. (toim.) Mummokirja. Helsinki: Kirjapaja, 11–27.
- Korhonen, M. 2006. Sukupolven merkitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa Karila K., Alasuutari M., Hännikäinen M., Nummenmaa A. & Rasku-Puttonen H (toim.): Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 51–69.
- Kostamo, E. 2006. Skånen lumo. Teoksessa Laulajainen L. (toim.) Sota-ajan lapset. Kirjailijat kertovat lapsuudestaan sodan varjossa. Helsinki: Tammi, 210–230.
- Kujala, E. 2007. Sodan pitkä varjo. Sota-ajan lasten elämä. Helsinki: Kirjapaja.
- Kumpula, S. 2010. Isovanhemmuuden merkityksestä. Teoksessa Fågel, S. & Rotkirch, A. & Söderling, I. (toim.) Farkkumummoja ja pehmovaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuteen. Helsinki: Väestöliitto, 73–79.
- Lagnebro, L. 1994. Finska krigsbarn. Akademisk avhandling. Studier I social arbete via Umeå universitet: nr 19. Institutionen för social arbete. Umeå: Umeå universitet.
- Lahikainen, A-R. 2010. Minuuden sosiaalinen rakentuminen. Teoksessa Suoninen E., Pirttilä-Backman A-M., Lahikainen A-R. & Ahokas M. Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOY, 89–140.
- Laitinen, M & Uusitalo, M. 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäntapausten tutkimisessa. Teoksessa: Kaasila, R., Rajala R. & Nurmi K. E. Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 106–151.
- Laru S., Oulasmaa, M. & Saloheimo, A. 2010. Isovanhemmuuden eri muodot ja haasteet. Teoksessa Fågel, S. & Rotkirch, A. & Söderling, I. (toim.) Farkkumummoja ja pehmovaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuteen. Helsinki: Väestöliitto, 105–115.
- Lehtiranta, L. (toim.) 2003. Matkalla kodista kotiin – sotalapset muistelevat. Vantaa: Vantaan Pohjola-Norden.
- Leskelä-Kärki, M. 2001. Kerrottu elämä. Naishistorioitsija ja toisen ihmisen historian kirjoittamisen ongelma. Teoksessa Kalela, J. & Lindroos, I. (toim.) Jokapäiväinen historia. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 98–120.

- Loipponen, J. 2010. Kodin merkitys menetyksen kerronnassa. Teoksessa Vilkko A., Suikkanen A. & Järvinen-Tassopoulos J. (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 146–170.
- Luumi, P. 2008. Isovanhemmat satu- ja tarinaperinteen siirtäjinä. Teoksessa *Lapsi ja isovanhemmat. Puheenvuoroja isovanhemmudesta*. Helsinki: Cultura.
- MacDonald, M. 2009. *Aivot. Käyttäjän käsikirja*. Helsinki: WSOY.
- Mazzarella, M. 2008. *Illalla pelataan Afrikan tähteä*. Helsinki: Tammi.
- Meinader, H. 1999. *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Helsinki: Schilds.
- Nespor, J. & Barber, L. 1995. Audience and politics of narrative. . Teoksessa Hatch J. A. & Wisniewski R. (toim.) *Life History and Narrative*. London: Falmer Press, 49–62.
- Nousiainen, K. 2004. *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Näre, S. 2007. Sota-orpojen mykkä ikävä. Teoksessa Näre, S. (toim.) *Haavoitettu lapsuus. Sodassa koettua*. Helsinki: WSOY, 138–169.
- Näre, S. & Kirves, J. 2007. Lapsuus sadan keskellä. Teoksessa Näre, S. (toim.) *Haavoitettu lapsuus. Sodassa koettua*. Helsinki: WSOY, 9–29.
- O'Dougherty Wright, M. & Masten, A.S. 2006. Resience Proseses in Development. Teoksessa Goldstein, S. & Brooks, R.B. (toim.) *Handbook of Resilience in Children*. New York: Springer, 17–37.
- Oksanen, A. 2007. Evakkolasten kadotettu koti. Teoksessa Näre, S. (toim.) *Haavoitettu lapsuus. Sodassa koettua*. Helsinki: WSOY, 69–102.
- Pesonen A-K., Räikkönen K., Heinonen K., Kajantie E., Forsen T. & Eriksson J.G. 2008. Reproductive Traits following a Parent-Child Separation Trauma during Childhood: Natural Experiment during World War II. *American Journal of Human Biology* 3 (Vol. 20), 345–351.
- Polkinghorne, D. E. 1995. Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch J. A. & Wisniewski R. (toim.) *Life History and Narrative*. London: Falmer Press, 5–24.

- Porio, Anja. 2001. Perheen elämä muuttuu. Teoksessa Ormio, L. & Porio, A. Sotaan loppui lapsuus. Helsinki: Kirjapaja. 230–237.
- Putnam, T. 1999. “Post-modern” Home Life. Teoksessa Cieraad I. (toim.) *At Home. An Anthropology of Domestic Space*. New York: Syracuse University Press, 144–152.
- Riessman K. C. 2008. *Narrative Methods for the Human Sciences*. Boston College. Los Angeles : Sage Publications.
- Roos, J.P. 1987. *Suomalainen elämä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rotkirch, A. & Fågel, S. 2010. Sukupolvien välistä köydenvetoa. Teoksessa Fågel, S. & Rotkirch, A. & Söderling, I. (toim.) *Farkkumummoja ja pehmovaareja – uusia ikkunoita isovanhemmukseen*. Helsinki: Väestöliitto, 33–51.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005. *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Räsänen, E. 1988. Lapsuusajan separaation vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Psykososiaalinen tutkimus sotalapsiseparaation myöhäisvaikutuksista. Kuopion yliopiston julkaisuja. Alkuperäistutkimukset 2/1988. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Saarenheimo, M. 1997. *Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muistelemisen*. Tampere: Vastapaino.
- Saarikoski, V. 2005. Suomalaiset toisessa maailmansodassa. Teoksessa Pernaa, V. & Niemi, M.K. *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Helsinki: Kleio, 132–149.
- Sallinen-Gimpl, P. 2005. Kokemustieto täydentää historiaa. Teoksessa Kuorsalo A. & Salloranta I. (toim.) *Evakkolapset*. Helsinki: Ajatus Kirjat, 11–34.
- Salminen, H. 2007. *Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisten sotilaiden historia*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Salo, Saara. 2003. Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana; vanhemmuuden kiintymyssuoja. Teoksessa Sinkkonen J. (toim.): *Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle*. Helsinki: WSOY, 44–77.
- Saraneva, K. 2002. Trauma ja pakolaisuus. Teoksessa Haaramo S. & Palonen K. *Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena*. Helsinki: Terapeiasäätiö, 49–96.

- Sarola, J.P. 1994. Asuin ympäristön ja paikan merkitys vanhalle ihmiselle. Teoksessa Uute-
la, A. & Ruth, J-E. (toim.) Muuttuva vanhuus. Helsinki: Gaudeamus, 116–131.
- Schacter, D. L. 2001. Muisti. Aivot, mieli ja menneisyys. Suom. Ingalsuo T. & Toivonen,
M. Helsinki: Terra Cognita.
- Slater, S.D. 2008. Narrative and subjectivity. Teoksessa Seale, C., Gobo, G. Gudrium,
J.F. & Silverman, D. (toim.) Qualitative Research Practice. Los Angeles: Sage Pub-
lications. 100–103.
- Schmitt, F. 2003. Riittävän hyvä vanhemmuus. Teoksessa Sinkkonen J. (toim.) Pesästä
lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 298–326.
- Schulman, G. 2002. Sietämättömän kestämisestä eheytymiseen. Teoksessa Haaramo S. &
Palonen K. Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena.
Helsinki: Terapeia-säätiö, 162–187.
- Serenius, M. 2002. Muistin taistelu unohdusta vastaan. Teoksessa Haaramo S. & Palonen
K. Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena. Helsinki:
Terapeia-säätiö, 14–48.
- Sevon, E. 2009. Maternal Responsibility and Changing Relationality at the Beginning of
Motherhood. Jyväskylä studies at education, psychology and social research. 365.
Jyväskylä: Jyväskylä University.
- Sinerma, M. 1995. Kun kansanhuolto kiukutti. Teoksessa Palmunen, R. (toim.) Nainen
sodassa. Kotona ja rintamalla 1939-1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Va-
litut palat Oy. Reader's Digest Ab.
- Tanskanen, A. & Hämäläinen, H. & Danielsbacka, M. 2009. Moderni isoäitihypoteesi.
Evoluutioteoreettinen tulkinta isoäideiltä saadusta lastenhoitoavusta. Yhteiskunta-
politiikka 74 (4), 375–385.
- Tepora, T. 2007. Sota-ajan leikit ja koulu. Teoksessa Näre, S. (toim.) Haavoitettu lapsuus.
Sodassa koettua. Helsinki: WSOY, 31–68.
- Tuomaala, S. 2007. Mustetta ja multaa eli kansakoulun ihanteet ja arki. Teoksessa Strand-
berg J. & Honkala, L. & Kukkonen, J. & Saari, S. (toim.) Suomalaisen arjen histo-
ria. Modernin Suomen synty. Helsinki: WSOY, 246–257.

- Tuomi-Nikula O., Granö, P. & Suominen J. 2004. Oma koti kullan kallis – johdannoksi. Teoksessa Granö P., Suominen J. & Tuomi-Nikula O. (toim.) *Koti. Kaiho, paikka, muutos*. Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitoksen julkaisu IV. Pori: Turun yliopisto, 7–12.
- Ukkonen, T. 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ukkonen, T. 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Fingerroos O., Haanpää R., Heimo A. & Peltonen U-M. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 175–198.
- Utrio, M & U. 1994. *Pois pula, pois puute. Kun kansa selviytyi*. Helsinki: Tammi.
- Vilkko, A. 1997. *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkko, A. 2010. *Koti vanhetessa*. Teoksessa Vilkko A., Suikkanen A. & Järvinen-Tassopoulos J. (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 213–238.
- Vuori, J. 2002. *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Ylönen, H. 2000. *Loihditut linnut. Satujen merkitys lapselle*. Helsinki: Tammi.

Liitteet

Haastattelupyyntö

Haluaisitteko osallistua pro gradu -tutkimukseen?

Opiskelen Helsingin yliopistossa ja teen pro gradu -työtä aiheesta

"Kasvu vanhemmuuteen". Olen kiinnostunut sotilasten kertomuksista, äitiydestä ja vanhemmuudesta. Siksi haluaisinkin kuulla, mitä te ajattelette vanhemmuudesta. Haluaisin haastatella teitä äitinä ja mahdollisesti myös tytärtänne. Tietojanne käsittelen ehdottoman luottamuksellisesti ja nimettömästi. Kerron mielelläni lisää hankkeestani joko sähköpostin tai puhelimen välityksellä.

kasv.yo

Marjut Helin

marjut.helin@helsinki.fi

puhelin 0X0 XXX XXXX

Haastattelun kulku

Laaja, pohjustava kysymys, jossa haastateltava kertoo omasta elämästään omilla sanoilla ja haastattelija ei keskeytä	kertoisitteko/kerro elämästäsi omin sanoin
Kertomusta jatkavat kysymykset	kertoisitteko lisää lapsuusajastanne
kronologisesti ja tutkimuskysymyksiin liittyen	kertoisitteko vielä äidistänne
	kertoisitteko ajasta, jolloin olitte itse vanhempana
	kertoisitteko vielä ajatuksianne vanhemmuudesta
"paluu" nykyaikaan, positiiviset ajatukset	